म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय काव्य
सं. नं. ८०२
१८२५

ामण केळक

REFBK-0003144

द्रौपदीस बंधू शोभे

REFBK-0003144

REFBK-0003144

॥ श्रीमत्सद्गुरवे नमः ॥

॥ श्री नृसिंहसरस्वतीजयति ॥

महाराष्ट्र स्त्रीगीत

अथवा

स्त्रियांचीं मोहक चालींचीं प्रचारांतील

जुनीं व नवीं गाणीं.

हार्मोनियमवर वाजवितां येऊन गातां येण्यासाठीं

नोटेशन (स्वर ताल लेखन) करून प्रत्येक

गाणें समजावून दिलें आहे.

संग्रह १ ला

रा. रा. नरसिंह चिंतामण केळकर, केसरीकर्ते

यांच्या प्रस्तावनेसह

ग्रंथकार

कृष्णराव गणेश मुळे.

(सर्व हक्क ग्रंथकर्त्यानें राखून ठेविले आहेत.)

इ० स० १९२६

किंमत १॥ रुपया.

हें पुस्तक पुणें येथें 'आर्यभूषण,' छापखान्यांत **अनंत विनायक पटवर्धन** यांनीं छापिलें

व

कृष्णराव गणेश मुळे रिटायर्ड सुपरिंटेंडेंट ऑफ् स्टोअर्स बांबे मिल्स यांनीं पुणें शनवार पेठ ५३८ येथें प्रसिद्ध केलें.

श्रीमती सौ० लक्ष्मीबाईसाहेब ऊर्फ आक्कासाहेब मेहेंदळे.

यांच्या प्रेमळ स्मृतीस अर्पण.

कृष्णराव गणेश मुळे.

हार्मोनियमच्या पड्यांचा नकाशा.

हार्मोनियमवर बोटें चाळण्याचा सोपा नियम हाच कीं, ईश्वरानें ज्या क्रमानें बोटें दिलीं आहेत त्याच क्रमानें तीं चाळणें.

(अ) आंगठा व शेजारचीं २ बोटें अशीं ३ बोटें प्रथम चाळण्याचा अभ्यास करावा.

(ब) स रि ग म प ध नि सं असे आरोहाचे स्वर घेतांना बोटांच्या खालून आंगठा काढावा. तो साहजिक निघतोच.

(क) सं नि ध प म ग रि स अशा उलट क्रमांत बोटें आंगठ्यावरून मागें न्यावीं. तीं साहजिक जातातच.

(ड) काळ्या पट्टीवर आंगठा ठेवूं नये.

(इ) एका पड्यावर बोट असतां दुसऱ्या पड्यावर दुसरें बोट ठेवल्यावर पहिलें उचलावें. म्हणजे क्रमानें बोटें चाळणें आपोआप घडतें.

संगीत लेखन (नोटशन) विषयीं समजूत.

० मात्राचिन्ह: सा ० ० ० 'सा' हा सूर ३ मात्रांपुढें लांबवावयाचा.

. मुग्धचिन्ह. सा . . . सा हा सूर वाजवून ३ मात्रा स्तब्ध रहावयाचें.

ऽ अवग्रहचिन्ह. शा ऽ र दा–शा आ र दा असें वाचावयाचें.

‿ कोमल स्वर. जसें–गॅ कोमल गंधार.

^ तीव्र स्वर. जसें–में = तीव्र मध्यम.

मंद्र सप्तकांतील स्वर. स. रि. ग. म. इ० (स्वरांच्या खालीं टिंब.)

मध्य सप्तकातील स्वर. स रि ग म इ० (साधीं स्वराक्षरें.)

तार सप्तकांतील स्वर. सं रिं गं मं इ० (स्वरांवर उभी रेघ.)

|| उभी दुरेघी–गीताचा समेचा भाग.

| उभी रेघ–गीताचा तालीचा भाग.

०|० उभी शून्य रेघ–गीताचा खालीचा (किंवा कालाचा) भाग.

" "–अशा दोन चिन्हां मधील गीताचा तेवढाच भाग पुनः वाजवावयाचा.

ग | ग किंवा ग | ० तोच ग हा सूर पुढल्या भागांत चालू आहे.

सरिग मप–तितक्या मात्रेंत तितके स्वर झडपेनें घ्यावयाचे.

× –समेची जोराची टाळी मारणें.
– –साधी टाळी मारणें.
० –हात बाहेर फेंकणें.

} कित्येक गीतांत अक्षरा खालीं हीं चिन्हें दिलीं आहेत.

धृ०–हें अक्षर पालुपदाचें किंवा अस्ताईचें सुचवितें.

सा ग–सा पासून ग पर्यंत गळ्यानें मींड घ्यावयची.

धप 'ध' हा स्वर चटूकन् घेऊन 'प' वाजविणें.

रि री रे नि नी स सा–हीं स्वराक्षरें ऱ्हस्व दीर्घ असलीं तरी स्वर तोच.

प्रस्तावना.

महाराष्ट्र स्त्रियांचीं जुनीं देवादिकांचीं गाणीं किती योग्यतेचीं आहेत याचा विचार पुष्कळांनीं केलेला नसेल. आधुनिक सुशिक्षित स्त्रियांपैकीं फारच थोड्या स्त्रियांनीं प्राचीन स्त्रीगीतांकडे लक्ष पुरविलेलें दिसतें. पण ज्या स्त्रियांना आधुनिक शिक्षण पद्धतीचा संपर्क घडलेला नव्हता व पुराणांतील रम्यकथा किंवा व्रतादिकांच्या कहाण्या, इतक्याच ज्ञानांत ज्यांच्या संस्कृतीची परमावधि झालेली असे, अथवा थोडेसें लिहिणें वाचणें अवगत असलें तर जुन्या महाराष्ट्र भक्त कवींनीं लिहून ठेवलेलें भारत भागवतादि पद्य वाङ्मय वाचून ज्यांनीं आपल्या ज्ञानांत संस्कृत शब्दांची थोडी फार भर घातली असेल, अशा महाराष्ट्रीय गृहिणींनीं स्वयंस्फूर्तीनें देवादिकांचीं पौराणिक कथापर किंवा श्रीकृष्णाच्या लीलांचीं शृंगारपर प्रसादपूर्ण उत्कृष्ट कवनें केलेलीं पाहून कोणाहि सहृदय रसिक व संगीतप्रेमी व्यक्तीला त्याबद्दल अभिमानपूर्वक कौतुक वाटल्यावांचून रहाणार नाहीं.

गायनकलेंत काव्य आणि संगीत यांचें परस्परपोषक असें तादात्म्य असलें तरच त्या गायनकलेनें आपलें ध्येय साध्य केलें असें म्हणतां येतें. जेथें काव्य हें प्रधान असतें तेथें संगीताची योजना त्या काव्याला उठावणी देण्याइतक्या मर्यादेची असते; व या वेळीं संगीत हें फक्त काव्यपोषक असल्यामुळें काव्याच्या तंत्रानें राहतें. अशा प्रकारचा काव्य व संगीत यांचा मिलाफ स्त्रियांच्या गाण्यांत आढळेल. साधी परंतु मोहक चाल, सहज समजणारा ताल, तानबाजी किंवा सुरांच्या लटपटी न करतां गळ्यानें सहज घेतां येण्याजोग्या स्वरांच्या मुरक्या, इत्यादि अगदीं साध्या परंतु गानमधुर–स्वरांनीं रचलेलीं रसभरित कवनें जर कोणास पहावयाचीं असतील तर त्यांनीं स्त्रियांचीं जुनीं गाणीं पहावीं.

स्त्रियांच्या जुन्या कवनांत कृत्रिम शब्दावडंबर नसून नैसर्गिक प्रतिभेचीं तीं अगदीं स्वतंत्र काव्यें आहेत. काव्यस्फूर्ति व त्या बरोबरच स्वररचना स्फूर्ति अशा एकत्र स्फूर्तीनें तीं निर्माण झालेलीं आहेत. या गाण्यांत स्त्रियांच्या

अंतःकरणांतील निःसीम प्रेम, त्यांचें पावित्र्य, त्यांची भक्ति, त्यांचें उदार चरित, मधुर लालित भावना या सर्वांची प्रचीति येते.

ज्या बिचाऱ्या गृहिणींना अलंकार, साहित्य, किंवा छंदःशास्त्र यांविषयीं कल्पनाही नसेल त्यांच्या कवनांत मधुर दृष्टांत, गोड उपमा, श्लेष, हे साहाजिक आढळावे, यमक अनुप्रास सहज साधलेले असावे, प्रसादमाधुर्य ओतप्रोत भरलेलें असावें, श्रृंगार, करुण, हास्य (विनोद) या रसांचा परिपोष सरळ साध्या काव्यप्रवाहानें झालेला पहावयास सांपडावा यापेक्षां काव्यदृष्टीनें जास्त तें काय पाहिजे आहे ? संगीत दृष्टीनें स्त्रियांच्या गाण्याकडे पहातांना त्यांत मोठे राग किंवा नानालंकारांची योजना असल्या शास्त्रीय चिकित्सक पद्धतींनीं पहाणें योग्य नाहीं.

स्त्रियांची गीतें दादरा, धुमाळी, त्रिताल, दीपचंदी असल्या साध्या तालांत असून भैरवी, झिंझोटी, पहाडी, आसावरी, काफी, पिलू, समाज अशा सोप्या रागांत असतात. स्त्रियांच्या जुन्या गाण्यांतील काव्याची कल्पना येण्यास पुढील उदाहरणें पहाः—

सुभद्रेनें कृष्णाची माया द्रौपदीवर जास्त आहे व मजवर कमी आहे असें नारदास सांगितलें, तें बहारीचें वर्णन पहाः—

(१) द्रौपदीस बंधु शोभे नारायण ॥
कधीं नाहिं हो घडलें एकांतीं भाषण ।
कधीं नाहिं हो घडलें पंक्तीस भोजन ।
कधीं नाहिं हो केली माझी बोळवण ।
कधीं पुसेना सुखी आहेस म्हणून ॥ द्रौपदीस०

या वरील चारी चरणांत स्त्री स्वभाव किती उत्कृष्ट दर्शविला आहे !

(२) कुंजवनीं रास असुनि रुसशि राधिके ।
हरिनें मज पाठविलें चाल तूं सखे ॥
राग रंग ताल चंग दंग दश दिशा ।
पूर्ण चंद्र शुभ्रकला शांत ही निशा ।

यांत रासक्रीडेची दंगल व चांदणी रात्र यांचें काव्यमय वर्णन अगदीं साध्या सरळ शब्दांनीं प्रसादपूर्ण आहे.

(३) आले वनमाळी रात्रीं सत्यभामेमंदिरीं ।
तृषाक्रांत कांहो झाला असे कोठें भागला ।
मुखप्रभा दिसते पिंवळी कोण्यास्थळीं जागला ।

सत्यभामेचे हे उद्गार किती नैसर्गिक निघाले आहेत व शब्दयोजना किती मार्मिक व गोड आहे !

राधिकेचे प्रेमोद्गारः—

(४) आज कुठें कमलभृंग गुंतला सये ।
नाहिं सदनिं माधव मज नीजही न ये ।
मंद मंद गति सुगंध कुंज डोलताती ।
तरुवर नभकुंजलता पवन वाहताती ।

यांत स्वभावोक्ति व अनुप्रास फारच गोड साधले आहेत.

मुरलीच्या मधुरस्वरांचें वर्णन किती बहारीचें पहाः—

(५) खुंटला वायुचा वेग, वर्षतो मेघ, जलें स्थिर झालीं ।
गाई तृण वत्स न घेती, स्तब्ध रवि वरती । मयुरें नादावलीं ॥
हालविना धरणीधर । आत्ममस्तका ।
शिरिं घागर पाझरते । रोमांचित तनु होते ।
मनमुरली गुंगविते । नंदबालका ॥

गोपींचें प्रेम पहा—

(६) हरिविण दीन आम्हीं कोणा स्मरावें ।
ऐसें वाटतें किं जहर घेउनि मरावें ॥

द्रौपदीचा धावा पहाः—

(७) यादवराया भाई येरे नको निष्ठुर होऊं ।
निढळा वरती हात ठेवुनी किती वाट पाहूं ।
जंबुकें पांच व्याघ्रां कपटानें जिंकिलें ।
केसरी, द्यूत पंजरीं कोंडलें, हरी काय करुं तरी ।
बुद्धिज्ञानी स्तब्ध बैसले चित्रें भिंतींवरी ।
पहा दुष्ट दुःशासन मजला धरुनि ओढी निरी ।
धांव पाव श्रीहरी कशीरे निद्रा आली तुजवरी ।

या पेक्षां जास्त उतारे देण्याची जरूरी नाहीं. लंकेचें वर्णन, रामविरह, सीताविरह, इ० कवनें पहावीं.

स्त्रियांच्या गाण्यांतील विषय किंवा मथळा हीहि एक साधेपणाची पण ध्यानांत ठेवण्याची बाब आहे. प्रत्येक गाण्याला त्यांतील विषयास अनुसरून स्त्रियांनीं एकेक लहान नांव दिलें असतें. जसें तुरा, मुद्रिका, रास, उद्धव, अक्रुर, राधा, सीता, कीचक, धांवा, पाळणा, राम, अहिल्या, इ. इ. हीं नांवें सुटसुटीत व सर्वांना प्रिय वाटणारीं आहेत.

रसिक दृष्टीनें पहातां, संगीतकलेचा घरगुती संसारांत खराखुरा जर कोठें उपयोग झाला असेल, व्यवहारांतील नैसर्गिक भाव, क्रिया व संगीत यांची योग्य सांगड जर कोठें झाली असेल तर ती स्त्रियांच्या गाण्यांत होय.

अशीं हीं स्त्रीकवनें शोधूं गेलें असतां शेंकडोंनीं सांपडतील. तथापि या असल्या स्त्रीगीत रत्नांची सध्यांच्या वाढत्या शिक्षणप्रवाहांत हेळसांड झालेली पाहून खेद होतो. प्रचलित शिक्षणांत गायन हा विषय सामील केला गेलेला आहे. तरी त्यांतच जुन्या प्रतिभाशील स्त्री गीतांचा योग्य परामर्ष घेतला जाईल अशी उमेद आहे.

हल्लींच्या अनेकविषय–शिक्षणाच्या प्रघातामुळें सुशिक्षित स्त्रियांना या स्त्रीगीतांची ओळख असण्याचा प्रसंग बहुधा नाहीं. पहांटे उठून भूपाळ्या म्हणणें, चारचौघीजणी एकत्र जमून प्रत्येकीनें आपलें स्वतःचें कवन किंवा स्वतःला येत असलेलें गाणें म्हणणें, व अशा गाण्याच्या बैठकी वारंवार घडवून आणणें, व्रतादि प्रसंगीं किंवा उत्सवप्रसंगीं स्त्रियांनीं एकत्र होऊन किंवा झोपाळ्यावर बसून गाणीं म्हणणें, अशा प्रकारचे जुन्या रहाटीचे प्रसंग हल्लींच्या अनेक विषयांच्या शिक्षणामुळें व रहाटींत बदल झाल्यामुळें, येण्याचा संभव फारच कमी; यामुळें स्त्रियांची गायनस्फूर्ति भूमिति, गणीत, भूगोल, परकी भाषा असल्या विषयांच्या परिशीलनांतच जिरून जावी यांत नवल नाहीं.

हल्लीं संगीत नाटकांमुळें महाराष्ट्रांत संगीत कलेची अभिरुचि पुष्कळच वाढली आहे; परंतु त्या बरोबरच स्त्री–पुरुषवर्गाला हल्लींच्या नाटकांतलीं गाणीं हीच संगीतकला असें वाटूं लागलें आहे. स्त्रियांनीं गूढ शब्दरचना पाठ करीत बसावी व यांतच संगीत कलेची हौस पुरवून घ्यावी असा प्रकार घडत आहे

 सं. काण ७७५

याचें कारण हेंच कीं, आपल्याजवळ सांप्रदायिक काय आहे याकडे हल्लींच्या सुशिक्षित स्त्रीवर्गाला पहाण्याची सवड कदाचित् नसावी. वर दिलेल्या उताऱ्यांवरून सुशिक्षित भगिनींची खात्री होईल कीं, महाराष्ट्र स्त्रियांत काव्य आणि संगीत यांची प्रतिभा यत्किंचित हि कमी नाहीं. उलट कित्येक नाटकांतील कित्येक पदांपेक्षां स्त्रीगीतें अधिक प्रसादपूर्ण काव्यें आहेत व तीं पुष्कळशीं स्त्रियांनींच बनविलेलीं असल्यामुळें त्यांचें महत्त्वहि स्त्रीवर्गास विशेष आहे.

हीं स्त्रीगीतें रक्षण करणें हें महाराष्ट्र संगीताचें पहिलें कर्तव्य होय. तसेंच स्त्रीगीतांत नवीन विषयांवर नवीन काव्यकल्पनांनीं व नवीन स्वर-सौंदर्यवान् चालींनीं भरती घालणें हें यापुढें सुशिक्षित स्त्रीवर्गाचें कार्य आहे, तें सुलभ व्हावें म्हणून या छोट्याशा पुस्तकांत प्रो० मुळे यांनीं त्या दिशेनें मार्गदर्शक म्हणून अल्प प्रयत्न केलेला आहे.

आजपावेतों महाराष्ट्र संगीत–वाङ्मय नुसत्या गाथेंत पडून आहे. संगीत वाङ्मय रक्षण करण्यास नुसती गाथा (शब्द लिहून ठेवणें) उपयोगी पडत नाहीं. त्याचें नोटेशन (संगीत स्वरलेखन) केलें तरच तें रक्षण होतें. तोंडो-तोंडीं (गुरुमुखानें) जें रक्षण होतें त्यांत उत्तरोत्तर स्वरबदल होत जाण्याचा व मुळांतली चाल गाणाराच्या इच्छेप्रमाणें बदलण्याचा नेहमीं संभव असतो. हा अनुभव संगीत नाटकांत प्रत्यक्षच आहे. जुन्या शाकुंतल सौभद्र नाट-काच्या कित्येक पदांच्या चाली हल्लीं बदललेल्या आढळतात. जुनें वळण हि बदललें आहे असें म्हणतात. असा प्रकार तोंडोतोंडी गायनाचा होणें साहजिक असनें हिंदुस्थानी सांप्रदायिक ख्याल, ठुंबरी या गीतांचीहि स्थिति शब्दपाठ-भेद, अपपाठ, स्वरभेद, तालभेद होऊन मूळची बंदिस्त कशी होती याचा अंदाजहि आतां करणें कठीण होतें असे तज्ज्ञ लोक सांगतात. गीतांचें स्वरलेखन केल्यानें हे दोष त्यांत शिरण्यास वाव कमी रहातो व सांप्रदायपरं-परेस आधार होतो. या करितां ' नोटेशन ' देऊन या स्त्रीगीतांचा पायाशुद्ध प्रयत्न ग्रंथकारानें येथें केला आहे.

पुणें
ता. ८ जानेवारी १९२६ } नरसिंह चिंतामण केळकर.

या पेक्षां जास्त उतारे देण्याची जरूरी नाहीं. लंकेचें वर्णन, रामविरह, सीताविरह, इ० कवनें पहावीं.

स्त्रियांच्या गाण्यांतील विषय किंवा मथळा हीहि एक साधेपणाची पण ध्यानांत ठेवण्याची बाब आहे. प्रत्येक गाण्याला त्यांतील विषयास अनुसरून स्त्रियांनीं एकेक लहान नांव दिलें असतें. जसें तुरा, मुद्रिका, रास, उद्धव, अक्रुर, राधा, सीता, कीचक, धांवा, पाळणा, राम, अहिल्या, इ. इ. हीं नांवें सुटसुटीत व सर्वांना प्रिय वाटणारीं आहेत.

रसिक दृष्टीनें पहातां, संगीतकलेचा घरगुती संसारांत खराखुरा जर कोठें उपयोग झाला असेल, व्यवहारांतील नैसर्गिक भाव, क्रिया व संगीत यांची योग्य सांगड जर कोठें झाली असेल तर ती स्त्रियांच्या गाण्यांत होय.

अशीं हीं स्त्रीकवनें शोधूं गेलें असतां शेंकडोंनीं सांपडतील. तथापि या असल्या स्त्रीगीत रत्नांची सध्यांच्या वाढत्या शिक्षणप्रवाहांत हेळसांड झालेली पाहून खेद होतो. प्रचलित शिक्षणांत गायन हा विषय सामील केला गेलेला आहे. तरी त्यांतच जुन्या प्रतिभाशील स्त्री गीतांचा योग्य परामर्ष घेतला जाईल अशी उमेद आहे.

हल्लींच्या अनेकविषय–शिक्षणाच्या प्रघातामुळें सुशिक्षित स्त्रियांना या स्त्रीगीतांची ओळख असण्याचा प्रसंग बहुधा नाहीं. पहांटे उठून भूपाळ्या म्हणणें, चारचौघीजणी एकत्र जमून प्रत्येकीनें आपलें स्वतःचें कवन किंवा स्वतःला येत असलेलें गाणें म्हणणें, व अशा गाण्याच्या बैठकी वारंवार घडवून आणणें, व्रतादि प्रसंगीं किंवा उत्सवप्रसंगीं स्त्रियांनीं एकत्र होऊन किंवा झोपाळ्यावर बसून गाणीं म्हणणें, अशा प्रकारचे जुन्या रहाटीचे प्रसंग हल्लींच्या अनेक विषयांच्या शिक्षणामुळें व रहाटींत बदल झाल्यामुळें, येण्याचा संभव फारच कमी; यामुळें स्त्रियांची गायनस्फूर्ति भूमिति, गणीत, भूगोल, परकी भाषा असल्या विषयांच्या परिशीलनांतच विरून जावी यांत नवल नाहीं.

हल्लीं संगीत नाटकांमुळें महाराष्ट्रांत संगीत कलेची अभिरुचि पुष्कळच वाढली आहे; परंतु त्या बरोबरच स्त्री–पुरुषवर्गाला हल्लींच्या नाटकांतलीं गाणीं हीच संगीतकला असें वाटूं लागलें आहे. स्त्रियांनीं गूढ शब्दरचना पाठ करीत बसावी व यांतच संगीत कलेची हौस पुरवून घ्यावी असा प्रकार घडत आहे

५

याचें कारण हेंच कीं, आपल्याजवळ सांप्रदायिक काय आहे याकडे हल्लींच्या सुशिक्षित स्त्रीवर्गाला पहाण्याची सवड कदाचित् नसावी. वर दिलेल्या उताऱ्यांवरून सुशिक्षित भगिनींची खात्री होईल कीं, महाराष्ट्र स्त्रियांत काव्य आणि संगीत यांची प्रतिभा यत्किंचित हि कमी नाहीं. उलट कित्येक नाटकांतील कित्येक पदांपेक्षां स्त्रीगीतें अधिक प्रसादपूर्ण काव्यें आहेत व तीं पुष्कळशीं स्त्रियांनींच बनविलेलीं असल्यामुळें त्यांचें महत्त्वहि स्त्रीवर्गास विशेष आहे.

हीं स्त्रीगीतें रक्षण करणें हें महाराष्ट्र संगीताचें पहिलें कर्तव्य होय. तसेंच स्त्रीगीतांत नवीन विषयांवर नवीन काव्यकल्पनांनीं व नवीन स्वर-सौंदर्यवान् चालींनीं भरती घालणें हें यापुढें सुशिक्षित स्त्रीवर्गाचें कार्य आहे, तें सुलभ व्हावें म्हणून या छोट्याशा पुस्तकांत प्रो० मुळे यांनीं त्या दिशेनें मार्गदर्शक म्हणून अल्प प्रयत्न केलेला आहे.

आजपावेतों महाराष्ट्र संगीत–वाङ्मय नुसत्या गाथेंत पडून आहे. संगीत वाङ्मय रक्षण करण्यास नुसती गाथा (शब्द लिहून ठेवणें) उपयोगी पडत नाहीं. त्याचें नोटेशन (संगीत स्वरलेखन) केलें तरच तें रक्षण होतें. तोंडो-तोंडीं (गुरुमुखानें) जें रक्षण होतें त्यांत उत्तरोत्तर स्वरबदल होत जाण्याचा व मुळांतली चाल गाणाराच्या इच्छेप्रमाणें बदलण्याचा नेहमीं संभव असतो. हा अनुभव संगीत नाटकांत प्रत्यक्षच आहे. जुन्या शाकुंतल सौभद्र नाट-काच्या कित्येक पदांच्या चाली हल्लीं बदललेल्या आढळतात. जुनें वळण हि बदललें आहे असें म्हणतात. असा प्रकार तोंडोतोंडी गायनाचा होणें साहजिक असनें हिंदुस्थानी सांप्रदायिक ख्याल, ठुंबरी या गीतांचीहि स्थिति शब्दपाठ-भेद, अपपाठ, स्वरभेद, तालभेद होऊन मूळची बंदिस्त कशी होती याचा अंदाजहि आतां करणें कठीण होतें असे तज्ज्ञ लोक सांगतात. गीताचें स्वरलेखन केल्यानें हे दोष त्यांत शिरण्यास वाव कमी रहातो व सांप्रदायपरं-परेस आधार होतो. या करितां ' नोटेशन ' देऊन या स्त्रीगीतांचा पायाशुद्ध प्रयत्न ग्रंथकारानें येथें केला आहे.

पुणें
ता. ८ जानेवारी १९२६ } नरसिंह चिंतामण केळकर.

दोन शब्द.

जुनें चांगलें असेल तें रक्षण करून त्यांत नवीन चांगलें असेल त्याची भर घालणें हें कोणत्याहि शास्त्रकलेच्या प्रगतीचें तत्त्व आहे. तें महाराष्ट्र संगीतांत अमलांत कसें आणावें हा आमचा विचार बरेच दिवस चालू आहे. महाराष्ट्र संगीत वाङ्मयांत स्त्रियांचीं जुनीं देवादिकांचीं गाणीं स्वतंत्र काव्य-प्रतिभेचीं व मधुरललित अशा स्वतंत्र स्वर रचनेचीं (राग ताल युक्त) असल्यामुळें महाराष्ट्राचें तें स्वतंत्र स्त्रीसंगीत आहे. तें या वेळीं मागें पडून बहुतेक लुप्त होत चाललें आहे, तेव्हां तें कार्य प्रथम हातीं घ्यावें हें मनांत आलें. व स्त्रियांचीं जुनीं गाणीं जीं आज नुसतीं गार्थेत पडून आहेत तीं नोटेशन करून ठेवलीं तर तीं रक्षण होतील व स्त्रीसमाजाला त्यांचा फार उपयोग होईल ही कल्पना निश्चित ठरली. या कल्पनेंत पुनः श्री० नरसिंह चिंतामण केळकर यांनीं आणखी एका नवीन कल्पनेची भर घातली. ती अशी कीं, " आधुनिक पद्धतीचीं परंतु स्त्रियांना म्हणण्यास योग्य अशा मोहक चालींचीं रूपांतरित किंवा स्वतंत्र कवनें घालून हें महाराष्ट्र स्त्रीसंगीत केवळ जुन्या चालींच्या कुंपणांतच न ठेवतां प्रगतीच्या मार्गांत आणून सोडावें " पण त्यानीं कल्पनेचीच नुसती भर न घालतां स्वतंत्र विषयावर ५।६ कवनेंहि रचून दिलीं व या पुस्तकास मार्मिक प्रस्तावना देऊन या प्रयत्नास प्रत्यक्ष चालन दिलें. हे त्यांचे आम्हांवर अनंत उपकार आहेत.

श्रीमती शांताबाईसाहेब (श्रीमंत सरदार बाळासाहेब विंचूरकर यांची प्रियकन्या) यांनीं आपल्या संग्रहांतील जुन्या स्त्रीगीतांच्या वह्या आमच्या हवालीं करून त्यांतील ज्या चालीं अवगत होत्या त्या म्हणून दाखवून आम्हांस उपकृत केलें आहे. कारण त्यानीं म्हटलेल्या बऱ्याच चालींचीं गीतें या पुस्तकांतील पहिल्या २ भागांत घालणें आम्हांस यामुळें सुलभ झालें. तसेंच श्री. न. चिं. केळकर यांनीं सुचविलेली कल्पना अमलांत आणण्याचें ठरतांच आम्ही सुचविलेल्या हिंदुस्थानी चालींवर श्री० ' अज्ञातवासी भगिनी ' यांनीं कांहीं गाणीं करून देऊन या कल्पनेस पुष्कळच प्रोत्साहन दिलें. इतर कित्येक भगिनींनीं कांहीं गाणीं देऊन साह्य दिलें.

कविवर्य गिरीश (रा० शंकर रामचंद्र कानेटकर बी. ए.) यांनीं जुन्या नव्या पद्धतीचीं कवनें देऊन या प्रयत्नास अधिक पुष्टि दिली त्याबद्दलहि त्यांचे आम्हांवर उपकार आहेत.

तसेंच या पुस्तकांत श्रीमान शेट पुरुषोत्तम मथुरादास व श्री० माधवराव विश्वनाथ धुरंधर (पर्सनल असिस्टंट टु धि प्रिन्सिपॉल सर जे. जे. स्कूल ऑफ् आर्ट बॉंबे) या सुप्रसिद्ध चित्रकलाविशारद व्यक्तींनीं कित्येक गीतप्रसंगांचीं चित्रें प्रेमपूर्वक देऊन आम्हांस अत्यंत उपकृत केलें आहे.

अशा रीतीनें महाराष्ट्र संगीताचें प्राथमिक अल्पकार्य **महाराष्ट्र स्त्रीगीत** रूपानें मूर्तस्वरूपांत आलें. याचें सर्व श्रेय वरील व्यक्तींकडे आहे व त्याबद्दल ग्रंथकर्ता त्यांचा अत्यंत ऋणी आहे.

पुणें येथील कन्याशाळेच्या गेल्या डिसेंबर महिन्यांतील वार्षिक महोत्सव-प्रसंगीं या पुस्तकांतील दोन गाणीं शाळेंतील २ मुलींना आम्हीं शिकविलीं. तीं सर्व स्त्रीपुरुष श्रोतृवृंदांना (स्त्रीश्रोतृवृंद सुमारें हजारावर असेल) रसभरित व अत्यंत मोहक वाटून त्यांनीं टाळ्यांच्या मोठ्या गजरांत त्या गीतांचें अभिनंदन केलें. तसेंच हिंगणें येथील महिलाविद्यालयांत भाऊबिज ओंवाळणीच्या दानोत्सव प्रसंगीं या पुस्तकांतील बरींच गाणीं स्त्रीवर्गापुढें म्हणून दाखविण्यांत आलीं त्यावेळींही त्यांनीं व प्रो० कर्वे यांनीं त्या गीतांचें सानंद अभिनंदन केलें हें येथें नमूद करणें अवश्य आहे. कन्या शाळेंतील आमचीं ४ व्याख्यानें स्त्रीसंगीतावर झालेलीं प्रसिद्ध झालीं आहेतच. यावरून हें पुस्तक महाराष्ट्र स्त्रीवर्गाला प्रिय होईल ही पूर्ण आशा आहे.

श्री० सौ० लक्ष्मीबाईसाहेब यांच्या हयातींत ही अल्पकृति त्यांना अर्पण करण्याचा योग आला नाहीं हें आमचें दुर्दैव वाटून खेद होतो. या अल्प कृतींतें त्यांचें स्मरण सदैव राहो ही त्या प्रभूजवळ प्रार्थना आहे.

पुणें.
१२ जानेवारी १९२६

कृष्णराव गणेश मुळे.
ग्रंथकर्ता.

रचना.

या पुस्तकांतील स्त्रीगीतांचे ३ भाग केले आहेत. १ ल्या भागात— स्त्रियांचीं जुनीं सोपीं गाणीं, प्रत्येक वेगवेगळ्या गोड चालीचीं, पुष्कळ प्रचारांतलीं, अशीं निवडून घेतलीं आहेत. यांना ' साधीं गाणीं ' असें म्हटलें आहे.

२ ऱ्या भागांत— स्त्रियांचीं जुनींच गाणीं परंतु ज्यांत स्त्रिया स्वाभाविकपणें लहानशा ताना मुरक्या घेऊन गातात अशीं सुरस वेगवेगळ्या चालींचीं निवडून घेतलीं आहेत. यांना ' गळेबाज गाणीं ' असें म्हटलें आहे.

३ ऱ्या भागांत— हिंदुस्थानी ख्याल ठुंबरीच्या सुंदर चालीचीं स्त्रियांस गातां येतील अशीं निवडून घेऊन त्यांपैकीं कित्येक मूळ हिंदी गाण्याचें रूपांतर करून मराठी प्रचारास जुळेल अशीं करून घातलीं आहेत. कित्येक गाणीं श्री० नरसिंह चिंतामण केळकर, कवि ' गिरीश ' व कवयित्री ' अज्ञातवासी भगिनी ' यांनीं हिंदुस्थानी चालींचीं रचून दिलेलीं घातलीं आहेत. त्यांना ' हिंदुस्थानी धर्तीचीं सुंदर गाणीं ' असें म्हटलें आहे. यांत एक गुजराथी गरबाही घेतला आहे.

या पुस्तकांतलि कित्येक जुनीं गाणीं बरींच लांबलचक असल्यामुळें स्थलसंकोचास्तव त्यांतलीं थोडींच कडवीं घेणें भाग पडलें. हीं गाणीं (गाथा रूपानें) प्रसिद्ध झालेलीं आहेत. त्यांतून पुढचीं कडवीं सांपडतील.

स्त्री–काव्य बहुधा शृंगारपर असतें. तथापि हा शृंगार श्रीकृष्ण व राधा यांच्या प्रेमाचा, ईश्वर आणि भक्त या भावनेचा असतो.

या पहिल्या संग्रहांतील स्त्री–गीतांची वरील रचना आमच्या महाराष्ट्र भगिनींना पूर्ण पसंत पडून त्याला त्या पूर्ण आश्रय देतील, व याच प्रकारची दुसरा संग्रह (हस्तलिखित) आमचेजवळ तयार आहे तो प्रसिद्ध करण्याची संधि लवकर आणून देतील हा आम्हांस पूर्ण भरंवसा आहे. ज्या भगिनींकडून उपयुक्त सूचना येतील त्यांचा विचार अवश्य केला जाईल.

पेटीवर गाणें कसें बसवावें.

३७४४

(पडद्याचा नकाशा समोर ठेवावा.)

१ गाणें कोणत्या रागांत आहे तें पहावें. त्या गाण्याला त्या रागाकरितां कोणते सूर कोमल किंवा तीव्र किंवा शुद्ध घ्यावयाचे हें आधीं लक्षांत घ्यावें. नंतरः—

२ गाण्यांतलें पालुपद किंवा पहिली ओळ घेऊन तिच्यांतले शब्द प्रथम लक्षांत घ्यावे.

३ नंतर १ ला शब्द घेऊन त्याचे (नोटेशनचे) सूर पाहून त्या सुरांत तो शब्द बसवावा व त्याबरोबर गळ्यानेंहि गाऊन बसवावा.

४ नंतर २ रा शब्द घेऊन तो सुरांत बसवावा. नंतर हे दोनी शब्द एकत्र बसवलेले म्हणावे. असाच त्या पुढचा शब्द घ्यावा. तो सुरांनीं बसवावा. असें करीत करीत गाण्यांतील सर्व शब्द सुरांत बसविले म्हणजे गाण्याच्या पालुपदाची व पुढल्या कडव्याची किंवा फिरत्या चालीची म्हणजे सबंध गाण्याची, चाल (किंवा गळा म्हणतात तो) बसेल. मग त्यांत सम, ताली, खाली, (किंवा काल) कोणकोणत्या अक्षरावर पडले आहेत तें ध्यानांत घेऊन गीत म्हणत म्हणत त्या त्या अक्षरावर टाळी मारावी, (किंवा काल असल्यास) हात बाहेर टाकावा. अशा रीतीनें प्रत्येक गाणें तालांत बसेल.

५ प्रथम नकाशावरून पेटीवर पडदे लक्षांत घेणें ठीक. परंतु पुढें पुढें कानानें ते ते कोमल तीव्र लक्षांत येण्यासाठीं वाटेल त्या पट्टीवरून तेंच गाणें बसवावें. व हा प्रयत्न प्रथम ' म ' च्या पट्टीवरून नंतर ' प ' च्या पट्टीवरून व नंतर इतर प्रत्येक पट्टीवरून अशा क्रमानें केल्यास सोपें जाईल.

६ कोणतेंहि गाणें म्हणण्याचा नियम असा असतो कीं,

(१) पालुपदाची ओळ २।३ वेळां म्हणावी.

(२) पालुपदानंतर पुढचा भाग सबंध म्हणून पुनः पालुपदाला घेऊन म्हणावा.

(३) वरील प्रमाणें २।३ वेळां आवृत्त्या केल्यावर अंतऱ्याचा भाग एकदां म्हणावा व पुनः पालुपदाला येऊन मिळावें.

७ पेटीवर गाणें चांगलें बसलें म्हणजे पायानें ताल धरून वाजवीत व गात रहावें. गीतावर दिलेला तालाचा ठेका पाठ करावा. तो वाजविण्याचाही प्रयत्न करावा. हातानें ठेका धरून स्वतंत्रपणेंहि गीत गावें

८ गीतांतील कोमल तीव्रांच्या खुणांकडे व इतर चिन्हांकडे लक्ष पुरवून वाजवावें व त्याप्रमाणें गावें.

९ भगिनींना गीताचा ताल धरणें सोपें जावें म्हणून कित्येक गीताक्षर - खालीं × – ० हीं ताल चिन्हें आणखीं दिलीं आहेत. तीं हि लक्षांत घ्यावी.

स्त्रियांना किंवा पुरुषांना सामान्येंकरून गायन कला समजावी अशी मुळांत खरोखर इच्छा असते. संगीत नाटकें पाहून पुष्कळांना गाण्यांतला राग अमुक इतकी कल्पना येते व गाणें समजूं लागलें असें वाटतें; परंतु गाणें समजणें म्हणजे रागांप्रमाणेंच ताल समजणें हें खरें गाणें समजणें होय हें निश्चित समजावें. राग समजण्याला जसें आपण लक्षपूर्वक चाल ऐकतों, तसें ताल समजण्याला गाण्याबरोबर ठेका वाजत असतो ते ऐकावा लागतो. ठेक्याचे बोल लक्षांत असले तरच त्याकडे लक्ष सहज जाईल व ताल समजेल. सामान्यें करून केरवा, धुमाळी, दादरा, त्रिताल हे साधे ४ ठेके घटवून लक्षांत ठेवले तर गाणाराचा ताल ठेक्यावरून लवकर समजेल व समेवर गाण्यांतली बहार कळेल. करितां भगिनींनीं गीतावर दिलेल ठेके पाठ करून घटवून ठेवावे. प्रत्यक्ष तबला घेऊन बसविले तर उत्तमच आहे. निदान ते ऐकून ओळखतां यावे इतकें तरी लक्षांत घ्यावें.

आमच्या 'हार्मोनियम वादन–पद्धति' या पुस्तकांत स्वर, राग, लय, ताल, ठेके, गीतप्रकार, रागांचे आरोहावरोही कोमल तीव्र स्वर, अलंकार इ० गायनोपयुक्त विषयांची माहिती दिली आहे ती भगिनींनीं अवश्य वाचून लक्षांत घ्यावी, ही त्यांस सविनय सूचना आहे. ही माहिती अत्यंत अवश्य आहे अशी त्यांची खात्री होईल.

अनुक्रमणिका.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय

गीतांक		पृष्ठ.
	भाग १ ला.	
१	सद्गुरुस्तवन– नरास्मरें	१
२	प्रातःकाल– प्रातःकाल हा	३
३	शकुन– कधिं भेटेल मजला	५
४	मानिनीराधा–जाडत मुकुट	६
५	रास– रचिला गे सुंदर रास	९
६	वनमाळी–आले वनमाळी	१०
७	मुरली–गोपाळ गड्यांचा मेळ	१२
८	”–धन्य बाइ मुरली आज	१३
९	तुरा– सत्यभामा म्हणे श्रीहरी	१४
१०	उद्धव– हरीवीण धीर धरवेना	१६
११	राधा–आज कुठें कमल भृंग	१८
१२	कीचक– कोठें तुझे पंचपती	१९
१३	द्रौ०चा धांवा–द्रौपदी उभी	२०
१४	अक्रुर– विपरित काळ हा	२२
१५	द्रौ०चा धांवा– ऋतुस्नात मी	२४
१६	चिंधी– एके दिवशीं नारद	२५
१७	अभिमन्यु– सकाळीं उठून	२७
१८	मुरलीधर– मुरलीधर कुणितरि	२९
१९	मुद्रिका–मुद्रिके सखे तूं होतिस	३०
२०	लंका– लंकापुरी, राज्यनगरी	३२
२१	विरहीराम–हे सीते कोमल गात्रे	३३
२२	विराधराक्षस– वृक्षवाटिका	३६
२३	सीता दुःख– रामचंद्र माझा	३७
२४	शंकरध्यान– मस्तकीं ठेविली	३९
२५	गंगा गौरी भांडण– पार्वती	४०
२६	पाळणा– जो जोजोजोरे	४३
२७	दत्त– कलियुगांत मुख्यदेव	४५
२८	महिरावण कांता– बाले	४७
२९	गौर– मिरवित गौरिचला	४९
३०	बोध– रसनें रंगे या राघवाचे	५०
	भाग २ रा.	
१	वृंदावनी राधा–राजहंस म्हणे	५३
२	वेणी– भक्तिगवेणी माझी गुंफा	५५
३	द्रौपदी– द्रौपदी सभेमधें	५७
४	रावण जानकी संवाद– लंका	५९
५	गौळण– कशी जाऊं मी	६२
६	मुरली– कांगेबाई हरीनें	६४
७	”–अरे कृष्णा तुझी मुरली	६५
८	कृष्ण– कृष्ण माझा प्राणसखा	६६
९	कृष्णदर्शन– व्रिजराज शाम-	६८
१०	शबरी– वनिंवनिं हिंडुनि	६९
११	रथ– नंदगृहाच्या जवळ	७१
१२	गवळ– जाउंदे हे मम प्राग-	७२
१३	कुबजा– आवडली हरिला नार	७४
१४	मुरली– आजि कमला नायका	७६
१५	पद– तें मन निष्ठुर कां केलें	७८
१६	भूपाळी– घनःश्याम सुंदरा	७९

गीतांक	पृष्ठ.
१७ गौळण– मशि बोलुं नको	८१
१८ बालमुकुंद– तुझ्या बालमुकुंदे	८२
१९ शूर्पणखा– गेलें तुझ्यावर	८५
२० बोधभजन– रे जीवा ध्याइ	८६
भाग ३ रा.	
१ गणपति स्तवन–गणराज	९०
२ शारदावंदन– वंदन हे शारदे	९१
३ गजेंद्राचा धावा– हे गोविंद	९३
४ ठुंबरी– जाइ जाइरे कन्हैया	९४
५ सीता त्याग– संशय कां मम	९६
६ चिलयाबाळ– ऐकवचन मम	९८
७ वर्षा– पाहीगे गगनिंया भरले	१००
८ ठुंबरी– भ्रमरारे किति किति	१०१
९ होरी– कन्हैया आज खेळूं	१०३
१० विरहिणी राधा–हरीला जाउ	१०५
११ द्रौ०चा धावा–भगिनी लाज	१०७
१२ कृष्णाचा हट्ट– सोड सोड	१०९
१३ सुगृहिणीचा वेदांत– सांगु	११२

गीतांक	पृष्ठ
१४ पाळणा–पालक हा पाळणा	११४
१५ आसावरी–असावरी तूं वर	११६
१६ झिम्झिम्पाऊस–झिम्झिम्	११८
१७ रामाचानिषेध–होसिरे अदय	११९
१८ वेणीफणी- रचिसी काय	१२१
१९ होरी–डोले नंदाचा श्रीहरी	१२३
२० विनोद– कन्हैया तुझा काळा	१२४
२१ ठुंबरी–कृष्णमुरारी	१२६
२२ गजल–दुःख मनिचें... ...	१२७
२३ होरी–ओतीलीगे मजवर...	१२९
२४ सासू-जळो तुझें मुख हें...	१३२
२५ मातापुत्र–बळवंत गुणवंता	१३४
२६ बालराम–ठुमक चले	१३५
२७ ईशमहिमा– नसे कळला ...	१३७
२८ गरवा–उद्धव नंदनो... ...	१३८
२९ हिंडोला–कुंजन वंनीं गे ...	१३९
३० भजन–रामकृष्ण आठवावा...	१४२

शुद्धिपत्र.

गाणें	पृ०	अशुद्ध	शुद्ध.
१३	२०	नस काणि ...	... नसे कोणि
२८	४७	होऊ वनित ...	... होऊ वनिते
४	६०	वलयाकित ...	... वलयांकित
८	१०१	ठंबरी ...	... ठुंबरी
२८	१३८	नमेरो गयो ...	... नमेरो थयो

महाराष्ट्र स्त्रीगीत.

भाग १ ला.

साधीं गाणीं.

या भागांत महाराष्ट्र गृहिणी समाजांत आजपावेतों जीं गीतें प्रचलित होतीं, व जीं आतां अगदीं मागें पडून नामशेष होण्याच्या पंथास लागलीं आहेत त्यांपैकीं साध्या, सोप्या चालीचीं व बरींच प्रचारांतलीं निवडून घेतलीं आहेत. हें स्त्रीगीतभांडार बरेंच मोठें आहे; परंतु त्यांत पुष्कळ गीतें एकसारख्या चालीचीं आहेत. या भांडारांतील बहुतेक गीतें गृहिणींनीं बनविलीं आहेत व तीं प्रसादयुक्त, मधुर शब्दरचनेचीं, काव्यमय व स्वतंत्र चालीचीं (स्वर रचनेचीं) आहेत हाच या गीतांचा विशेष आहे. शुद्ध महाराष्ट्र स्त्री गायन हें या गीतांत पहावें.

पुढील गीतांत कित्येक नवीन गाणीं घातलीं आहेत तथापि त्यांच्या चाली गृहिणींच्या मुखांतीलच आहेत.

---

१ सद्गुरुस्तवन.

पिलू–त्रिताल (जलद.)

नरासमरें गुरू मूर्ती। नरसिंह सरस्वती ॥ धृ०
अलंकापुरी क्षेत्र। इंद्रायणी पुण्य पात्र।
ज्ञानराजा अहोरात्र। समाधींत आत्मस्थिती ॥ १ ॥ नरा०

श्री ग्रंथ संग्रहालय संख्यांक ५७८ ३-५-५४

रामकृष्ण हरी नाम । चाले अष्ट प्रहर याम ।
तेथें घेतसे विश्राम । वैकुंठीचा अधीपती ॥ २ ॥ नरा ०
नरसिंह यती राणा । राहिला हो पुण्यभुवना ।
अखंडीत करी भजना । लावूनीयां नेत्रपाती ॥ ३ ॥ नरा ०
श्री विठ्ठलाचें ध्यान । श्री विठ्ठलाचें पूजन ।
मुखीं विठ्ठल रात्रंदिन । अवघा विठ्ठल भरला चित्तीं ॥४॥ नरा०
भक्तिपंथ वाढवीला । हरीनाम गजर केला ।
स्वयें समाधी वैसला । लावियली आत्मज्योती ॥ ५ ॥ नरा ०
ऐसा पाही स्वामीरावो । ज्ञानराजा जवळी ठावो ।
वाढविला भक्तीभावो । उद्धरीले असंख्याती ॥ ६ ॥ नरा ०
कृष्ण विनवीतसे पायां । अहा माझे सद्गुरुराया ।
माउली तूं प्रेमछाया । लेकुरासी धन्य क्षिती ॥ ७ ॥ नरा ०

(कृष्णराव)

ना तिं तिं न्ना । ना धिं धिं न्ना ॥ ना धिं धिं न्ना । ना धिं धिं न्ना ॥
ता तीं ऽ न्ना । ना धीं ऽ न्ना ॥ ना धीं ऽ न्ना । ना धीं ऽ न्ना ॥
" "

० ० मं प | ० ध ध ० || सां नि सां सां | ध निं ध ० ||
ऽ ऽ न रा | ऽ स्म रें ऽ || गु ऽ रु ऽ | मू ऽ र्ती ऽ ||

० ० मं मं | ० प ० प || प ० प मं | प ध नीं ध ||
ऽ ऽ न र | ऽ सिं ऽ ह || स ऽ र ऽ | स्व ऽ ती ऽ ||

प मं प प | ० ध ध ० || सां नि सां ० | नीं ० ध ० ||
ऽ ऽ न रा | - स्म रें ऽ || गु ऽ रु ऽ | मू ऽ र्ती ऽ ||

० ० ध ध | ० सां ० सां || रीं ० ० ० | रीं ० रीं ० ||
ऽ ऽ अ ल | ऽ का ऽ पु || री ऽ ऽ ऽ | क्षे ऽ त्र ऽ ||

० ० नि नि	० सां सां ०	ध ० निॅ सां	नीॅ ० ध ०
ऽ ऽ इं द्रा	ऽ य णी ऽ	पु ऽ ण्य ऽ	पा ऽ त्र ऽ
० ० म॑ ०	प ध ० ध	सां नि सां ०	नीॅ ० ध ०
ऽ ऽ ज्ञा ऽ	न रा ऽ ज	अ ऽ हो ऽ	रा ऽ त्र ऽ
० ० म॑ म॑	० प ० प	प ० प म॑	प ध नीॅ ध
ऽ ऽ स मा	ऽ धीं ऽ त	आ ऽ त्म ऽ	स्थि ऽ ती ऽ
प म॑ प प	० ध ध ०	सां नि सां ०	नीॅ ० ध ०
ऽ ऽ न रा	ऽ स्म रें ऽ	गु ऽ रु ऽ	मू ऽ र्ती ऽ

हें स्तवन ' नरास्मरे नरहरी ' या पदाप्र० आहे.

या गीताला जलद् त्रितालाचा दुसरा ठेकाहि दिला आहे. पिलू रागाला गॅ धॅ हे कोमल लागतात. वरील गीतांत मे हा तीव्र घ्यावयाचा आहे. या गीताचा आरंभ पंचमाच्या पड्यापासून करावयाचा आहे. यामुळें त्या घोरणानें मे नि ॅध हे स्वर तसें घेणें जरूर आहे हें लक्षांत येईल.

---

२ प्रातःकाल

रागिणी भैरवी–ताल केरवा.

प्रातःकाल हा होय सुंदर ऊठ हरि उदयाचलीं ।
म्हणे यशोदा ऊठ मुकुंदा पाहि निशाही संपली ॥ प्रातः ॥
दिनमणि हा पळपळ वाढे तेज चढे नभ मंडळीं ।
वृषभार हा घेउनि कृषिवलें नित कृत्यातें चाललीं ॥ प्रातः ॥
पहा हरी हा उदय जाहला धेनु वत्सें हंबरलीं ।
पात्र घेउनि धार काढुनी धेनु ने यमुना–जळीं । प्रातः ॥

हंस सारि कोकिल शुकादि गगन मंडळीं ऊडले ।
जाति त्वरें गोपाल घेउनी धेनु बंधना सोडिले ॥ प्रातः॥
संमार्जन सारुनी कामिनी काढिती सुंदर रांगुळी ।
व्रजांगना शृंगार सुशोभित चालल्या यमुनाजळीं ॥ प्रातः ॥
पलांडु मर्दुनी तिखट बनाविलें केलि उनोनित भाकरी ।
दहीं दूध नवनीत साखर घेउनि लौकर जा हरी ॥ प्रातः ॥
घेइ कांबळा यष्टि–पादुका घेइ शिदोरी बांधली ।
गोप घेउनी जा कुंजवनीं वाजवि सुस्वर बासुरी ॥ प्रातः ॥
यदुनायका आलि राधिका उठें लगबगा श्रीहरी ।
करांजुलि जोडोनि कृष्णाबाई विनवी निजांतरीं ॥ प्रातः ॥

|| त धि न धि ¦ न क ति न || त धि न धि ¦ न क ति न ||

|| निॅ ० सा गॅ ¦ ० गॅ म ० || प ० ० प ¦ प नीॅ धॅ प || १
|| प्रा ऽ त का ¦ ऽ ल हा ऽ || हो ऽ ऽ य ¦ सुं ऽ द र ||

|| गॅ ० ० सा ¦ सा रिॅ गॅ म || गॅ रिॅ गॅ रिॅ ¦ सा ० ० ० || १
|| ऊ ऽ ऽ ठ ¦ ह रि उ द || या ऽ ऽ च ¦ ली ऽ ऽ ऽ ||

|| गॅ म ० म ¦ धॅ ० नीॅ ० || सां ० सां सां ¦ सां रिॅं सां ० || २
|| म्ह णे ऽ य ¦ शो ऽ दा ऽ || ऊ ऽ ठ मु ¦ कु ऽ दा ऽ ||

|| नीॅ ० नीॅ नीॅ ¦ सां ० रिॅं सां || नीॅ धॅ नीॅ धॅ ¦ प ० ० ० || २
|| पं ऽ हि नि ¦ शा ऽ ही ऽ || सं ऽ ऽ प ¦ ली ऽ ऽ ऽ ||

|| गॅ ० प प ¦ ० नीॅ धॅ प || म प ० म ¦ गॅ म रि गॅ || ३
|| प्रा ऽ त का ¦ ऽ ल हा ऽ || हो ऽ ऽ य ¦ सुं ऽ द र ||

गॅ	०	०	सा	सा	रिॅ	गॅ	म	गॅ	रिॅ	गॅ	रिॅ	सा	०	०	०	३
ऊ	ऽ	ऽ	ठ	ह	रि	उ	द	या	ऽ	ऽ	च	ळीं	ऽ	ऽ	ऽ	

या गीतांत १ ली ओळ व २ री ओळ एवढ्यांतच सर्व गाण्याची चाल आहे. क्रमानें याच चालींनीं सर्व ओळी म्हणावयाच्या आहेत. फक्त प्रत्येक वेळीं 'प्रातःकाल हा होय सुंदर ऊठ हरी उदयाचलीं' ही पालुपदाची पहिली ओळ घेतांना तिसऱ्या आंकड्यांनीं दिलेल्या ओळीप्रमाणें म्हणावयाची, हें लक्षांत ठेवावयाचें आहे.

---

३ शकुन

राग कालंगडा ताल त्रिताल. मात्रा १६

काधिं भेटेल मजला देव हरी। शुभशकुन सांगा कोणि तरी। काधिं
अंगणिं माझ्या काग बोले। कोकिळ बोले मधुर सुरीं। काधिं०
डावा डोळा लवतो वाम। बाहू माझे स्फुरण करी। काधिं०
हातिचा माझ्या पडला ग्रास। तळमळ तळमळ जीव करी। काधिं
मध्व मुनीश्वर स्वामि रमापति। सद्गुरुचरणीं प्रीति धरी। काधिं०

ना	धिं	धिं	ना	ना	तिं	तिं	ना	ना	धिं	धिं	ना	ना	धिं	धिं	ना
०	०	धॅ	म	प	०	म	ग	म	म	प	धॅ	नि	सां	नि	धॅ
ऽ	ऽ	क	धिं	मे	ऽ	टे	ल	म	ज	ला	ऽ	दे	ऽ	व	ह
प	०	प	धॅ	नि	सां	०	सां	नि	धॅ	प	धॅ	नि	सां	नि	धॅ
री	ऽ	शु	भ	श	कु	ऽ	न	सां	ऽ	गा	ऽ	को	ऽ	णि	त
प	०	धॅ	म	प	धॅ	म	ग	म	म	प	धॅ	नि	सां	नि	धॅ
री	ऽ	क	धिं	मे	ऽ	टे	ल	म	ज	ला	ऽ	दे	ऽ	व	ह

| प ० ० ० ⁞ पं धॅ प धॅ | नि ० सां ० || सां रिं सां रिं |
| री ऽ ऽ ऽ ⁞ अं ऽ ग गिं | मा ऽ ह्या ऽ || का ऽ ऽ ग |

| नि ० सां ० ⁞ सां ० सां सां | नि धॅ प धॅ || नि सां नि धॅ |
| बो ऽ ले ऽ ⁞ को ऽ कि ळ | बो ऽ ले ऽ || म धु र सु |

| प ० धॅ म ⁞ प ० मॅ ग | म म प धॅ || नि सां नि धॅ |
| री ऽ क र्धि ⁞ भे ऽ टे ल | म ज ला ऽ || दे ऽ व हृ |

| प ० ० ० ⁞
| री ऽ ऽ ऽ ⁞

---

४ मानिनी राधा.

रागिणी गारा जंगला—ताल दादरा.

जडित मुगुट शोभे शिरीं मस्तकीं तुरा ।
वैजयंती माळ हार तुळशिचे गळां ।
पीतवसन कमल नयन शाम सांवळा।
वाट तुझी पहात उभा निरोप आइके ।
कुंजवनीं रास असुनि रुसशि राधिके ॥
हरीनें मज पाठविलें चाल तूं सखे ॥ कुंजवनीं ० ॥
रागरंग ताल चंग दंग दशादिशा ।
पूर्णचंद्र शुभ्रकला शांतही निशा ।
कुसुमबाण करुनि जाण गोपी दीनशा ।
मधुर मुरलि वाजवितो श्रवणीं आइके ॥ कुंजवनीं ० ॥
चंपकादि वृक्षजाति पवनिं डोलती ।
नृत्य करिति मयुर शुकहि शब्द बोलती ।
कोकिलाहि पंचम सुरीं गाति नाचती ।
मदनतात जोडि हात तुज शशिमुखे ॥ कुंजवनीं ०

मानिनी राधा.

कुंजवनीं रास असुनि रुससि राधिके पृ० ६.

सकल गोपि मिळुनि पाहि हरिस भेटती ।
श्रीरंग रंगीं दंग होउनी प्रेम लूटती।
भक्ति पाहुनि मुक्ति देइ हा यदुपती ।
लाभ हा अपूर्व होय येइ तूं सखे ॥ कुंजवनीं ०
कृष्णचरणीं प्रीति धरुनि चाल राधिका ।
चक्रपाणी मोक्षदानि भक्ताचा सखा ।
पूर्णकाम करुनि मुक्त करित गोपिका ।
कृष्ण कृष्ण येवो नाम गंगेच्या मुखें ॥ कुंजवनीं ०

	१	२	३	०	४	५	६	१	२	३	०	४	५	६
	धा	धीं	ना	०	धा	तू	ना	धा	धीं	ना	०	धा	तू	ना

	ॅनि.	ध.	ॅनि.	०	गॅ	रे	गॅ	रे	सा	रे	०	म	ग	म
१	ज	डि	त	०	मु	कु	ट	शो	ऽ	भे	०	शि	रिं	ऽ
२	वै	ऽ	ज		यं	ऽ	ति	मा	ऽ	ळ		हा	ऽ	र
३	पी	ऽ	त		व	स	न	क	म	ल		व	द	न

गॅ	रे	गॅ	०	सा	रे	नि.	सा	०	०	०	०	०	०
म	ऽ	स्त	०	कीं	ऽ	तु	रा	ऽ	ऽ	०	ऽ	ऽ	ऽ
तु	ळ	शि		चे	ऽ	ग	ळां	ऽ	ऽ		ऽ	ऽ	ऽ
शा	ऽ	म		सा	ऽ	व	ळा	ऽ	ऽ		ऽ	ऽ	ऽ

या १ ल्या चरणा प्रमाणें ३ चरण म्हणावयाचे नंतरः-

	सा	सा	सा	०	ग	ग	म	प	प	ध	०	म	प	०
४	वा	ऽ	ट	०	तु	ळशी	ऽ	ब	घ	त	०	उ	भी	ऽ

	म	म	म	०	प	धॅ	प	म	गॅ	रे	०	सा	०	०
	नि	रो	प	०	आ	ऽ	इ	के	ऽ	ऽ	०	ऽ	ऽ	ऽ
	नॉ.	ध.	नॉ.	०	गॅ	रे	गॅ	रे	सा	रे	०	म	ग	म
५	कुं	ऽ	ज	०	व	नीं	ऽ	रा	ऽ	स	०	अ	सु	नि
	गॅ	रे	गॅ	०	सा	रे	नि.	सा	०	०	०	०	०	०
	रु	स	शि	०	रा	ऽ	धि	के	ऽ	ऽ	०	ऽ	ऽ	ऽ
	सा	सा	सा	०	०	ग	म	प	०	धॅ	०	म	प	०
६	ह	रि	ने	०	ऽ	म	ज	पा	ऽ	ठ	०	वि	ले	ऽ
	म	म	म	०	प	धॅ	प	म	गॅ	रे	०	सा	०	०
	च	ल	गे	०	तू	ऽ	स	से	ऽ	ऽ	०	ऽ	ऽ	ऽ
	नि.	ध.	नि.	०	गॅ	रे	गॅ	सा	०	रे	०	म	ग	म
	कुं	ऽ	ज	०	व	नीं	ऽ	रा	ऽ	स	०	अ	सु	नि
	गॅ	रे	गॅ	०	सा	रे	नि.	सा	०	०	०	०	०	०
	रु	स	शि	०	रा	ऽ	धि	के	ऽ	ऽ	०	ऽ	ऽ	ऽ

हे ३ चरण म्हणावयाचे. अशा रीतीनें या कडव्यांत मुख्य दोन प्रकारच्या चाली ६ चरणांत आलटून पालटून आल्या आहेत. १ ल्या कडव्यावरून पुढल्या ४ चरणांच्या (२१२ ओळींच्या) चाली बसविणें अगदीं सोपें आहे. या गीतांत गॅ ग नि नि दोनी प्रकारानें आहेत. या गीताचा ताल दादरा आहे तो सोपा आहे.

५ रास.

मांड धून—केरवा.

रचिलागे सुंदर रास मुरलीधर बन्सीवाला ।
भंवताल्या मिळल्या गोपी । मधुवनिं त्या आपोआपी ।
टिपऱ्यांचा योजुनि रास त्या सुंदर तरु छायेला । रचि० १
एकगोपी एकगोपाल । रचना केली हालोहाल ।
डफमृदंग वीणाताल धरिला फेर ताल एकताला ॥ रचि २
श्रीकृष्ण वाजवी मुरली, दशदिशा नाद दुमदुमली ।
त्या गोपि गोप अनुसरली थय् थय् नाच रंगभरिं भरला ॥ रचि ३

(कृष्णराव)

न क धिन		त धिन ति		न क धिन		त धिन ति

“

० ० ध. सा	रि ग ग म	ग रि सा रि	सा-रिगम ०
ऽ ऽ र चि	ला ऽ गे ऽ	सुं ऽ द र	रा ऽ ऽ स
० ० म प	ग म गरिसा	सा रि ग म	रि ग सा ० ”
ऽ ऽ मु र	लीऽ ध र	ब ऽ न्सी ऽ	वा ऽ ला ऽ
० ० म म	म ० म ०	म म ग म	प ० प ०
ऽ ऽ भं व	ता ऽ ल्या ऽ	मि ळ ल्या ऽ	गो ऽ पी ऽ
० ० म म	ध ध ध ०	ध ० ध प	म ध प ०
ऽ ऽ म धु	व निं त्या ऽ	आ ऽ पो ऽ	आ ऽ पी ऽ
० ० म म	म ० म ०	म ० म रि	रि म प ध
ऽ ऽ टि प	ऱ्यां ऽ चा ऽ	यो ऽ जु नि	रा ऽ ऽ ऽ

० । ध ध प प ॥ म ० गरिसा ० सा रि ग म ॥ रि ग सा ० ०

० ऽ ऽ सू त्या ॥ सुं ऽ द र ० त रु छा ऽ ॥ ये ऽः ला ऽ ०

ह्या गाण्याची चाल पुष्कळ स्त्रियांना येते. त्या गोडः म्हणतात. १ ली ओळ हें पालुपद आहे. १ ल्या कडव्या प्र० पुढचीं कडवीं म्हणावयाचीं.

---

६ वनमाळी

झिंझोटी ताल धुमाळी किंवा केरवा.

आले वनमाळी रात्रीं सत्यभामे मंदिरीं ।
पुसतसे स्वानंदे विनोदें परोपरी ॥ आले०
आज तुम्हाला हो कृष्णा उशिर कांहो लागला ।
तृषाक्रांत कांहो झाला असे कोठें भागला ।
मुखप्रभा दिसते पिंवळी कोण्या स्थळीं जागला ।
अपरात्रीं फिरतां तुम्ही भय नाहीं अंतरीं ॥ आले०
नाहीं कोठें गेलों होतों रुक्मिणीचे माहलीं ।
पुष्पशेज पाहुनियां झोंप मला लागली ।
अकस्मात जागा झालों तुझी स्मृ.ती जाहली ।
म्हणुनीयां वेगें आलों आलिंगितों सुंद्.ी ॥ आले०
रुक्मिणीचें मिष करुनी राधेगृहीं राहिला ।
बाळपणा पासूनियां देह तुम्हां वाहिला
अपमान करणें किती आजवरी साहिला ।
आजपासुनियां कृष्णा नका येऊं या घरीं ॥ आले०
आला राग पाहूनियां गुप्त झाले श्रीहरी ।
दिसेनासा झाला कोठें भयभीत अंतरीं ।
दिनानाथ मी अनाथ तुजवीण घ.वरी ।
विनवीते अंत नको पाहूं येई लवकरी ॥ आले०

| ध. सा रि ग | म प म गरि | स गरि नि. सा | ध. नि. सा ऽ |
| आ ले व न | मा ळीं रा त्रीं | स त्य भा म | मं दि री ऽ |

| सा म ग म | प ध म प | म प प ध | म प म ग |
| पु स त से | स्वा ऽ नं दें | वि नो दें प | रो प री ऽ |

| ध. स. रि ग | म प म गरि | सस गरि नि. सा | ध. नि. सा ऽ |
| आं ज तु म्हा | ला हो रु ष्णा | उशि र का हो | ला ग ला ऽ |

| तृ षा क्रां त | का हो झा ला | को ण्या स्थ ळीं | भा ग ला ऽ |

| मु स प्र भा | दिस ते पिव ळीं | को ण्या स्थ ळीं | जा ग ला ऽ |

| सा म ग म | प ध म प | म प प ध | म प म ग |
| अ प रा त्रीं | फिर ता तु म्ही | भ य ना हीं | अं त रीं ऽ |

| आ ले व न | मा ळीं रा त्री | स त्य भा मे | मं दि रीं ऽ |

या गाण्याची चाल साधी असून फारच गोड आहे. स्त्रियांच्या मुखांतून ही ऐकतांना मन वेधलें जातें. १ ली ओळ पालुपदाची व दुसरी ओळ चालीची अशा २ ओळींत सबंध गाण्याची चाल आहे. वर एक कडवें लिहून दाखविलें आहे त्यावरून इतर कडवीं बसविणें अगदीं सोपें आहे. ताल साधा केरवा आहे. प्रत्येक भागावर टाळी मारली म्हणजे तालांत बसतें. ताल काल हे या गीताला मुद्दाम लिहिले नाहींत. साध्या टाळीवरच हें गीत बसवावें अशी अपेक्षा आहे.

७ मुरली.

रागिणि झिंझोटी-ताल केरवा.

गोपाळ गड्यांचा मेळा। हरीसंगें खेळ। कुंजवनीं रमली।
नको वाजवुं श्री हरि मुरली। तुझ्या मुरलिनें तान भुक हरली। न०
खुंटला वायुचा वेग। वर्षती मेघ। जलें स्थिर झालीं। न०
गाई तृण वत्स न घेती। स्तब्ध रवि वरती। मधुर नादवलें। न०
नगरीच्या आम्ही व्रजललना। तल्लिन मदना। पिडा बहु झाली। न०
मुरलिच्या नादें देव। ऋषी गण योगी। समाधी सुटली॥ न०
चरणांची दासी प्रिय कृष्णा॥ लागली तृष्णा। आसती पुरली॥ न०

सां	नि़	‖	सा	०	रि	रि	⁞	रि	ग	ग	म	‖	ग	रि	ग	ग	⁞	ग	प	ग	ग ‖
गो	ऽ	‖	पा	ऽ	ळ	ग	⁞	ड्या	ऽ	चा	ऽ	‖	मे	ऽ	ळ	ह	⁞	रीं	ऽ	सं	ग ‖

‖	ग	रि	ग	ग	⁞	०	ध	म	ग	‖	ग	रि	ग	०	⁞	०	०	सा	नि़ ‖
‖	खे	ऽ	ळ	कुं	⁞	ऽ	ज	व	नीं	‖	र	म	ली	ऽ	⁞	ऽ	ऽ	न	को ‖

‖	सा	०	ग	रि	⁞	सा	०	नि़	ध़	‖	सा	नि़	सा	०	⁞	०	०	सा	नि़ ‖
‖	वा	ऽ	ज	वुं	⁞	श्री	ऽ	ह	रि	‖	मु	र	ली	ऽ	⁞	ऽ	ऽ	तु	झ्या ‖

‖	सा	सा	रि	रि	⁞	रि	ग	ग	म	‖	ग	रि	ग	०	⁞	ग	रि	सा	नि़ ‖
‖	मु	र	ली	नें	⁞	ता	न	भु	क	‖	ह	र	ली	ऽ	⁞	रे	ऽ	न	को ‖

‖	सा	०	ग	रि	⁞	सा	०	नि़	ध़	‖	नि़	नि़	सा	०	⁞	०	०	०	० ‖
‖	वा	ज	ऽ	वुं	⁞	श्री	ऽ	ह	रि	‖	मु	र	ली	ऽ	⁞	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ ‖

हें गाणें ठुमकदार आहे. याची शब्दरचना मोहक असून चाल उठावदार आहे. सोपी आहे. प्रत्येक ओळ हें कडवें आहे. ' नको वाजवुं श्री हरीमुरली ' हें पालुपद प्रत्येक कडव्याचे शेवटीं लावावयाचें.

---

८ मुरली.

रागिणी गारा–ताल दादरा.

धन्य बाई मुरलि आज वाजवी मुरारी ॥ धन्य० ॥
काय जणूं मोहिनीच घातलीगे सारी ॥ धन्य० ॥
नगवर कैलासशृंग निजसमाधिमाजि दंग ।
मुरलिरवें योगभंग चकित शूलधारी ॥ धन्य० ॥
चतुरानन चारि वेद गात सहज सूत्रभेद ।
ऐकतांचि मुरलिनाद भुलत वेद चारी ॥ धन्य० ॥

|| ध. नि॔. ध. ° ध. प. ध. || नि. नि. नि. ° सा ० सा ||
|| ध ऽ न्य | बा ऽ इ || मु र लि | आ ऽ ज ||

|| रि ग॔ रि ° स रि नि. || सा रि सा ° ग॔ रि ग॔ ||
|| वा ऽ ज | वी ऽ मु || रा ऽ ऽ | री ऽ ऽ ||

|| रि सा नि॔. ° ध. प. ध. || नि. सा नि. ° सा ० सा ||
|| ध ऽ न्य | बा ऽ इ || मु र लि | आ ऽ ज ||

|| सा ० सा ° नि॔. ध. नि॔. || रि ग॔ रि ° री ० री ||
|| का ऽ य | ज णूं ऽ || मो ऽ हि | नी ऽ च ||

|| रि ० ग॔ ° री नि. नि. || सा रि सा ° ग॔ रि ग॔ ||
|| घा ऽ त | ली ऽ गे || सा ऽ ऽ | री ऽ ऽ ||

|| रि सा नि॔. ° ध. प. ध. || नि. सा नि. ° सा ० सा ||
|| ध ऽ न्य | बा ऽ इ || मु र लि | आ ऽ ज ||

|| रि रि म ° म म ० || प ० प, ° प ० प ||
|| न ग व | र कै ऽ || ला ऽ स | शृं ऽ ग ||

म	म	म	प	०	प	म	गॅ	म	गॅ	रि	रि
नि	ज	स	मा	ऽ	धि	मा	ऽ	जि	दं	ऽ	ग
सा	सा	सा	ग	ग	०	म	म	प	म	ग	म
मु	र	लि	र	वें	ऽ	यो	ऽ	ग	मं	ऽ	ग
गॅ	रि	गॅ	रे	नि.	नि.	सा	रि	गॅ	रि	गॅ	०
च	कि	त	भू	ऽ	ल	धा	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ
रि	सा	निॅ.	ध.	प.	ध.	नि.	सा	नि.	सा	०	सा
थ	ऽ	न्य	बा	ऽ	इ	मु	र	लि	आ	ऽ	ज

हें स्त्री गीत फार लोकप्रिय झालेलें आहे.

या चालीवरून पुढचीं कडवीं सहज म्हणतां येतील. ताल दादरा आहे. तो सोपा आहे.

---

९ तुरा.

मिश्रधून–ताल केरवा.

सत्यभामा म्हणे श्रीहरी शामसुंदरा।
अहो पिंवळ्या चाफ्याचा सुकून गेला तुरा ॥ ध्रु० ॥
रंगमहालीं आरास केलि हरीरे नानापरी।
फिरबंदी चांदवा मोत्यांच्या झालरी।
उंची सुगंध उटी लावुनि आपले करीं।
आज वाट पहात तुमची हो श्रीहरी।
येरझारा घालितां घरातुनी बाहरी।
मशि चैन पडेना आली चांदणी वरी।
असा ध्यास करितां जिव झाला घाबरा।
काल रात्र कुठें रमिली प्राणप्रियकरा ॥ सत्यभामा०

श्रीहरी म्हणे ग ऐक भामे सुंदरी ।
काल नारद तुंबर आले आमुचे कचेरी ।
त्यांनीं गायन केलें छंदकला कूसरी ।
त्याकामीं गुंतलों गोष्ट नाहीं दूसरी ॥ सत्यभामा०
सत्यभामा म्हणे हो श्रीकृष्णा जिवलगा ।
कालरात्रीं मजला बराच दिधला दगा ।
कोण चोर जार माणूस पाठवा जागा ।
ही आरास उचलुनी इथून न्या जा नगा ।
कोण्या सवतीनें मोहिनी घातली उगा ।
हें काजळ मंदिलीं आरसा घेऊन बघा ।
नवेनवे दागिने चंद्रहार बिजवरा ।
शीसफूल राखडी वरता जडला हिरा ॥ सत्यभामा०
श्रीहरी म्हणे गे ऐक भामे पद्मिणी ।
मी पत्र लिहितां कानीं खोविली लेखणी ।
हा धाळ्या शाइचा डाग नको लाऊं बोलुनी ।
वरपंगु प्रीत गे आमुची नाहीं म्हणुनी ।
तुजसाठीं धांवत आलों मी सत्वरा ।
तुज परीस मजला आवडते कोण सुंदरा ॥ सत्य०

या काव्यांत श्रीकृष्ण रात्रीं रुक्मिणीकडे असल्याचें छपवीत आहे हा संवाद बहारीचा वर्णिला आहे

०	०	स	नि.	‖	सा	०	रि	रि	।	रि	०	ग	०	‖	म	प	०	प	।
ऽ	ऽ	स	त्य	‖	भा	ऽ	मा	म्ह	।	णे	ऽ	श्री	ऽ	‖	ह	री	ऽ	श्या	।

०	प	म	ग	‖	प	म	०	०	।	०	०	सा	सा	‖	रीगम	म	म	।
ऽ	म	सुं	ऽ	‖	द	रा	ऽ	ऽ	।	ऽ	ऽ	का	ल	‖	रा	ऽ	त्र	कु	।

० मॅगॅरीसा नि. सा	रि म ० गॅ	० रि गॅ सा रि	नि. सा ० ० ०
० ठे ऽ क र	मि ली ऽ प्रा	० ऽ ण प्रि य	क रा ऽ ऽ ०
० ० ० सा नि.	सा सा रि रि	० रि० ग ०	म प ० प ०
० ऽ ऽ अ हो	पिं व ळ्या चा	० ऽ प्या चाऽ	सु कू ऽ न ०
० मगरि ग ०	प म ० ०	० ० ० सा सा	रीगम म म ०
० गे ऽ ला ऽ	तु रा ऽ ऽ	० ऽ ऽ का ल	रा ऽ त्र कु ०
० गॅरिसा सा सा	रि म ० गॅ	० रि गॅ सा रि	नि. सा ० ० ०
० ठे ऽ क र	मि ली ऽ प्रा	० ऽ ण प्रि य	क रा ऽ ऽ ०

याच क्रमानें पुढच्या सर्व ओळी म्हणावयाच्या आहेत. ही चाल लहानच परंतु मधुर स्वररचनेची आहे. या चालीनें हें लहानसें काव्य कसें उत्कृष्ट खुलविलें आहे, हें पहाण्याजोगें आहे.

---

१० उद्धव—दादरा काफी.

हरीवीण धीर धरवेना रे उद्धवा।
जाऊनि मथुरेसि घेऊनी यावें माधवा ॥ हरी०
उद्धवजी या गोकुळांत काय करावें।
हरिवीण दीन आम्ही कोणा स्मरावें।
ऐसे वाटतें किं जहर घेऊनि मरावें ॥
घडोघडी दुःख बहू होतसे जिवा ॥ हरी०
वेणीफणी, काजळ कुंकु त्यागिलें जरी।
उद्धवराज, गोष्ट हरिचि सांगा ही बरी।
मंदिरांत बाळ माझे रडतसे जरी।
नवस करुनि शांतदिलें पूजिलें देवा ॥ हरी०

हरी गेल्या पासुनी गोकूळ गे सुनें ।
वृंदावनीं वृक्षपक्षी मूकलीं वनें ।
धेनु घेइनात चारा श्रीहरीविणें ।
शून्य दिसे गोकुळ मज दावि ॥ यादवा हरी०
गोकुळांत गोपि दीन होउन बैसती ।
आले उद्धवराज त्यास काय पुसती ।
कुबजेच्या रत्नगृहीं आहे किं श्रीपती ।
गोड कशी गोड झाली तूज केशवा ॥ हरी०

री प ० म ० म	गॅ ० रि सा ध. नि॑.	सा ० रि गॅ ० रि	सा ० ० ० ० ०
ह री ऽ वी ऽ ण	धीऽ र ध र वे	ना ऽ रे उ ऽ द्ध	वा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ,,
रि रि रि म म ०	प ० प प प प	म ० म प धॅ प	म गॅ रि सा ० ०
जा उ नि म थू ऽ	रेऽ सि घे उ नि	या ऽ वे मा ऽ ध	वा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
री प प प म ०	गॅ ० रि सा ध. नि॑.	सा ० रि म गॅ रि	सा ० ० ० ० ०
उ द्ध व जीया ऽ	गो ऽ कु ळां ऽ त	का ऽ य क रा ऽ	वें ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
री प ० म ० म	गॅ ० रि सा ध. नि॑.	सा ० रि म गॅ रि	सा ० ० ० ० ०
ह री ऽ वी ऽ ण	दी ऽ न आ म्ही ऽ	को ऽ णा स्म रा ऽ	वे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
री ० प म ० म	गॅ ० रि सा ध. नि॑.	सा सा रि म गॅ रि	सा ० ० ० ० ०
ऐ ऽ से वा ऽ ट	तें ऽ किं ज ह र	खा उ नि म रा ऽ	वें ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
रि रि ० म म ०	प ० प प प ०	म ० म प धॅ प	म ग रि सा ० ०
घ डो ऽ घ डी ऽ	दु : ख च हू ऽ	हो ऽ त से ऽ जि	वा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

या गीताचा ताल दादरा आहे परंतु एकाच तालीनें हें गीत म्हणावें या हेतूनें 'खाली' चा भाग वेगळा पाडला नाहीं. यांतल्या १ ल्या २ ओळींतच सबंध गीताची चाल आलेली आहे. प्रत्येक कडव्यांतल्या पहिल्या ३ ओळी १ ल्या चरणासारख्या व शेवटची ओळ (४ थी ओळ) दुसऱ्या चरणासारखी अशा क्रमानें पुढलीं कडवीं म्हणावयाचीं आहेत. चाल सोपी आहे.

११ राधा

रागिणी झिंझोटी–दादरा.

आज कुठें कमल भृंग गुंतला सये ।
नाहिं सदनिं माधव मज, नीजही नये ॥ आज०
मंदमंदगति सुगंध कुंज डोलताती ।
तरुवर नव कुंजलतापवन वांहाताती ।
मुदित काम सिंधु पूर्ण इंदुतेज वाहे ।
दीन गोपि नये आतां असुर मर्दना ये ॥
रम्य बाग देहिं बाण लागला सये । आज०
शिणले नेत्र माझे हरी आस पुरवा हे ।
चंचल हृदीं सुमनहार कुसुमतापदाहे ।
वाट तुझी पहात हरी अजुनि कां नये ॥ आज०
शेज करूनि मंचकाशीं बैसली असे ।
दीन होउनि हीन तुझी वाट पाहतसे ।
आज कुठें नलिनिभृंग गुंतला सये । आज०

नि.	नि.	नि.	०	सा	सा	रि	नि.	नि.	नि.	०	ध.	नि.	प.
आ	ऽ	ज	०	कु	ठे	ऽ	क	म	ल	०	भृं	ऽ	ग

ध.	०	ध.	०	सा	०	रि	सारिगम	०	०	०	ग	०	०
गुं	ऽ	त	०	ला	ऽ	स	ये	ऽ	ऽ	०	गे	ऽ	ऽ

सा	०	सा	०	ग	ग	ग	म	०	प	०	प	प	प
ना	ऽ	हिं	०	स	द	निं	मा	ऽ	ध	०	व	म	ज

म	०	ग	०	सा	०	रि	सारिगम	०	०	०	ग	०	०
नी	ऽ	ज	०	ही	ऽ	न	ये	ऽ	ऽ	०	गे	ऽ	ऽ

कीचक.

कोठें तुझे पंचपती दावि तूं मला. पृ० १९

एवढी सबंध या गीताची चाल आहे. यांतला १ ला भाग " आज-कुठे कमलभृंग गुंतला सयेगे" व २ रा भाग "नाहिंसइनिं माधव मज नीज ही नये गे " हे आहेत. याच दोन भागाच्या चालीनें पुढलें प्रत्येक कडवें म्हणावयाचें. पुढलें कडवें शेवटच्या ओळींत (२ न्या भागा प्र०)

हें गाणें लहानसें काव्य आहे व तें स्त्रियानीं बनविलेलें आहे. पद्रचना प्रसादपूर्ण काव्यप्रचुर आहे.

---

१२ कीचक

रागिणी पिलू—ताल दाद्रा.

कोठें तुझे पंचपती दावि तूं मला ।
भयाभीत होति नृपति पाहुनी मला ।
जाणुनि हें त्वरित होई वश तूं मला ॥ कोठें
पृथ्वीचे राजे माझी आज्ञे वर्तती ।
मी कीचक कोपलिया सर्व कांपती ।
मच्छराज माझे आधिन किति वदूं तुला ॥ कोठें
ह्या जगीं बदताती भीम मारुती बळी ।
उभयतांसि मर्दिन मी एकला बळी ।
सुरनर गंधर्व यक्ष कांपती मला ॥ कोठें
आतां सखे न धरीं मनीं किमपि खेद गे ।
मी कीचक कोपलिया झाडीन मद गे ।
सैरंध्री वश होई मशी सांगतों तुला ॥ कोठें.
वचन ऐकतांचि तिशी कोप बहु आला ।
वृत्तांत सर्व जाउनिया भीमास निवेदला ।
कीचक न वधासि तरी त्यजिन प्राणाला ॥ कोठें

नि.	०	सा	॰	गॅ	गॅ	०	गॅ	रि	म	॰	ग	रि	गॅ
को	ऽ	ठे	॰	तु	झे	ऽ	पं	ऽ	च	॰	प	ती	ऽ

सा	०	रि		म	ग	म	रिगरिगमगरिसा	॰	०	०	०
दा	ऽ	वि	॰	तूं	ऽ	म	ला ऽ ऽ	॰	ऽ	ऽ	ऽ

रि	रि	०	॰	म	०	प	पधनीं	ऽ	प	॰	प	प	प
भ	या	ऽ	॰	भी	ऽ	त	हो	ऽ	त	॰	नृ	प	ति

म	०	म	॰	प	धॅ	प	मगॅरिसा	०	॰	०	०	०
पा	ऽ	हु	॰	नी	ऽ	म	ला	ऽ	ऽ	॰	ऽ	ऽ	ऽ

या गाण्याची चाल सौभद्र नाटकांतील " प्रीतीस पात्र कोण तुझ्या " या पदाच्या चालीप्रमाणें आहे. चाल सोपी आहे. तालही सोपा आहे. प्रत्येक कडव्यांतल २ चरण ' कोठें तुझे पंचपती ' या चरणा प्र० व शेवटचा ३ रा चरण ' भयाभीत ' या चरणा प्र० अशा क्रमानें हें गाणें म्हणावयाचें.

---

१३ धांवा द्रौपदीचा

रागिणी गारा जंगला—ताल केरवा.

द्रौपदी उभी सभेमधिं बोले नाथ आजि लाज गेलि सारी।
पांचपती मम द्यूतिं जिंकिले आलि मला घेरी।
उभे व्याळ विक्राळ महाखळ काळ दुराचारी ॥ द्रौ० १
दुःशासन चांडाल धांवला हांसडितो नीरी।
कशी लाज रक्षील सख्या हरि धाव किं लवकरी ॥ द्रौ० २
भीष्मद्रोण ते स्तब्ध बैसले स्तब्ध सभा सारी।
नस काणि समयासि पाडसी घेरियेली व्याघ्रीं ॥ द्रौ० ३
धर्म भीम अर्जून सहोदर सर्व मौनधारी।
कसे स्वस्थ बैसले पहाती नग्न होत नारी ॥ द्रौ० ४

न्याय नीति जनरीति बुडाली कूळरीति सारी ।
पहा धरी कर दुष्ट नष्ट मतिभ्रष्ट कसा वैरी ॥ द्रौ० ५
धांव धांव रे सख्या हरी तव भगिनी लाचारी ।
पहा झांकिले नेत्र अतां हे कृष्ण तारि तारी ॥ द्रौ० ६

(कृष्णराव)

"

स रि नि. ॅध.	नि ॅ रि ० स	रि ग म प	गॅरिगॅ रि नि.सा
द्रौ प दी ऽ	उ भी ऽ स	भे ऽ म धे	बोऽ ले ना
सा सा नि. स	रि गॅ रि स	नि.ॅध. नि.सा	सा ० ०" ध.
ऽ थ अ जि	ला ऽ ज गे	ऽ लि सा ऽ	री ऽ ऽ द्रौ
नि.ॅ रि सा ०	"ग ० ग म	ग रि स रि	म ० म म
ऽ प दी ऽ	पा ऽ च प	ती ऽ म म	द्यू ऽ ति जिं
म म म प"	म ० ध ध	प ० म ग	रि ग रि म
ऽ कि ले ऽ	आ ऽ लि म	ला ऽ घे ऽ	री ऽ ऽ ऽ
ग ० ० ०	नि.ॅ रि ० रि	रि ग म प	गॅरिगॅ रि रि
ऽ ऽ ऽ ऽ	उ भे ऽ व्या	ऽ ळ वि ऽ	का ऽ ळ म
सानि.स नि. स	रि गॅ रि सा	नि.ॅध.नि.सा	सा ० ० स
हा ऽ स्व ळ	का ऽ ळ दु	रा ऽ चा ऽ	री ऽ ऽ द्रौ
सा रि नि.ॅध.	नि.ॅ रि ० स	रि ग म प	गॅरिगॅ रि नि.सा
ऽ प दी ऽ	उ भी ऽ स	भे ऽ म धे	बोऽ ले ना

या गीतांतला १ ला चरण पालुपद आहे. व 'पांच पती मम' येथपासून पुढलें २।२ चरण कडवें आहे. कडव्यांतला दुसरा चरण पालुपदाचीच चाल आहे हें लक्षांत येईल.

ही चाल फार मनोरम आहे. ग्वाल्हेर येथील एका भगिनीनें हें गाणें दिलेलें आहे.

---

१४ अक्रुर.

रागिणी पहाडी—ताल केरवा.

विपरित काळ हा आम्हांवरी आला ।
अक्रुर येऊनी आमुचा प्रभू नेला ।
बघूनि शामसुंदरशा स्वरूपाला ।
दिवसरजनीं, चक्रपाणी, आठवी मनीं ।
कुणी जा गे आणा त्याला, श्रीकृष्णाला ॥ विपरित०
कसा हा संग कुब्जेचा तया रुचला ।
यदुपती सोडुनी आम्हां दुरी गेला ॥ विपरित०
विरह अनळें करूनि तनुही बहु तापे ।
कसा जगदीश परमात्मा आम्हां कोपे ।
पहा हा सूर्य गोकुळिं या क्षणीं लोपे ।
नदी पुलिनी, मिटती नलिनी, आली रजनी ।
अहा चंद्र हा शीतल करितो मनुजाला ॥ विपरित०
युग सम वाटते घटका सखे गडणी ।
सुदृढ संबंध पूर्वीचा जरी असुनी ।
भला कपटी कसा गेला व्रज त्यजुनी ।
श्रीरंगा, कोमलांगा, चरणीं गंगा ।
सतत वाहे सुमन तुळसीदला माला ॥ विपरित०

सा सा ग ग	म ० ० ध	प ० म ग	सा ० ० रि
वि प रि त	का ऽ ऽ ळ	हा ऽ आ ऽ	म्हा ऽ ऽ व
म ग सा नि.	ध. ० ० ०	ध. ० ग ग	म ० ० ध
रीं ऽ आ ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	अ ऽ कु र	ये ऽ ऽ उ
प ० म ग	सा ० ० रि	म ग सा नि.	ध. ० ० ध.
नी ऽ अ मु	चा ऽ ऽ प्र	भू ऽ न ऽ	ला ऽ ऽ ब
ग ० ग ग	म ० ० ध	प ० म ग	सा ० ० रि
धू ऽ नी ऽ	शा ऽ ऽ म	सुं ऽ द र	शा ऽ ऽ स्व
म ग सा नि.	ध. ० ० गं		
रू ऽ पा ऽ	ला ऽ ऽ दि		
ग ग प प	प ० ० प	प ध प निधॅ	प ० ० ०
व स र ज	नीं ऽ ऽ च	ऽ ऋ पा ऽ	णी ऽ ऽ ऽ
ग ग म ०	प ग ० सा	ग ० ग ०	म ० ० ध
आ ठ वी ऽ	म नी ऽ कु	णी ऽ जा ऽ	गे ऽ ऽ आ
प ० म ग	सा ० ० रि	म ग सा नि.	ध. ० ० ०
णा ऽ त्या ऽ	ला ऽ ऽ श्री	रु ऽ ण्णा ऽ	ला ऽ ऽ ऽ

या चालीवरून पुढचीं कडवीं साहजीक म्हणतां येतील.

हें गीत पहाडी रागिणीचें उत्कृष्ट उदाहरण आहे. या गीताचीं कडवीं एकसारख्या ४।४ चरणांचीं मूळ गीतांत आढळत नाहींत. मुळांत आहेत तशींच येथें दिलीं आहेत.

१५ धांवा द्रौपदीचा

स्वतंत्रधून–ताल केरवा.

ऋतुस्नात मी मंदिरीं होते बसले नीवांत ।
एकाएकी दुष्ट पातला दुःशासन तेथ ॥ ध्रु० ॥
घेउनि गेला मला उभी की केलीं भरल्या सभेंत ।
दुर्योधन म्हणे ये बस अंकीं नको खेद वाहूं ॥
यादवराया मम भाई या नको निष्ठुर होऊं ॥
निढळा वरती हात ठेवुनि किती वाट पाहूं ॥ यादवराया ॥१॥
संचित माझें फिरलें देवा कर्म शुद्ध नाहीं ।
दैवदशा मम फिरली कांहीं बोल तुला नाहीं ।
धर्म भीम अर्जुन नकुळ सहदेव खालीं पाही ।
या समयीं रे धांव श्रीहरी सत्वर लवलाही ॥ यादव०
दुष्ट झोंबतो वसनीं माझ्या मौज काय पहाशी ।
कशिरे निद्रा आलि दयाळा हीच वेळ कैशी ॥
रूढ तुझी मी बहिण तुझी मी दिसते परदेशी ।
माझे वेळें मौन्य धरीले कोण दुजा पाहूं ॥ यादव ०
गजेंद्रानें धावा केला त्यास सोडविलें ।
बाळक हें वनिं हिंडता अक्षयपद हें त्या दिधलें ।
प्रल्हादाचें संकट समयीं स्तंभीं अवतरलें ।
माझे वेळें मौन्य धरीले कोण आतां पाहूं ॥ यादव ०
जरी किनारी पदरें नारळी पीतांबर पिंवळा ।
कळस पाकळी लेवुनि गुलनारी पातळा ॥
चंद्रकळा शेलारी कुसुंबी बसंती रंग बहू ।
पर्वत पडले गणती नाहीं मुखिं कुठवर गाऊं ॥ यादव ०

ध.	ध.	०	सा	०	सा	रि	०	रि	०	रि	प	प	म	म	ग
ऋ	तु	ऽ	स्ना	ऽ	त	मी	ऽ	मं	ऽ	दि	रिं	हो	ऽ	ते	ऽ

ग	ग	ग	रि	सा	रि	म	ग	रि	०	०	०	०	०	०	०
ग	स	ले	ऽ	ए	ऽ	कां	ऽ	त	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

सा	०	रि	०	⁝	रि	ग	सा	०	नि.	०	ध.	नि.	⁝	०	ध. प.	०
ए	ऽ	का	ऽ	⁝	ए	ऽ	की	ऽ	दु	ऽ	ष्ट	पा	⁝	ऽ	त ला	ऽ

ध.	०	सा	०	⁝	सा	रि	म	ग	सा	०	०	०	⁝	०	०	०	०
दु	ऽ	शा	ऽ	⁝	स	न	ते	ऽ	ध	ऽ	ऽ	ऽ	⁝	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

पुष्कळ स्त्रियांना ही चाल माहित आहे. कवन उत्कृष्ट आहे. या चालीवर पुष्कळ गाणीं आहेत. "चंद्रकांत राजाची कन्या" ही गीताची चाल आहे.

ही स्वतंत्रधून बहारीची आहे. सोपी आहे.

पुढलें प्रत्येक कडवें याच चालीचें आहे. प्रत्येक कडव्यांतले दोन दोन चरण याच चालीनें म्हणावयाचे व शेवटीं 'यादवराया मम भाईया' हे २ चरण म्हटले म्हणजे कडवें पुरें झालें. "यादवराया मम भाईया" हे २ चरण या गीतांतलें पालुपद आहे.

---

१६ चिंधी

राग पिलू मिश्र—ताल केरवा

एके दिवशीं नारद हृषीकेशी ।
सुभद्रा देवकि असती द्वारकेसी ।
कोणिकडून आलेत सांगा देवऋषी ।
त्याशि आदरें दिधला पाट बैसायासि ।
एक उश्राम होतो माझीये मनाशी ।
मी किती एक दिवस जपत होतो त्याशीं ।
परि श्रीकृष्णाची बहिण म्हणविते खाशी ।
कां द्रौपदीवर याचें मन ।
द्रौपदीस बंधु शोभे नारायण ॥ १

कधीं नाहिं हो घडलें एकांतीं भाषण ।
कधी नाहिं हो घडलें पंक्तीस भोजन ।
कधीं नाहिं हो केली माझी बोळवण ।

कधिं पुसेना सुखी आहेस म्हणून ॥ द्रौ० २
घडिघडी करीतो एकांत बैसुन।
तिचे हात पाय चुरतो कीं श्रमालेस म्हणुन।
तिच्या संगतीं जेवितो बहुत आवडीन
तिचा घाम पुशितो आपुल्या पीतांबरान।
ही काय पूर्वीची होति वैरीण। द्रौ० ३
नारद म्हणे पुसतो हरिशी जाऊन।
आतां कळलें रे कृष्णा तुझें देवपण।
म्हणून चालले ब्रह्मवीणा घेऊन।
नारद आले ते पाहिले हरीन।
उठून त्याशीं दिधलें अभ्युत्थान।
द्रौपदी तुझ्यारे कोणाची कोण।
सुभद्रा तुझ्या पाठीची बहीण।
ती काय पूर्वीची होती वैरीण। द्रौ० ॥ ४

| ० ० सा नि. || सा री ० री | रि ० ग ० || म ग म ० |
| ऽ ऽ द्रौ ऽ || प दी ऽ स | ब ऽ धू ऽ || शो ऽ भे ऽ |

| रि ग॑ रि ग॑ || रि सा ० ० | ० ० ० ० ||
| ना ऽ रा ऽ || य ऽ ण ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ||

हें या गीतांतलें मुख्य पालुपद आहे. या पालुपदाच्या चालीप्रमाणें प्रत्येक कडव्यांतलें (शेवटचा खेरीज करून) सर्व चरण म्हणावयाचे. व शेवटचा चरणः—

| ० ० ग म || प ० प प | प ध प मं || ग म री ग |
| ऽ ऽ कां ऽ || द्रौ ऽ प दी | व ऽ री ऽ || या ऽ चे ऽ |

| ० ० म प || म ० ० ० | ० ० सा नि. || सा रि ० रि |
| ऽ ऽ म ऽ || न ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ द्रौ ऽ || प दी ऽ स |

चिंधी.

द्रोपदीस बंधू शोभे नारायण. पृ० २६

या चालीनें म्हणावयाचा. अशा रीतीनें फक्त २ चालीनें हें संबंध गाणें म्हणावयाचें. संबंध चाल अगदीं सोपी आहे. गॅ हा स्वर कोमल व शुद्ध (ग) अशा दोनी प्रकारांनीं घ्यावयाचा आहे.

या गाण्याला पुष्कळ कडवीं आहेत. त्यांपैकीं येथें थोडीं घेतलीं आहेत.

हें गाणें कथानकपर आहे. सुभद्रेला द्रौपदीचा हेवा वाटे. ती स्वतः सख्खी बहिण व द्रौपदी ही मानलेली बहीण असतां श्रीकृष्णाचा ओढा द्रौपदीकडे जास्त काय म्हणून ? असें गाऱ्हाणें सुभद्रेनें नारदाजवळ केलें. नारदानें श्रीकृष्णास तें लगेच कळविलें. श्रीकृष्णानें परीक्षा दाखविण्याकरितां द्रौपदी व सुभद्रा यांचा एकत्र योग आणला. स्वतःचें बोट चोयटीनें चिरून घेतलें. त्यांतून रक्त वाहूं लागलें असतां तें थांबविण्याकरितां बोटाला बांधावयास सुभद्रेजवळ चिंधी मागितली. फाटकी चिंधी तिच्या जवळ कोठून ? तिनें मंदिरांत पुष्कळ शोधली पण चिंधी मिळेना. द्रौपदीस मागितल्याबरोबर तिनें स्वतःचा शालू फाडून चिंधी दिली. अशा रीतीनें सुभद्रेची मत्सरबुद्धि निरर्थक ठरली व द्रौपदीचें बंधुप्रेम केवढें अतुल आहे हें श्रीकृष्णानें सुभद्रेच्या प्रत्ययास आणून दिलें.

दोघी चौघी जणी मिळून जेव्हां हें गाणें सारख्या आवाजांनीं म्हणतात तेव्हा तें फार बहारीचें वाटतें. हें स्त्रियांचें आवडतें गाणें आहे.

---

१७ अभिमन्यु.

रागिणी मिश्रपिलु—ताल एकताली

सकाळीं उठून। धर्मांनीं काय केलें। अभिमन्युला बोलाविलें।
समसप्तक। अर्जुनास दिधलें। कौरवीं सैन्य सिद्ध झालें।
दुर्योधनांनीं। द्रोणासि पण केला। धरुनि द्यावें धर्माला।
व्यूह भेदाची। युक्ति आहे तुजला। बाळा जावें युद्धाला।
गेला अभिमन्यु। अभिमन्यु वीररणीं। चक्रव्युह केला द्रोणांनीं ॥१
पुसुनि धर्माला। नमस्कार केला। हाका मारी सारथ्याला।
जोडरे घोडे। आपुल्या रथाला। धर्मानें आज्ञा दिली मजला ॥

सुत म्हणे राजा । अपशकुन झाला । सूर्य कां दाक्षिणेस आला ।
जाऊनियां मारी । कौरवांच्या मुला । नाहिंतरी जन्म व्यर्थ गेला ।
गेला अभिमन्यु । अभिमन्युवीर रणीं । चक्रव्युह केला द्रोणांनीं॥२

या गाण्याचीं १४ कडवीं आहेत. पैकीं येथें २ घेतलीं आहेत.

| ० ० ० स ० सा ० नि.सारिगॅ | रि नि. ० नि. ० ० ० नि. ० |
| ऽ ऽ ऽ स ० का ऽ ळीं ऽ | उ ठू ऽ न ० ऽ ऽ ध ऽ |

| सा ० ग ग ० ० ग ग म | गमप ० ० प ० प ० प ० |
| र्मा ऽ नि का ० ऽ य के ऽ | लें ऽ ऽ अ ० भी ऽ म ऽ |

| म ग म म ० ग म गॅ रि | सा ० ० सा ० ० सा सा ० |
| न्यू ऽ ला बो ० ऽ ल वी ऽ | लें ऽ ऽ स ० ऽ म स ऽ |

| निसारिगॅ रिसानि. ० ० ० नि. नि. | स ग ० ग ० ग ० ग म |
| प्र ऽ क ऽ ० ऽ ऽ अ र | जु ना ऽ स ० हो ऽ दि ध |

| गमप ० ० प ० ० प प ० | म ग म म ० ग म गॅ रि |
| लें ऽ ऽ को ० ऽ र वी ऽ | सैं ऽ न्य सि ० ऽ द्ध झा ऽ |

| सा ० ० ० ० |
| लें ऽ ऽ ऽ ० |

या गीतांची चाल १ ल्या (म्हणजे ' सकाळीं उठून धर्मानीं काय केलें अभीमन्यूला बोलाविलें ' या) ओळींत आहे. व या एकाच चालीनें सबंध गीत म्हणावयाचें आहे. चाल सुंदर आहे. शब्द धरून पेटीवर बसविण्यास सोपें जाईल. ताल फक्त एक टाळी मारण्याचा आहे. सबंध गीत या चालीवरून म्हणणें सुलभ आहे.

१८ मुरलीधर

रागिणी **मिश्रतिलक कामोद** ताल धुमाळी (किंवा केरवा)

मुरलीधर कुणितरी दावा ॥ हृदयिंचा तो प्राण विसावा ॥ मु०
शरदऋतु उदय चंद्राचा । वनिं वृंद उभा गौळणीचा ।
सुगंध सुटत सुमनांचा । ये पवन मलयगिरीवरचा ।
हा थाट उभा रासाचा । धरुनियां हात राधेचा ।
श्रीरंग कुठे आजि दावा । हृदयिंचा तो प्राण विसावा ॥ मु०
वृक्षासि पुसति जंव युवती । पदकमलें उमटलीं दिसतीं ।
राधेवरि करि बहु प्रीती । घे तिजला स्कंधावरती ।
शिरिं फुलें गुंफि निजहस्तीं । घेऊनी तिला एकांतीं ।
हा मत्सर किति सोसावा । हृदयिंचा तो प्राण विसावा ॥ मु०
कुंजांत असेल प्रभु बसला । यदुपती आम्हांवरि रुसला ।
मग विचारीत तुळशीला । मालती आम्र बकुलीला ।
तुम्ही कुठे कृष्ण देखीला । ठकवुनी गोपिना गेला ।
तो मदनतात हरि यावा । हृदयींचा तो प्राणविसावा ॥ मु०
यापरी मिळुनि व्रिजयुवती । शोकाकुल अंतरिं होतीं ।
यमुनेतिरिं येउनि बसती । रामानुज आठवि चित्तीं ।
यदुवीर त्यास्थळीं आला । जाणोनि गोपि प्रेमाला ।
गंगेसि चरणि द्या ठावा । हृदयींचा तो प्राणविसावा ॥ मु०

० ० सा रि	प ० म प	ग म ग रि	सा रि नी. ०
ऽ ऽ मु र	ली ऽ ध र	कु णि त रि	दा ऽ वा ऽ
० ० नि. नि.	सा री ० ग	रिगम रि ग	नि. ० सा ०
ऽ ऽ हृ द	यिं चा ऽ तो	प्रा ऽ ण वि	सा ऽ वा ऽ

हें पालुपद आहे.

या पालुपदा प्रमाणें ' शरदृतू उदय चंद्राचा ' येथपासून पुढचे ३ चरण म्हणावयांचे नंतर—

०	०	म	०	म	०	म	म	म	ग	रि	ग	म	०	प	०
ऽ	ऽ	श्री	ऽ	रं	ऽ	ग	कु	ठें	ऽ	अ	जि	दा	ऽ	वा	ऽ
०	०	म	ग	म	नी	०	ध	प	०	म	ग	रि	ग	रिगम	
ऽ	ऽ	हृ	द	यिं	चा	ऽ	तो	प्रा	ऽ	ण	वि	सा	ऽ	ऽ	ऽ
ग	०	सा	रि	प	०	म	ग	ग	म	ग	रि	सा	रि	नी	०
वा	ऽ	मु	र	ली	ऽ	ध	र	कु	णि	त	री	दा	ऽ	बा	ऽ

असें पालुपदाला येऊन मिळावयाचें. याच क्रमानें पुढचीं कडवीं म्हणणें अगदीं सोपें आहे. हें गाणें मुलांमुलींच्या तोंडीं पुष्कळ आहे. याची चाल सर्वांच्या परिचयांतली आहे. मेळ्यांतलीं पुष्कळ पदें या चालीवर असतात. हें गीत स्त्रियांनीं केलेलें सुंदर काव्य आहे.

---

१९ मुद्रिका

स्वतंत्रधून. ताल केरवा.

मुद्रिके सखे तूं होतिस रामापाशीं ।
सोडिले त्वा श्रीराम कोठें वनवासी ॥
भ्रमतासे वनामधे व्याघ्र सिंह आणि ल्हासी ।
भक्षिलें किंवा रक्षिलें वनीं राक्षसी ॥
माझ्या कंचुकीसाठीं राम उठे लवलाही ।
गेले मज पासुनी तैसे मी देखिले नाहीं ॥

या पालुपदा प्रमाणें ' शरदृतू उदय चंद्राचा ' येथपासून पुढचे ३ चरण म्हणावयांचे नंतर—

०	०	म	०	‖	म	०	म॑	म	।	म	ग	रि	ग	‖	म	०	प	०	।
ऽ	ऽ	श्री	ऽ	‖	रं	ऽ	ग	कु	।	ठे	ऽ	अ	जि	‖	दा	ऽ	वा	ऽ	।

०	०	म	ग	‖	म	नी	०	ध	।	प	०	म	ग	‖	रि	ग	रिगम	०	।
ऽ	ऽ	हृ	द	‖	यिं	चा	ऽ	तो	।	प्रा	ऽ	ण	वि	‖	सा	ऽ	ऽ	ऽ	।

ग	०	सा	रि	‖	प	०	म	ग	।	ग	म	ग	रि	‖	सा	रि	नी.	०	।
वा	ऽ	मु	र	‖	ली	ऽ	ध	र	।	कु	णि	त	री	‖	दा	ऽ	वा	ऽ	।

असें पालुपदाला येऊन मिळावयाचें. याच क्रमानें पुढचीं कडवीं म्हणणें अगदीं सोपें आहे. हें गाणें मुलांमुलींच्या तोंडीं पुष्कळ आहे. याची चाल सर्वांच्या परिचयांतली आहे. मेळ्यांतलीं पुष्कळ पदें या चालीवर असतात. हें गीत स्त्रियांनीं केलेलें सुंदर काव्य आहे.

---

१९ मुद्रिका

स्वतंत्रधून. ताल केरवा.

मुद्रिके सखे तूं होतिस रामापाशीं ।
सोडिले त्वा श्रीराम कोठें वनवासी ॥
भ्रमतासे वनामधे व्याघ्र सिंह आणि ल्हासी ।
भक्षिलें किंवा रक्षिलें वनीं राक्षसी ॥
माझ्या कंचुकीसाठीं राम उठे लवलाही ।
गेले मज पासुनी तैसे मी देखिले नाहीं ॥

जानकी शोक करि वनीं मुद्रिके बाई ।
सोडिले त्वां श्रीराम कोणते ठाई ॥ १ ॥

मुद्रिके सखे तूं होतिस कवण्या भुवनीं ।
नाहीं पंख तुला कर पदें पाठविलें कोणी ॥
कां बोलेनास गे काय वर्तिलीं चिन्हें ।
वनफळा लागि जातसे लक्षुमण तान्हे ॥
जरि तृषा लागली मला फार उष्णानें ।
वनीं शोधन करितसे शांत प्राण जरि तानें ॥ २ ॥

मुद्रिके सखे आम्ही वना चाललों तिघे ।
चालवेना मजला बहुताचि आवरेना वेग ।
अंतरलें म्हणुनी राम पहातसे मागें ।
मग उभे राहती राम लक्षुमण दोघे ।
वाणें चालतां फोड येतसे पायीं ।
हे राघव नेत्र जल प्रवेशी वाही ॥ ३ ॥

या गीताला पुष्कळ कडवीं आहेत. येथें थोडीं घेतलीं आहेत.

० ० सा नि.	सा रि ० रि	रि ० ग ०	म ० प प
ऽ ऽ मु ऽ	द्रि के ऽ स	खे ऽ तूं ऽ	हो ऽ ति स
प ० म ग	रि ० ग ०	० ० ग ०	म ध ० ०
रा ऽ मा ऽ	पा ऽ शी ऽ	ऽ ऽ सो ऽ	डि ले ऽ ऽ
प ० म ग	रि सा रि ग	ग प म ग	रि ग सा ०
स्वा ऽ श्री ऽ	रा ऽ म कु	ठे ऽ व न	वा ऽ सी ऽ

या पहिल्या चरणा प्रमाणें सर्व चरण म्हणावयाचे. ही चाल अगदीं साधी आहे. केरव्यांत म्हणणें सोपें आहे. काव्य पहाण्याजोगें आहे.

२० लंका.

रागिणी सुर मल्लार-ताल केरवा.

लंकापुरी । महाराज लंका पुरी ।
पुरी राज्य नगरी । आनंद करिती नरनारी ।
गुढ्या तोरणें । महाराज गुढ्या तोरणें ।
तोरणें घरोघरीं । कल्पवृक्ष असे द्वारीं ।
प्रसन्न केला । केला सांब भोळा । दशानन विनवी
पदकमळा । अशोक वनीं । वनीं जनकबाळा ॥ दशा०
घरें सोन्याचीं । सोन्याचीं उंच महालें । हिरे जडिताचीं
वरि कवलें । किलचा रासे । वासे रंगवीले । खणो-
खणीं आरसे लाविले । रेखिलीं चित्रें । चित्रें
चित्रशाळा ॥ दशानन०
चौक आंगणीं । आंगणी पांचबंदी । हिरे जडितांची
मकरंदी । घुरें गोपुरें । गोपुरें महालबंदी । बैठकी
मंडपांत रंगी । सुरूत्रे खांब । खांब दीपमाळा । दशा०

सा ० सा ०	रि ग म ०	० ० प म	ग ० ० रि
लं ऽ का ऽ	पु री ऽ ऽ	ऽ ऽ म हा	रा ऽ ऽ ज
सा ० सा ०	रि ग म ०	० ० ० ०	रि रि ० म
लं ऽ कि ऽ	पु री ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	पु री ऽ रा
० म प ध	पधसांनि धानि	प ध प प	रि रि म ०
ऽ ज्य न ग	री ऽ ऽ ऽ	आ ऽ नं द्	क रि ती ऽ
ध प म ० ग	रि ग ० सा	सा ० सा ०	रि ग म ०
न र ना ऽ	री ऽ ऽ गु	ढ्या ऽ तो ऽ	र ऽ णें ऽ

० ० प म ‖ ग रि ग सा	सा ० सा ० ‖ रि ग म ०
ऽ ऽ म हा ‖ रा ऽ ज गु	ढ्या ऽ तो ऽ ‖ र ऽ णें ऽ

० ० रि ० ‖ म म ० प	प ० ध ० ‖ नीं ध नीं ध
ऽ ऽ तो ऽ ‖ र णें ऽ ध	रो ऽ घ ऽ ‖ रीं ऽ ऽ क

प ध प ० ‖ रि ० ० म	प ध मं ० ‖ ग रि ग ०
ऽ ल्प वृ ऽ ‖ क्ष ऽ ऽ अ	से ऽ द्वा ऽ ‖ रीं ऽ ऽ ऽ

याच प्रमाणें एकसारखे पुढचे चरण घेत जावयाचे. या गाण्याची चाल सुद्धां स्वतंत्र स्वररचनेची आहे. शाकुंतल नाटकांतील **'टाकिला यानें'** या पदासारखी ही चाल आहे. तालांत म्हणतां येण्यासाठीं केरव्यांत सोपें बसविलें आहे. समेच्या अक्षरावर टाळी मारण्याचें धोरण ठेऊन म्हणावें. हें गाणें पुष्कळ मोठें आहे. त्यापैकीं थोडा भाग येथें घेतला आहे. लंकेचें वर्णन वहारीचें केलें आहे तें काव्यमय आहे.

---

२१ विरही राम.

रागिणी जंगला गारा—ताल धुमाळी.

हे सीते कोमल गात्रे अतिसुकुमारे।
कोठें लपलिस जनक कुमारे।
मम प्राणसखे एकचि तूं गे जाणसि सारे।
तव विरहा कोण निवारे।
हे नेत्र भुकेले निशिदिनिं तुजपहाणारे।
स्त्रवताती श्रमजलधारें।
चाल—निष्ठुरता सोडुनि देई।
अतिशीघ्र भेट मज देई।
तुजसाठीं शोधिलीं गिरिकंदर कांतारें॥ कोठें०॥

दोर्दंड करुनि प्रताप चाप मोडियलें ।
वल्लभे तुला वरियेलें ।
कसें प्रेमबंधन त्वां तोडियलें ।
आठवीत मला सोडियलें । करुं काय सुचेना कांहीं ।
विश्रांतिस्थल मज नाहीं । हें दैतांचि त्रिभुवन ध्याही ।
मज पाहे कृपानिधे शंकर हे मदनारे ॥ को० ॥
या वनींचे द्रुम पाषाण मला भ्रम झाला ।
म्हणुनियां कवळितों त्याला ।
होतात कष्ट तुजवांचून फार जीवाला ।
काळजी लाविली मजला ।
पहिलेंच क्लेशस्थळ सुटलें ।
ऐशांत वनीं मज लुटलें ।
मज वाटे दैवचि फुटलें ।
तव गुणगण कुठवर आठवूं श्रम हरणारे ॥ को० ॥
आतां मी कुठवर पाहूं म्हणुनि पुशि डोळे ।
आंग टाकुनि धरणी लोळे ।
गुणसरितेचे गुण आठवुन करद्वय चोळे ।
रव ऐकुनि मृग तो पोळे ।
दुःखविरहीं श्री रघुनंदन ।
बुडला तो रविकुल नंदन ।
हे भव तोडक भव भंजन ।
या होइल निशिदिनिं स्मरतां शुभ चरणा रे ॥ कोठें० ॥

| ० ० नि. सा ‖ रि गॅ री ० | रि ग म प ‖ गॅ ० रि ० |
ऽ ऽ हे ऽ ‖ सी ऽ ते ऽ | को ऽ म ल ‖ गा ऽ त्रे ऽ |

| रि ध म प ‖ गॅ ० रिसानि. | नि. ० सा रि ‖ गॅ ग रि सा |
अ ति स कु ‖ मा ऽ रे ऽ | ऽ ऽ को ठे ‖ ल प लि स |

| ध. नि॑. प. ध. || नि. ॅ सा ० | ० ० ||
| ज न क कु || मा ऽ रे ऽ | ऽ . ऽ ||

या चाली प्रमाणें पुढचे दोन्ही चरण म्हणावे. नंतर चाल फिरते व पालुपदाला मिळते ती अशीः—

| ० ० ग म || प प प म | म नी॑ ध नी॑ || प ध प ० |
| ऽ ऽ नि ऽ || झु र ता ऽ | सो ऽ डु नि || ये ऽ ई ऽ |

| ० ० ग म || प ० प म | म नी॑ ध नी॑ || प ध प ० |
| ऽ ऽ अ ति || शी ऽ घ्र मे | ऽ ट म ज || दे ऽ ई ऽ |

| ० ० नि नि || सां ० सां नी॑ | ० ध प ० || म म प ० |
| ऽ ऽ तु ज || सा ऽ ठि शो | ऽ ध ळीं ऽ || गि रि कं ऽ |

| ग॑ म प म || रि ग॑ रिसानि. | नि. ० सा रि || ग॑ ग॑ रि सा |
| दू र कां ऽ || ता ऽ रें ऽ | ऽ ऽ को ठें || ळ प लि स |

| ध. नि॑. प. ध. || नि. ० सा ० |
| ज न क कु || मा ऽ रे ऽ |

या गाण्याची चाल हृदयद्रावक आहे. या गीतांत, श्रीरामचंद्र वनांत सीतेच्या शोध करीत शोकाकुल होऊन हिंडत आहेत हें वर्णन कवीनें हृदयद्रावक वर्णिलें आहे. स्त्रियांना ही चाल बहुधा येत असते. या गीतांत नी नी॑ या दोन्ही प्रकारचा उपयोग आहे तो लक्षांत घ्याव्या.

२२ विराध राक्षस.

रागिणी पिलू. ताल केरवा (धुमाळी)

वृक्षवाटिका झाडें पुष्कळ मनुष्य नच वाटे ।
कोमल चरणीं रक्त वहातें, मोडति बहु काटे ॥
जिकडे तिकडे व्याघ्र आस्वली दिसती अहि मोठे ।
वराह मृग खग गवे लांडगे पाहुनि उर फाटे ॥
हाय हाय ती करी जानकी नेत्रीं जळ लोटे ।
अशात मागें येउनि विराधहि, राक्षस मग भेटे ॥
अंतकाळिंचा काळ जसा तो त्या परि तिस दिसला ॥
घोर भयंकर निर्जन विपिनीं राम पुढें झाला ॥
लक्ष्मण सीता मागुनि येती देखत घननीळा ।
घोर भयंकर निर्जन विपिनीं राम पुढें झाला ॥ १ ॥
नर मांस तो राक्षस भक्षुनि, पुष्टचि करि काया ॥
हातीं मुद्गल फार ओरडे नाचुनि थयथया ।
जानकीस तो म्हणे सुंदरी, हिंडशि वनिं वायां ॥
चाल गृहाप्रति आजचि राहे, होउनि मम जाया ।
इतुकें बोलुनि वाहे स्कंधीं जनकाची तनया ।
पळे घेउनी सीता राक्षस सोडुनि तो न्याया ।
म्हणे जानकी धांव राघवा, सोडवि अबलेला ॥
घोर भयंकर निर्जन विपिनीं, राम पुढें झाला ॥ २ ॥

प ० मं प	० प नि ०	नि ० सां ध	नि सां रिं रिं
वृ ऽ क्ष वा	ऽ टि का ऽ	झा ऽ डें ऽ	पु ऽ ष्क ळ
नि सां नि सां	नि ध सं नि ध	प ० ० ०	० ० ० ०
म नु ऽ ष्य	न च वा ऽ	टे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ

|| प नि॑ नि॑ नि॑ ० नि॑ सां नि॑ ध || प ० प प ० पधनिध पर्म ||
|| को ऽ म ल ० च र णी ऽ || र ऽ क व ० हा ऽ तें ऽ ||

|| मं ० प प । नि॑ ध नि॑ ध || प ० ० ० । ० ० ० ० ||
|| मो ऽ ड ति ० ब हु का ऽ || टे ऽ ऽ ६ ० ऽ ऽ ऽ ऽ ||

याच चाली प्रमाणें सबंध गीत म्हणावयाचें. या गाण्याचीं बरीच कडवीं आहेत त्यांतील येथें दोनच दिलीं आहेत. कडवीं मोठीं, व पुष्कळ ओळींचीं आहेत. गाण्याची चाल सोपी असून गोड आहे. हें गाणें सावकाश म्हणावें. यांत ' घोर भयंकर ' ही ओळ पालुपदाची प्रत्येक कडव्याच्या शेवटीं म्हणावयाची आहे.

---

२३ सीता दुःखकथन.

रागिणी जंगला गारा–दादरा.

रामचंद्र माझा त्रास तुम्हां कां आला ।
जो म्हणेन तोचि हट्ट माझा पुरविला ॥ राम० ॥
सहज कैकयी मजसि पुसूं लागली ।
अंगुष्ठाची आकृती लिहून दाविली ।
अंगुष्ठाचा दशशीर तिनें बनविला ॥ राम० ॥
रावणाचे घरीं म्यां हो दुःख सोशिलें ।
मनीं वाटे मजसि अतां सूख जाहलें ।
पुनः माझ्या नशिबानें घांव घेतला ॥ राम० ॥
घरीं येतां दैव कसें उभें राहिलें ।
रजकांनीं व्यर्थ कांहो नांव ठेविलें ।
तोचि क्रोध रामचंद्रें मनीं धरियला ॥ राम० ॥
मज वधावया लक्ष्मणासि धाडिलें ।
लक्ष्मणानें नयनांतुनि अश्रु टाकिले ।
मजला वनिं सोडुनियां रथ फिरविला ॥ राम० ॥

दुष्ट संगतीनें म्यांहो दुःख सोशिलें।
तातोबांनीं सर्व सूख मजसि दाविलें।
लहु अंकुश घेउनि सुखासनीं बैसलें।
रामनामें सर्व दोष दूर जाहले।
आतां चरणाची जोड द्यावी गंगेला ॥ राम० ॥

निसारे	०		नि॑	ध.	नि॑	गॅ	रे	गॅ	सा	रे	ग
हो	ऽ	ऽ	रा	ऽ	म	चं	ऽ	द्र	मा	झा	हो
म	ग	म	गॅ	रे	गॅ	स	गॅ	रि	नि.	सा	०
त्रा	ऽ	स	तु	म्हां	ऽ	का	ऽ	आ	ला	ऽ	ऽ
निसारे	०		नि॑	ध.	नि॑	सा	०	सा	ग	०	म
हो	ऽ	ऽ	रा	ऽ	म	जो	ऽ	म्ह	णे	ऽ	न
प	०	प	प	०	प	म	ग	म	प	धँ	प
तो	ऽ	चि	ह	ऽ	ट्ट	मा	ऽ	झा	पु	र	वि
मगॅरिसा	०		नि॑	ध.	नि॑	गॅ	रे	गॅ	सा	रे	ग
ला	ऽ	ऽ	रा	ऽ	म	चं	ऽ	द्र	मा	झा	हो
म	ग	म	गॅ	रे	गॅ	सा	रे	नि.	सा	०	०
त्रा	ऽ	स	तु	म्हा	ऽ	का	ऽ	आ	ला	ऽ	ऽ

या गीतांतल्या 'रामचंद्र माझा' या पहिल्या ओळीप्रमाणें पुढल्या कडव्यांतील २ चरण म्हणावयाचे व 'अंगुष्ठाचा दशशीर' हा चरण 'जो म्हणोन तोच हट्ट' या चरणाप्रमाणें म्हणावयाचा. प्रत्येक कडवें याच तऱ्हेनें म्हणावयाचें.

या गाण्यांत सीतेनें आपला विरह व्यक्त केला आहे. रामविरहाप्रमाणेंच हीहि चाल हृदयद्रावक आहे. हें कवन एका प्रेमळ गृहिणीनें केलेलें आहे. या गृहिणीचीं पुष्कळ कवनें प्रसिद्ध आहेत.

---

२४ शंकर ध्यान.

मिश्रधून–केरवा.

मस्तकीं ठेविली गंगा जटा कुहरांत ।
कुहरांत भाळीं तो चंद्रशीत, शंभुराणा,
राणा, शुद्ध कर्पूर गौरवर्णा, शंभुराणा ॥ धृ० ॥
घेतली गौरिला अंकीं वामभागांत ।
भागांत रुद्रमणि माळा कंठांत, शंभुराणा, ॥ राणा० ॥
शोभती नागभूषणें कटी लंगोटी ।
लंगोटी चिर्चिली भस्मऊटी, शंभुराणा ॥ राणा० ॥
भवताळीं उभे राहिले भूतगण सारे,
सारे, चंड प्रचंड मुंड सारे, शंभुराणा ॥ राणा० ॥
देखिला नयनिं हा भोळा शंकर राणा ।
राणा, वंदिलें कृष्णें तत् चरणा, शंभुराणा ॥ राणा० ॥

(कृष्णराव.)

० ० प ०	ध सां ० सां	० सां सां रिं	नि ० नि ध
ऽ ऽ म ऽ	स्त कीं ऽ ठे	ऽ वि ळी ऽ	गं ऽ गा ज
प ध नि सां	ध नी प ०	० ० ग म	म नी ध नी
टा ऽ कु ह	रां ऽ त ऽ	ऽ ऽ कु ह	रा ऽ त ऽ
ध सां नि ध	मे प ० ध	० सां नी ध	पमग ० ० ग
ऽ ऽ भा ऽ	ळिं तो ऽ चं	ऽ द्र शी ऽ	त ऽ ऽ शं

०	म	प	मे	‖	प	०	०	०	०	०	ग	०	‖	म नी	ध	नी
ऽ	भु	रा	ऽ	‖	णा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रा	ऽ	‖	णा ऽ	ऽ	ऽ

ध	सां	नी	ध	‖	मे	०	प	ध	०	सां	नि	ध	‖	पमग	० ०	ग
ऽ	ऽ	क	र	‖	पू	ऽ	र	गौ	ऽ	र	व	र	‖	णा	ऽ ऽ	र्णं

०	मे	प	मे	‖	प	०	०	०
ऽ	भु	रा	ऽ	‖	णा	ऽ	ऽ	ऽ

ही चाल चहारांची व २।३ तऱ्हा मिळून आहे व फार गोड आहे. पुढलें कडवें २।२ ओळींचें आहे तें वरील प्रमाणेंच म्हणून प्रत्येक कडव्याच्या शेवटीं ' राणा, कर्पूर गौरवर्णा ' हें घेऊन कडवें पुरें करावयाचें आहे.

हें गीत पंचमाच्या पट्टीपासून वाजवावयाचें आहे. यांत मे आणि म अशा दोन्ही प्रकारांचा उपयोग आहे तो लक्षांत घ्यावा.

---

२५ गंगागौरी भांडण.

झिंझोटी धून-धुमाळी

पार्वती म्हणे गंगे तूं पाटकरणी।
तूं अखंड होतिस विष्णूच्या चरणीं॥
भुलविलें शिवाला काशि कलिस करणी।
राहिलीस मस्तकीं मजला चोरोनी।
तूं फार अमंगळ सवती।
तुज नाहीं मूळ कुळजाती।
नर नारि तुझ्या मधें न्हाती।
मी आदिशक्ति आदिमाया अर्धांगा।
घरनिघे जारिणी किति करशिल दंगा।
दोघी सवति भांडती पति भांगट भुंगा।
आपसांत वर्म बोलति गौरी गंगा॥ १॥

गंगा म्हणे पार्वती तूं दूर हो परती ।
ऐकिल्या मुळापासून तुझ्या किर्ती ।
कशि अगोचर तूं रुसलीस शिवावरती ।
भिल्लीणिचा वेष तूं धरिला अपकीर्ती ।
टाकिली उडी होमांत । केला दक्षपित्याचा घात ।
काय झालीस उत्तम जात ।
मी असें मस्तकीं तूं अससी अर्धांगा ॥
घरनिघे जारिणी० ॥ दोघी सवति० ॥ आपसांत वर्मे ॥

पार्वती म्हणे गंगे तुं ऐका आतां ।
शंतनुसारखा भ्रतार तुज होता ।
तो सोडुन आलीस शिवा पहातां ।
मारिले सप्त पुत्रास पोटि होतां ।
मानिले न दुःख तुज होतां ।
दगा दिलास भगीरथा ।
तुझा जगांत उघडा माथा ।
मी आदिशक्ति आदिमाया अर्धांगा । आपसांत । दोघी०

दोघींचा बोल समतोल ऐकुनी कानीं ।
ऐकतां स्मशानीं शिव बसले ध्यानीं ।
थोरांची गती ही काय असे करणी ।
यालागीं न करिती दोन स्त्रिया ज्ञानी ।
आल्यावर करणें लागे । असें चालत आले मागे ।
त्या प्रवृत्तीनें जग वागे ।
म्हणे दास गातो हरहर शिव गंगा ॥ आप० ॥

० ० सा नि.	स स रि रि	० रि ग ०	म म प ०
ऽ ऽ दो घी	स व ति भां	ऽ ड ती ऽ	प ति भां ऽ
ध प म ग	म ० ० ०	० ० म ०	रि ० म म
ग ट भुं ऽ	गा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ आ ऽ	प्सा ऽ त व

० प म ०	ग रि ग ०	म ग रि ग	सा ० ० ०
ऽ मं बो ऽ	ल ति गौ ऽ	री ऽ ग ऽ	गा ऽ ऽ ऽ

ही या गीताची मुख्य चाल आहे. या चालीप्रमाणें 'पार्वती म्हणे' या आरंभापासून 'राहिली मस्तकी' या पर्यंत (२ चरण) म्हणावे नंतर चाल फिरते ती अशीः–

० ० स नि.	सा ० रि रि	रि ग ग म	ग रि रि ग
ऽ ऽ तूं ऽ	फा ऽ र अ	मं ऽ ग ळ	स व ती ऽ
रि ग स नि.	सा ० रि रि	रि ग ग म	ग रि ग ०
गे ऽ तूं ऽ	फा ऽ र अ	मं ऽ ग ळ	स व ती ऽ

याप्रमाणें फिरत्या चालींतले ३ चरण (एकेक चरण २।२ वेळां अशा रीतीनें) म्हणावे. व नंतर 'मी आदिशक्ति०' व धरनिघे जारिणी' हे दोनी चरण–दोही 'सवति भांडती' व 'आपसांत वर्म बोलति' या पालुपदा प्रमाणें.

अशा रीतीनें एकंदर २ प्रकारच्या चालींनीं ह्या गाण्याची चाल आहे. पुढचीं कडवीं अशाच प्रकारानें २ चालींनीं म्हणावयाचीं.

हें गंगागौरीचें भांडण सर्वांना प्रिय वाटणारें आहे.

ही चाल छानदार आहे. गीतरचनाही मजेदार आहे. सवतीचें भांडण अशाच उखाळ्या पाखाळ्यांचें असतें. हें भांडण दोघीजणींनीं एकीनें गंगा व दुसरीनें गौरी होऊन– म्हटलें तर तें फारच बहारीचें वठेल. भगिनींनीं हा प्रयत्न अवश्य करावा.

या गीताची ताल धुमाळी आहे, परंतु हें भांडण साध्या ठेक्यावर गातां येण्यास नुसत्या टाळी मारण्याचेच भाग दिले आहेत. 'दोघी सवति भांडती' हें या गाण्यांतलें पालुपद आहे.

---

२६ पाळणा.

राग सारंग–धुमाळी.

जो जो जो जो रे । कुळभुषणा दशरथ नंदना, निद्रा करि बाळा,
मनमोहना, रामा लक्षुमणा ॥ बाळा जो जो रे ॥
पाळणा लांबविला, अयोध्येसी, दशरथाचे वंशीं ।
पुत्र जन्मला, हृषिकेशी. कौसल्येचे कुशी ॥ बाळा जो जो रे० ॥
रत्नजडित । पालख । झळके अमोलिक ।
वरते पहुडले । कुळदिपक । त्रिभुवन नायक ॥ बाळा जो जो रे० ॥
हालवी कौसल्या । सुंदरी । धरून ज्ञान दोरी ।
पुष्पें वर्षिलीं । सुरवरीं, । गर्जति जयजयकारी ॥ बाळा जो जो रे० ॥
विश्व व्यापक । रघुराया । निद्रा करि बा सखया ।
तुजवर कुरवंडी । करुनियां । सांडिन अपुली काया ॥ बाळा जो जो रे० ॥
येऊनि वसिष्ठ । सत्वर । सांगे जन्मांतर ।
राम परब्रह्म । साचार । सातवा अवतार ॥ बाळा जो जो रे० ॥
याग रक्षुनियां । अवधारा । मारिल निशाचरा ।
जाइल सीतेच्या । स्वयंवरा । उद्धरि गौतमदारा ॥ बाळा जो जो रे० ॥
परिणिल जानकी । स्वरूपा । भंगुनिया शिवचापा ।
रावण लज्जित । महाकोपा । नव्हे पण हा सोपा ॥ बाळा जो जो रे० ॥
सिंधु जळडोहीं । अवलीळा । नामें तरतिल शीळा ।
त्यावर उतरोनी । दयाळा । नेसी वानर मेळा ॥ बाळा जो जो रे० ॥
समूळ मर्दूनी । रावण । स्थापिला बिभीषण ।
देव सोडविले । संपूर्ण । आनंदलें त्रिभुवन ॥ बाळा जो जो रे० ॥
ऐसीं चरित्रें । अपार । करिल मनोहर ।
इतुकें ऐकोनी । उत्तर । हांसले रघुवीर ॥ बाळा जो जो रे० ॥
राम भावाचा । भुकेला । भक्ता आधीन झाला ।
दास विठ्ठलें । ऐकिला । पाळणा गाईला ॥ बाळा जो जो रे० ॥

० ० नि. सा	रि रि सा ०	रिरि मम प ०	निं निं निं. प म
ऽ ऽ जो जो	जो जो रे ऽ	कुळ भुष णा ऽ	दश रऽ था नं
रिरि ० नि. सा	मम रि सा ०	रिरि मम रिमप ०	निं निं प म
द ना ऽ नि द्रा	करि बा ळा ऽ	मन मोह ना ऽ	रा मा ल क्षु
रिरि ० सारि मप	रि रि सा ०	० ० निनि सा	रि रिरि सा ०
मणा ऽ बा ळा	जो जो रे ऽ	ऽ ऽ पाळ णा	ळां बिव ला ऽ
मरि म प ०	पसां सांनि निंप पम	मरि रि नि. सा	रिम मरिसा सा ०
अयो ध्ये सी ऽ	दश र या चे	वं शीं पु त्र	ज न्म ला ऽ
मरि म प ०	मम पनिं निंप पम	मरि रिसा नि. सारि	म रि सा ०
ह्रषि के शी ऽ	कौ स ल्ये चे	कु शी बा ळा	जो जो रे ऽ

या गीताची सर्व चाल आरंभींच्या २ ओळींत आहे. सर्व कडवीं अशींच म्हणावयाचीं. स्त्रिया हा पाळणा मधुरवाणीनें म्हणतांना द्रव येतो. पाळणे म्हणून जेवढीं गीतें आढळतात तीं सारंग रागांत वरील चालीनेंच म्हणतात. हीं कवनें फार गोड व प्रशांत आहेत. जितकें सावकाश म्हणावें तितके या गाण्यांतील सारंग रागाचे उदात्त स्वर मनाला अधिक आनंद देतात.

हें गीत सुद्धां मुद्दाम साध्या ठोक्यावरच लिहिलें आहे तें तसेंच म्हटलें तरी धुमाळींत बसतेंच.

२७ दत्त.

रागिणी भैरवी.–दादरा

(नृपाल कोप शांतविनि. ही चाल)

कलियुगांत मुख्यदेव दत्त राहिला ।
भस्मभुषित सकलतनू योगि पाहिला ॥
तनु योगि पाहिला ॥ धृ०
वाडिक्षेत्र पुण्यवान धन्य ही क्षिती ।
अवधूतदिगंबर भक्त गर्जती ।
तीन त्रिकाळींहि पुजा घेतसी यती ।
प्रदक्षिणा धूप दीप कर्पुरारती ।
करी दया, अनुसुया, नंदना मला ।
प्रभो नंदना मला ॥ कलि० ॥
घालुनि आसन औदुंबरिं स्वारि बैसली ।
पुढे कृष्णाबाई झूळ झूळ चालली ॥
तेहतीस कोटि सुरवर मंडळी ।
पहावयास उत्सुकले मूर्ति सावळी ॥
प्रभो नमो, दयानिधे, वारि भवजला ।
अता वारि भवजला ॥ कलि०
शंखचक्र पद्म दंड हाति ते घेती ।
थोर थोर साधुसंत दत्त वंदिती ।
पंचविषय षड्रिपु हे झोंबती अती ।
नमि कृष्णाबाई गुरु देई सूमती ॥
अत्रिसुता, किती अतां अंत पाहिला ।
गुरो दाविं पद मला ॥ कलि०

सा	म	म	म	०	प	धॅ	०	प	धॅ	०	प	गॅ	०	रिॅ	गॅ	०	रिॅ
क	लि	यु	गां	ऽ	त	मु	ऽ	ख्य	दे	ऽ	व	द	ऽ	त्त	रा	ऽ	हि

सा	०	०	०	०	०	सा	०	म	म	म	प	धॅ	धॅ॰म	धॅ	धॅ	निॅ	
ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	भ	ऽ	स्म	भु	षि	त	स	क	ल	त	नू	ऽ

सां ० निॅ सां ० रिॅ	सां ० ० निॅ निॅ ०	प ० धॅ निॅ ० धॅ
यो ऽ गि पा ऽ हि	ला ऽ ऽ त नू ऽ	यो ऽ गि पा ऽ हि

प ० ० धॅ प म	सां ० रिॅ गॅ ० रिॅ	सां ० ० ० ० ०
ला ऽ ऽ त नू ऽ	यो ऽ गि पा ऽ हि	ला ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

सां ० सां सां रिं सां	निॅ ० निॅ निॅ सां निॅ	धॅ ० धॅ धॅ निॅ धॅ
वा ऽ डि क्षे ऽ त्र	पु ऽ ण्य वा ऽ न	ध ऽ न्य ही ऽ क्षि

प ० ० ० ० ०	या य प्रमाणें पुढचे ३ चरण म्हणावयाचे नंतर चाल
ती ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ	

फिरते व पालुपदाला मिळते ती अशी–

प	सां ० ० ० ० धॅ	निॅ ० ० ० ० प	पधॅनिॅ ० ० धॅ
क	री ऽ ऽ ऽ ऽ द्	या ऽ ऽ ऽ ऽ अ	नूऽऽ ऽ ऽ स

प ० ० ० ० ०	म ० म प धॅ प	म ० ० प प धॅ
या ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ	नं ऽ द ना ऽ म	ला ऽ ऽ प्र भो ऽ

म ० म प धॅ प	म ० ० ० ० ०	कालि०
नं ऽ द ना ऽ म	ला ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ	

या प्रमाणें पुढचें प्रत्येक कडवें म्हणावयाचें. ही चाल सुप्रसिद्ध आहे. स्त्रियांना ही चाल पुष्कळ आवडते. ताल दादरा आहे तरी तो येथें एक ठेक्यानें मुद्दाम दिला आहे.

२८ महिरावण कांता.

रागिणी पिलू गारा.–ताल केरवा.

(नृपममता रामावरती ही चाल)

महिरावण कांता बोले । मम मानस तुजवरि बसलें । रघुविरा ॥
मम मंदिरिं रामा येसी । का टाकुनि मजला जासी । रघुविरा ॥
अनुचीत कर्म हें करिसी । शोभेना तप कीर्तीसी । रघुविरा ॥
ही दीन, असे कमलीन, सूर्यभूषण, ब्रीद तव गेलें ।
तूं सत्यवचन नच केलें । रघुविरा ॥ महिरावण ॥ १ ॥
इंद्रतुल्य शेज म्यां रचिली । वरि फुलें बहुत पसरीलीं । रघु०
अत्तरें सुवासिक अणिलीं । पक्वान्नें तार्टि बहु भरिलीं । रघु०
करुनियां, मंदिरीं थाट, पहातसें वाट । कपट कुणि केलें ॥
हे भ्रमर कोठुनी आले । रघुविरा ॥ महिरावण ॥ २ ॥
पतिमृत्युवृत्त म्यां कथिलें । कपिवरें वचन मज दिधलें । रघु०
मर्कटें कसें फसविलें । तूं जासि पती मज मुकले ॥ रघु०
जरी असे अबलही मुग्धा । करिन तुज दग्ध मर्कटा वाहिलें ।
मी कपिकुळ शापिन सगळें । रघुविरा ॥ महिरावण० ॥ ३ ॥
नच क्रुद्धा होउं वनित । द्वापार युगीं गुणसरिते । ऐकगे ।
पट्टराणि करिन मी तूतें । हें सत्य मानिं वचनातें । ऐकगे ।
मजवरी, रोष नच धरी, स्नेह बहु करी, जाति त्या वेळे ।
पदकमलीं कृष्णा लोळे । रघुविरा ॥ महि० ॥ ४ ॥

| ना धिं । तृक् धिं ॥ धिं धिं । ना निं | ना धिं । तृक् धिं ॥ धिं धिं । ना तिं |

० ० नि. सा	गँ ० गँ गँ	गँ म गँ .रि	नि. सा रि ०
ऽ ऽ म हि	रा ऽ व ण	कां ऽ ता ऽ	बो ऽ ले ऽ
० –	× –	० –	× –

०	०	रि	ग	म	ग	म	म	रि	ग॑	रि	ग॑	सा	रि	सा	०
ऽ	ऽ	म	म	मा	ऽ	न	स	नु	ज	व	रि	ब	स	ले	ऽ
०		–		×		–		०		–		×		–	

०	०	ध.	नि॑	रि	सा	०	०	०	०	नि.	सा	या चाली प्र० पुढचे
ऽ	ऽ	र	धु	वि	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	म	हि	२ चरण घेऊन
०		–		×		–		०		–		चाल फिरते.

०	०	ग	म	प	ऽ	प	म	म	नि॑	ध	नी॑	प	ध	प	म
ऽ	ऽ	ही	ऽ	दी	ऽ	न	अ	सं	ऽ	क	म	ली	ऽ	न,	सू
०		–		×		–		०		–		×		–	

०	नी॑	ध	नी॑	प	ध	प	म	ग	म	ग	म	रि	ग॑	रि	०
ऽ	यं	भू	ऽ	ष	ऽ	ण	श्री	ऽ	द	त	व	गे	ऽ	ले	ऽ
०		–		×		×		०		–		×		–	

०	०	रि	ग	म	ग	म	म	रि	ग॑	रि	ग॑	सा	रि	सा	०
ऽ	ऽ	तूं	ऽ	स	ऽ	त्य	व	च	न	न	च	के	ऽ	ले	ऽ
०		–		×		–		०		–		×		–	

०	०	ध.	नि॑	रि	सा	०	०	०	०	नि.	सा
ऽ	ऽ	र	घु	वि	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	म	हि
०		–		×		–		०		–	

या गाण्याची चाल पुष्कळ प्रचारांत आहे. 'नृपममता रामावरती' या गाण्यासारखी ही चाल आहे. हें गीत केरव्यांत लिहिलें आहे. तेंच धुमाळींत सहज कसें बसतें तें वरती ठेका दिला आहे त्यावरून व गाण्यांतल्या शब्दाखालीं × (सम) – (ताली) ० (खाली) या खुणा दिल्या आहेत त्यावरून सहज लक्षांत येईल, व हातानें धुमाळीचा ताल धरून हें गीत सहज म्हणतां येईल. या प्रमाणें केरवा आणि धुमाळींतील गाणीं ताळ धरून बसवावीं.

२९ गौर

राागिणी झिंझोटीः-केरवा (किंवा धुमाळी)

(पंढर पुरासि जातेग बाई)

मिरवित गौरि चला ग नेऊं ॥ मिरवित गौरि चला ग नेऊं ॥
नाना फेर धरुनि तिजभवती । सुस्वर गाणी गाऊं ॥ सख्यांनो ।
झोंपाळ्यावर तिला रुप्याच्या । बसवुनि झोके देऊं ॥ सख्यांनो
स्नान तिला घालाया साजणी । नौकेमध्यें नेऊं ॥ सख्यांनो
उत्सव करुनी असा आनंदें । परत घरीं मग जाऊं ॥ सख्यांनो
“ ”

रि	रि	रि	रि	ध.	०	सा	रि	ग	म	ग	रि	सा	निं॑.	ध.	०
मि	र	वि	त	गौ	ऽ	रि	च	ला	ऽ	ग	ऽ	ने	ऽ	ऊ	ऽ
०		–		×		–		०		–		×		–	

०	०	०	०	सा	०	ग	म	प	०	प	म	ग	म	म	प
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ना	ऽ	ना	ऽ	फे	ऽ	र	ध	रु	नि	नि	ज
०		–		×		–		०		–		×		–	

ग	म	ग	०	सा	०	ग	ग	ग	०	ग	०	रि	ग	रि	ग
भं	व	ती	ऽ	सु	ऽ	स्व	र	गा	ऽ	णीं	ऽ	गा	ऽ	उ	स
०		–		×		–		०		–		×		–	

म	०	ग	रि	ध.	०	सा	रि	ग	म	ग	रि	सा	निं॑.	ध.	०
ख्या	ऽ	नों	ऽ	गौ	ऽ	रि	च	ला	ऽ	ग	ऽ	ने	ऽ	ऊ	ऽ
०		–		×		–		०		–		×		–	

पुढचा प्रत्येक चरण ‘ नाना फेर धरुनि ’ या चालीं प्रमाणें. हें धुमाळींत ताल धरून म्हणावें. केरव्यांत ताल धरून म्हणणें सोपें आहे त्यावरून धुमाळींत न्यावें.

३० बोध.

रागिणी नीलांबरी.—ताल धुमाळी.

रसने रंगे या राघवाचे नामीं हो ॥
सुंदर नाम या सुखधाम राघवाचें हो ।
शंकरराणा जाणें हें वर्म त्याचें हो ।
टळेल पीडा या दुष्ट यमदूतांची हो ॥ रसने०
वाल्याकोळी पातकी भूमंडळीं हो ।
उलट्या नामें वाजविली त्यानें टाळी हो ।
नाम घेतां पातकें झालीं होळी हो ॥ रसने०
रसने किती विषयांचा धरशी सोस हो ।
नामस्मरणीं ठेवी हा विश्वास हो ।
नामें तरला नामया विष्णुदास हो ॥ रसने०

रि प प म	गॅ रि गॅ रि	सा ० सा नि.	सा रि ० रि
र स ने ऽ	रं ऽ ऽ ऽ	गे ऽ या ऽ	रा ऽ ऽ घ
० —	× —	० —	× —

रि ० ग ०	म म नि धॅ	प म प ०	म गॅ रि ०
वा ऽ चे ऽ	ना ऽ ऽ ऽ	मीं ऽ ऽ ऽ	हो ऽ ऽ ऽ
० —	× —	० —	× —

पुढलि २ चरण या चालीचे म्हटल्यानंतर चाल फिरते ती अशीः—

म प ० ध	नि ० सां ०	० ० सां ०	निॅ ० ० प
ट ळे ऽ ल.	पी ऽ डा ऽ	ऽ ऽ या ऽ	दु ऽ ऽ ष्ट
० —	× —	० —	× —

म	म	ग	०	म	म	नि॑	ध	प	म	प	०	म		ग॑ रि	०
य	य	दू	ऽ	तां	ऽ	ऽ	ऽ	ची	ऽ	ऽ	ऽ	हो	ऽ	ऽ	ऽ
०		–		×		–		०		–		×		–	

पुनः ' रसने रंगे ' हें पालुपद येतें. या गीताची चाल एका स्वतंत्र उठावदार स्वररचनेची आहे. फार गोड आहे. पहिल्या कडव्या प्रमाणें इतर कडवीं म्हणावयाचीं. धुमाळी तालाच्या खुणा केल्या आहेत त्या प्र० ताल धरावा. गीत सावकाश म्हणावें.

ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
ग्रा. क्र. 3944
शाखा

भाग २ रा.

गळेबाज गाणीं.

या भागांत जीं गीतें दिलीं आहेत तीं अशा तऱ्हेचीं आहेत कीं त्यांत गाणाराला साहजिक गळा हालवावा असें वाटेल. अर्थात् हीं गीतें गातांना भगिनींनीं आपल्याकडून होईल तितका गळा चालवून गीतांत थोडी थोडी तानमुरकीची लकेर घेण्याचा प्रयत्न करावा. हल्लीं पुष्कळ भगिनींना हें सहज घडणारें आहे. मात्र शब्दागणिक गळेबाजी करण्याची प्रवृत्ति ठेवूं नये. कानभर भोंकें पाडून त्यांत मोत्यांच्या घोंसांच्या बाळ्या घालण्यांत उलट विद्रूपता येते हें भगिनींना सांगावयास नको. तोच प्रकार गळेबाजीचा आहे. केवळ स्वतःच्या गायनस्फूर्तीनें जेथें गळा हालला जाईल तेथेंच तो हालवून लहान लहान तान मुरक्यांनीं पुढील गाणीं म्हणावीं इतकाच हेतु आहे.

प्रत्येक शब्द सावकाश गळ्यानें म्हटला गेला तर त्यांत ती स्फूर्ति होईल व सुरांच्या लहान लहान लडी गळ्यांतून निघतील. आतां अशा वेळीं गीताचा ताल आरंभीं आरंभीं बरोबर (सम ताली वगैरे) साधणार नाहीं. मागाहून तो साधेल.

गीतांतलें दीर्घ अक्षर हें गळा हालवायला ठिकाण असतें. मात्र तें तालाच्या धोरणांत बसलेलें असावें. इतकेंच त्यांत साधावयाचें असतें. लडी कशा बसवाव्या व त्यामुळें गीताला स्वरसौंदर्य कसें येतें हें नमुन्याकरितां पुढील १।२ गीतांत दाखविलें आहे.

१ वृंदावनीं राधा.

राग कालंगडा.–ताल धुमाळी.

राजहंस म्हणे राजहंसनी वृंदावन चांगलें ।
किं तरुवर नानापरी लागले । किं नाना०
जाइजुई बकुल शेवती गुलाब चंपक फुले ।
किं केतकीवनें बाग फुलले । किं केतकी०
केळि नारळी बकुळ पोफळी आम्रवृक्ष भले भले ।
किं पिंपळ गगनासी लागले । किं गगना०
आंवळी डाळिंबी खिरण्या जांभुळी नारंगी बहु डुले ।
किं मयुर त्या छायेला बैसले । किं छाये०
शामसुंदरा म्हणे पद्मिणी रत्नखचित बंगले ।
किं मंडप द्राक्षाचे लागले । किं मंडप०
गुलाल गोटे रंगपिचकाऱ्या नाना विलासी झुले ।
किं झुलती अतरदाण्या चौफुले । किं झुलती०
श्रीहरिला घेउनी कामिनी गेल्या रंगमहालीं चढून ।
नकोरे जाऊं राधिकेसी वनीं सोडून । नकोरे जाऊं०
हारतुरे गुंफिती सुवासिक गजरे अवघ्या मिळून ।
नकोरे जाऊं राधिकेशी वनीं सोडून । नकोरे जाऊं०
राजविलासी यदूनायका गेलि प्रीति तुसि जडून ।
नकोरे जाऊं राधिकेसी वनीं सोडून । नकोरे जाऊं०
राधा म्हणे तारा प्रभुजी, गेले भवसागरिं बुडून ।
नकोरे जाऊं राधिकेशी वनीं सोडून । नकोरे जाऊं०

धॅप	०	मग	म	प	धॅ	प	धॅ	मप	०	०	प	मं	धॅ	नि	०
रा	ऽ	ज	हं	ऽ	स	म्ह	णे	रा	ऽ	ऽ	ज	हं	सि	नी	ऽ

सां	०	सां	०	सां	सां	रिं	सां	धॅ	नि	०	धॅ	धॅ	०	प	०
वृं	ऽ	दा	ऽ	व	न	चां	ऽ	ग	ले	ऽ	कि	ना	ऽ	ना	ऽ
						×						×			

ग	म	प	धॅ	नि	सां	निधॅप		म	प	ग	म	धॅ	०	प	०
प	रि	त	रु	व	र	ला	ऽ	ग	ले	ऽ	कि	ना	ऽ	ना	ऽ
						×						×			

टीपः—या गाण्यांतील शब्दांवर स्वरसौंदर्य कसें घालतां येईल तें पाहूं. राजहंस हा पहिला शब्द घेऊं. यांतील रा ज या अक्षरावरः—

धॅप	०	मग	
रा	ऽ	ज	असे स्वर आहेत त्या ऐवजींः-

मपनिधॅपमप	गमग	
राऽऽऽऽऽऽ	ज	असें तितक्याच अवकाशांत गळा हालवून म्हणतां येईल.

किंवा	मपधॅ	०	गमग	,,	,,
	रा	ऽ	ज		
किंवा	मपमपधॅप		गमग	,,	,,
	राऽऽऽऽ				

अशा रीतीनें हंस 'चांगलें', लागले, नाना इ० शब्द गळा हालवून
× × × ×

खुलवून स्वतःच्या स्फूर्तीनें म्हणतां येतील. हा प्रयत्न अवश्य करावा.

ही एकच चाल प्रत्येक ओळीची आहे. म्हणून प्रत्येक ओळ वेगवेगळया लहान तानमुरक्यांनीं (साधतील तशा) म्हणण्याचा प्रयत्न करावा. प्रत्येक शब्द अगदीं सावकाश म्हणावा. चालींत रंगून जावें. तालाकडे आरंभीं लक्ष देऊं नये. ताल धुमाळी आहे. तरी येथें साध्या ठोक्यापुरतेंच लिहिलें आहे. गळेबाजीनें गातां आलें म्हणजे साध्या ठोक्यावरच बसवावें.

२ वेणी.

झिंझोटी.–ताल धुमाळी. (किंवा केरवा).

भक्ति ग वेणी माझी गुंफा गे साजणी ।
चिंता चतुरा चौघी जणी । एका चित्तें घाला वेणी ।
सद्भाव फुलें लावूनी । चौघी गे बहीणी ॥ माझी० ॥
चंद्र सूर्य तो बिजवरा । मुद राखडी चंद्रकोरा ।
त्रिगुण चाळा तिन पदरा । आवळा ग वेणी ॥ माझी० ॥
निष्ठा गजदंताची फणी । प्रपंच काढा विंचरुनी ।
मुक्त केश रुळती चरणीं । भगवद्भजनीं ॥ माझी० ॥
सगुण मोत्यें भांगीं भरा । फुल मोराइत फुलमोगरा ।
पंचरंगी गोंडे भरा । गोफ लावूनी । माझी० ॥
अवघड वेणीचें गुंफणें । सद्गुरु वाचुनि गुंफिल कोण ।
सीताराम हात जोडुन । भगवत भजनीं ॥ माझी० ॥

ध. ० सा रि	रि ग ० म	ग रि सा नि.	सा ० रि ०
भ ऽ क्ति ग	वे ऽ ऽ ऽ	णी ऽ मा झी	गुं ऽ फा ऽ
गं रि सा ०	रि सा ० ०	ध. ० सा रि	रि म ग ०
गे ऽ सा ऽ	ज णी ऽ ऽ	भ ऽ क्ति ग	वे ऽ णी ऽ
ग प म ०	ग रि ग रि	सा ध. सा रि	म ग ० ०
चिं ऽ ता ऽ	च तु रा ऽ	चौ ऽ घी ऽ	ज णी ऽ ऽ
म ग म ग	रि ग ग रि	सा ध. सा रि	ग म ग ०
ए ऽ का ऽ	चि ऽ त्तें ऽ	घा ऽ ला ऽ	वे ऽ णी ऽ
रि म म ०	म म म ०	प ध म ग	ग रि ० ०
स ऽ द्भा ऽ	व फु लें ऽ	ला ऽ वू ऽ	नी ऽ ऽ ऽ

ध. ० सा रि	रि ग ग म	ग रि सा नि.	सा ० रि ०
चौ ऽ घी गे	ब ही ऽ ऽ	णी ऽ मा झी	गुं ऽ फा ऽ
गे ऽ सा ऽ	ज णी ऽ ऽ	भ ऽ क्ति गे	वे ऽ णी ऽ

या गीताची चाल फार सुंदर आहे. यांत स्वतःच्या स्फूर्तीनें अलंकारिक सुरांनीं, लहानशा आलापांनीं सौंदर्य आणण्यास पुष्कळच वाव आहे. तो प्रयत्न भगिनींनीं करावा.

जसें:— प. ध. सा रि | प मं ग ग | ग ० ० ० | असें म्हणतां
भ क्ति गे | वे ऽ ऽ ऽ | णी ऽ ऽ ऽ | येईल.

किंवा:— सारिगम | ग ० ० ० |
वे ऽ ऽ ऽ | णी ऽ ऽ ऽ | ,,

सा ग रि प रि सा सा |
गुं ऽ फा ऽ गे सा ऽ ज णी | ,,

सा रि नि. रिग ० ० सा |
किंवा:— गुं ऽ फा ऽ ग सा ऽ ऽ जणी | ,,

ग ० म ग म ग रि ग रि सा ध़ सरिगम गग |
चिं ऽ ता ऽ ऽ च तु रा ऽ चौ ऽ घी ऽ जणी | ,,

किंवा गमंपधनि प म म म गरिसाध. सारिमग |
चिं ऽ ता ऽ च तु रा चौ ऽ घी ऽ जणी | ,,

किंवा रि प मं प ग म ग म रि ग सा रि म ग |
चिं ऽ ता ऽ च तु रा ऽ चौ ऽ घी ऽ जणी |

किंवा ग रि ग प ध सां ध प ग रि साध. सारि गग ,,
चिं ऽ ता ऽ ऽ ऽ च तु रा ऽ चौऽ घीऽ जणी

अशा रीतीनें हें गीत स्वतःच्या मनाप्रमाणें ते ते शब्द स्वरांनीं खुलवून अनेक प्रकारें म्हणतां येईल. हें गीत मागील गीता प्रमाणेंच साध्या ठोक्यांनीं दर्शविलें आहे. अगदीं सावकाश प्रत्येक शब्द म्हणून त्यांत गळ्यानें लहान मोठी लड बांधण्याचा प्रयत्न करणें हें त्यांत साधावयाचें आहे. तें साहजिक साधेल.

---

३ द्रौपदी.

राग जोगी त्रिताल. (जलद)

द्रौपदी सभेमधे अणिली दुष्ट त्या खलें गे।
वेणि धरुनि ओढुनि अणिली फरफरा बळें गे॥
धाय मोकलीत नयनीं अश्रुपूर वाहिले गे।
धाव बंधो सखया कृष्णा, फार गांजिलें गे॥ द्रौ०॥
धृतराष्ट्र भीष्मद्रोण, कांहो बोलाना अतां।
धर्मराज भीमार्जुन हो, मान खालीं घालितां।
नारी तूमची मी अबला, नग्नहोत पाहतां।
कोठें गेलें शौर्य तुमचें, दीनवदन जाहलें॥ द्रौ०॥
अरे दुष्ट चांडाळारे, सोड वेणि रे खळा।
ओढुं नको पापी नष्टा, दूर हो अमंगळा।
जाशि नरका अधःपात, होय तुझा चांडाळा।
घात होय शिवशी जरिया, पतिव्रता रजस्वले॥ द्रौ०॥
नको नको फेडूं वासना, पापराशियारे।
सांपडली दुर्दैवानें, व्याघ्रवदनिं गायरे।
नको वदनिं भलतें बोलूं, हृदयिं होत घाय रे।
सोडि चांडाळा सोडी रे, मूख सूकलें रे॥ द्रौ०॥
धांव माधवा रे सखया, राखि माझि लाज रे।
विडंबना तव भगिनीची, सभे माजि आजरे।
कोठें गुंतलासी बंधो, माझा यदुराज रे।
येइ येइ सत्वर कृष्णा नेत्र लागले रे॥ द्रौ०॥

(कृष्णराव)

ना तिं तिं न्ना | ना धिं धिं न्ना || ना धिं धिं न्ना | ना धिं धिं न्ना

० ० म ग | म प ० प || प धॅ पं वॅ | म प मपधॅप
ऽ ऽ द्रो ऽ | प दी ऽ स || मे ऽ म धि | अ णि ली ऽ

मगम ० म ० | ग रिॅ सा रिॅ || म ० ० ग | मपधॅपमगम
ऽ ऽ दु ऽ | ष्ट त्या ऽ ख || ळें ऽ ऽ ऽ | गे ऽ ऽ ऽ

० ० म ग | म प प प || धॅ ० प धॅ | म प मपधॅप
ऽ ऽ वे ऽ | णि ध रु नि || ओ ऽ ढु न | अ णि ली ऽ

मगम ० म ग | रिॅ सा ० रिॅ || म ० ० ग | मपधॅपमगम
ऽ ऽ फ र | फ रा ऽ ब || ळें ऽ ऽ ऽ | गे ऽ ऽ ऽ

० ० प ० | धॅ सां ० सां || नि धॅ नि सां | नि रिॅ नि सां
ऽ ऽ धा ऽ | य मो ऽ क || ली ऽ ते ऽ | न य नीं ऽ

० ० नि नि | नि सां ० रिॅ || सां ० ० नि | धॅ ० मप ०
ऽ ऽ अ ऽ | श्रु पू ऽ र || वा ऽ ऽ हि | ले ऽ गे ऽ

० ० म ग | म प ० प || धॅ धॅ प धॅ | म प मपधॅपमप
ऽ ऽ धा ऽ | व वं धो ऽ || स ख या ऽ | कु ऽ ष्णा ऽ

० ० म म | ग सा ० रिॅ || म ० ० ग | मपधॅपमगम
ऽ ऽ फा ऽ | र गां ऽ जि || ले ऽ ऽ ऽ | गे ऽ ऽ ऽ

० ० म ग	म प ० प	प धॅ प धॅ	म प मपधॅपमगम	
ऽ ऽ द्रौ ऽ	प दी ऽ स	भे ऽ म धि	अ णि ली ऽ	

हें गाणें जितकें सावकाश व प्रशांत मनानें म्हणावें तितकें तें द्रव आणणारें वाटेल अशी या गाण्याची चाल आहे.

" धांव बंधो " ही ओळ २।३ वेळां म्हणावी.

पुढचें प्रत्येक कडवें याच प्रमाणें म्हणावयाचें.

प्रत्येक कडव्यांतला तिसरा चरण " धाय मोकलीते " या चरणा प्र० यांत गळा हालविण्यास पुष्कळ वाव आहे व तालही साधेल. या रागाचे स्वर कालंगड्या प्रमाणें (रि॒ ध॒ को.)

---

४ रावण जानकी संवाद.

राग गौरी.–ताल धुमाळी.

(चाल–अर्ध तनू वारुळीं बुडाली.)

लंका भुवनीं रम्य मंदिरें; पाहुनि सुर लाजती ।
म्हणती तुच्छ ही अमरावती ॥
राजमंदिरीं नवरत्नांचे दीप पहा लाविती ।
कांचन अगणित वर्णूं किती ॥
शुभ्रपताका जशा तारका, आकाशीं शोभती ।
हिरकण्या कोंदणांत चमकती ॥
सुंदर उपवनिं फळपुष्पांनीं, तरुवर जणुं डोलती ।
हितगुज पवनाशीं बोलती ॥
कलहंस चातकें मयूरादि नाचती ।
विकसती कमलिनी मधुकर झेपावती ।
याहुनी कायशी नंदन वनिची स्थिति ।
अशा नगरिचा स्वामी असे मी जाणे मम अंतरा ।
संशय स्वमनीं नधरी जरा ।
मग जानकिला प्रार्थि दशानन, जोडुनि दोनी करा ।
चरणीं दास तुझ्या मी खरा ॥ १ ॥

द्विगुणित लंका अशी अयोध्या काय सांगु सोहळा।
झाली भूषण भास्करकुळा।
राघवनृपती असंख्य असती सिंहासनिं निर्मळा।
ज्याची कीर्ति दिग्मंडळा॥
श्रीगुरु वसिष्ठ ज्याचे ऐसा, रामघनः सावळा।
त्याहून प्राण नव्हे वेगळा।
याग रक्षणा कौशिक नेतां तारि अहल्या शिळा।
शिवधनु भंगुनियां अवलिळा।
भार्गवासि पायीं शरणांगत रक्षिलें।
त्राटिका सुबाहू त्रिशिरा खर मर्दिले।
मारिचास शरधनु घेउनियां विंधिलें।
ऐशा राघववीर हरीचा भाग नेसि जंबुका।
शंका तुजला वाटे न कां।
ऐक रावणा नष्ट खळा तूं दाउं नको मज मुखा।
रघुकुलमणि मम जिवींचा सखा॥ २॥
जनकनंदिनी सुंदर वदने ऐके नानापरी।
रावती सुरवर माझ्या घरीं।
अष्ट दिशांचे लोकपाल सह इंद्र करी चाकरी।
ब्रह्मा आज्ञा वंदी शिरीं।
भोळा शंकर प्रसन्न केला वरिली मंदोदरी।
हरिली यक्षपतीची पुरी।
ब्राह्मण कुळिचा विश्रव मुनिचा सुत मी पृथ्वीवरी।
राज्य चौदा चौकड्यावरी।
हा देह ठेविला तत्र पदकमलावरी।
सोडुनी दाशरथी याक्षणीं मजला वरी।
मधुकरास नलिनी जेवि सुगंधित करी।
एका छत्री राज्य असे हे निधिवलयांकित धरा।
नाहीं मज शत्रु दूसरा॥ ३॥

ऐक दशमुखा कूलनाशका लज्जा तुज ना जरा ।
नच ये अश्वमोल कधिं खरा ।
रामसुखाचें धाम जगाचें शाम भुवनसुंदरा ।
ज्याचे चरणीं रत इंदिरा ।
पंकज रमवी मधुर सुवासें निशिदिनिं षट्पदवरा ।
तेथें प्रीति नव्हे दर्दुरा ।
विधिहर गौरी ध्याति जयाला, भक्तजना सोयरा ।
ज्याचा त्रयभुवनीं आसरा ।
येईल राम तो सागर उल्लंघुनी ।
सौमित्र बंधुसह सुग्रीव वानरगणीं ।
निर्दळील लंका सहकुळ रणकंदनीं ।
यापरि सीता वदे दशशिरा, आठवि मनिं रघुविरा ॥
गंगाचरणीं ध्या श्रीवरा ॥ ४ ॥

| ध॑. ० नि. ० ¦ नि. नि. नि. ध॑. | ध॑. ० नि. सा ० ¦ ० सा सा ० |
| लं ऽ का ऽ ¦ भु व नीं ऽ | र ऽ म्य मं ऽ ¦ ऽ द्दि रें ऽ |

| रि॑ ० रि॑ रि॑ ¦ रि॑ रि॑ रि॑ रि॑ | सा गरि॑सारि॑सानि. ¦ रि॑ ग रि॑ सा |
| पा ऽ हु नि ¦ सु र ला ऽ | ज ती ऽ ऽ ¦ म्ह ण ती ऽ |

| सा ० सा सा ¦ सा स स ध॑. | नि.सा ० ० ¦ सारि॑ गग रिसा नि़सा |
| तु ऽ च्छ हि ¦ अ म रा ऽ | व ती ऽ ऽ ¦ ऽ ऽ ऽ ऽ |

या पहिल्या चरणा प्र० पुढचे ३ चरण म्हणावयाचे नंतर चाल फिरते तीः—

०	०	०	०	॰	०	०	नि.	नि.	|	सा	रि॒	ग	ग	॰	ग	मी प	मी
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	॰	ऽ	ऽ	क	ल	|	हं	ऽ	ल	चा	॰	ऽ	त कें	ऽ

ग	ग	म	ग	॰	रि॒	रि॒	सा	रि॒	|	नि.सा	०	०	॰
म	यु	रा	ऽ	॰	दी	ऽ	ना	ऽ	|	च ती	ऽ	ऽ	॰

या प्रमाणें चालीचे तिन्ही चरण म्हणावयाचे.

पुनः पुढल्या २ ओळी 'लंका भुवनीं' या १ ल्या ओळी प्रमाणें म्हणावयाच्या म्हणजे १ लें कडवें पुरें झालें. याच क्रमानें पुढचीं कडवीं म्हणावयाचीं. पुढल्या ३ ऱ्या व ४ थ्या कडव्यांत चालीच्या ३ ओळी नंतर एकेकच चरण आहे. तो १ ल्या चरणा सारखा.

या गीतांत चरणाच्या शेवटीं लहानशी तान द्यावी असें कोणालाही वाटेल. ती आवश्य द्यावी. यांत रि॒ ध॒ मी हे स्वर व कोठें 'म' हाही स्वर आहे. सोपें जावें म्हणून केरव्यांत दिलें आहे.

---

५ गौळण.

रागिणी गौरा झिंजोटी–ताल धुमळी. (किंवा केरवा)

कशी जाऊं मी वृंदावना गे, कशी जाऊं मी वृंदावना ।
मुरली वाजवितो कान्हा गे कशी जाऊं मी वृंदावना ॥
पैल तिरी हरी वाजवी मुरली । नदी भरली जमुना गे ॥ कशी० १ ॥
कासे पीतांबर केशरी टिळक । कुंडल शोभतसे काना गे ॥ कशी० २ ॥
काय करू कोणासी सांगूं । नामाची सांगड आणा आणा गे ॥ कशी० ३ ॥
नंदाच्या हरीनें कौतुक केलें ॥ जाणें अंतरीच्या खुणा गे ॥ कशी० ४ ॥
एका जनार्दनीं मनीं म्हणा गे ॥ कशी० ५ ॥

| नि. सा ० रि ० सांनि.सा निंधनिं | प. ध. ० नि. ० सारिगम ग रि |
| क शी ऽ जा ० ऊ ऽ मी ऽ | वृं दा ऽ व ० ना ऽ गे ऽ |

| नि. सा ० रि ० सानि़सा नि़धनि़ | प. ध. ० नि. ० सा ० ० ० |
| क शी ऽ जा ० ऊ ऽ मी ऽ | वृं दा ऽ व ० ना ऽ ऽ ऽ |

| ध. सा ० रि ० रि ० रि ग | सा री ० ग ० रिगम ग री |
| मु र ऽ ली ० वा ऽ ज ऽ | वि तो ऽ का ० न्हा ऽ गे ऽ |

| नि. सा ० रि ० सानि़सा नि़धनि़ | प. ध. ० नि. ० सा ० ० ० |
| क शी ऽ जा ० ऊ ऽ मी ऽ | वृं दा ऽ व ० ना ऽ ऽ ऽ |

| सा ० ग ग ० गमप ० प प | ग ० म प ० ग पम ग ० |
| पै ऽ ल ति ० री ऽ ह रि | वा ऽ ज वि ० मु र ली |

| सा ग ० ग ० ग ० ग म | रि ग रि ग ० रिगम गरिग |
| न दी ऽ भ ० र ऽ ली ऽ | य ऽ मु ऽ ० ना ऽ गे ऽ |

| नि. सा ० रि ० निं. ० ध. ० | प. ध. ० नि. ० सा ० ० ० |
| क शी ऽ जा ० ऊ ऽ मी ऽ | वृं दा ऽ व ० ना ऽ ऽ ऽ |

श्रीएकनाथांनीं हें गाणें (गवळण) फारच सुंदर केलेलें आहे. स्त्रियांना हें फार आवडतें. बहुतेक जुन्या गृहिणींना हें गाणें येत असतें. चाल साधी असून स्त्रियांच्या कंठास शोभणारी आहे. एकनाथांच्या कवनांत शृंगाराचें पर्यवसान भक्ति व वेदांत यांत बहुतेक असतें.

या गाण्यांत निं नि या दोन्ही प्रकाराचा उपयोग आहे. गारा झिंझोटीचे इतर स्वर सर्व शुद्ध आहेत. हें गाणें पंचमाच्या पडद्यावरूनहि म्हणावें. ताल धुमाळी परंतु केरव्यांत दिलें आहे तें तसेंच धुमाळींत बसतें.

६ मुरली

रागिणी भैरवी.–ताल त्रिताल.

कांगे बाई हरीनें वाजविली मुरली ।
वाजविली मुरली गे । वाज०
रात्र झाली दोन प्रहर । माझ्या निद्रेचा भर ।
नाठवत घरदार वृत्ति वेडी जाहली ॥ कांगे०
स्थिर वाहे यमुना । मंदगती पवना ।
वृक्ष हालविना पाना । ऐसी परी जाहली ॥ कांगे०
भुलविल्या नागिणी । अप्सरा विसरल्या गाणीं ।
वृंदावनीं गौळणी । दाटी भारी जाहली ॥ कांगे०

| ना तिं तिं न्ना | ना धिं धिं न्ना || ना धिं धिं न्ना | ना धिं धिं न्ना |

| ० ० रि˘ ० | सॅ धॅ. ० नि˘. || सा ० ० रि˘ | गॅ रि गॅ रि |
| ऽ ऽ कां ऽ | गे बा ऽ इ || हं ऽ ऽ रि | ने ऽ ऽ ऽ |

| गॅ ० सा ० | रि गॅ (गॅमप) || गॅ रि मगॅ रि˘ | सा नि˘. सा ० |
| ऽ ऽ वा ऽ | ज वि ली ऽ || मू ऽ ऽ र | ली ऽ ऽ ऽ |

| ० ० सा ० | धॅ प धॅ ० || प म प म | ग रिं गॅ रि |
| ऽ ऽ वा ऽ | ज वि ली ऽ || मू ऽ ऽ र | ली ऽ ऽ ऽ |

| गॅ ० सा ० | रि गॅ (गॅमप) || गॅ रि (मगॅ) रि˘ | सा ० ० ० |
| ऽ ऽ वा ऽ | ज वि ली ऽ || मू ऽ ऽ र | ली ऽ ऽ ऽ |

याच चाली प्रमाणें पुढलीं कडवीं (दोन दोन चरण) आहेत. हें गाणें बसवितांना शब्द बसवीत बसवीत बसवावे. कांगे, बाई, हरीनें, असे शब्द बसवीत गेलें म्हणजे सोपें जाईल. सुरांत बसल्या नंतर तालांत बसवावें दीर्घ अक्षरावर लकेरी मारतां येतील. ही मुरली फार मधुर आहे.

कांगे बाई हरीनें वाजविली मुरली पृ० ६४.

७ मुरली

रागिणी झिंझोटी.–ताल केरवा.

अरे कृष्णा तुझी मुरली देखिली मी आजरे।
यमुनेच्या पाण्या जातां दृष्टिस पडली सहजरे।
कुंजवना मध्यें कान्हा छळीशी कां मजरे।
जातें शुद्ध पंथें कृष्णा आडवीशी कान्हा।
जाऊंदे रे जाऊंदे रे कमलनयना॥
घरीं द्वैत सासऱ्याचा जाच तो न साहे।
गृहीं मोठी सासू क्रूर दृष्टी मज पाहे।
पती माझा येतां क्रोधें जीव माझा जाय।
दावी शुद्ध पंथ कृष्णा आतां मज कान्हा॥ जाऊंदे रे
घरीं जाच दारीं जाच तुझा पुरवला।
दोही परिस आणिक तिसरा मुरलीचा झाला।
देहभान गेलें म्हणुनी देहभाव गेला।
म्हणुनी जीव आवरण्याला जाऊंदे रे कान्हा। जाऊंदे रे
आतां मी कैसा करूं उपाय हा याला।
घडोघडी माझी अबरू घेऊ हा लागला।
जाते यमुनेच्या वाटे आडवीतो मला।
माझे पतीव्रत्य सारे तुझ्या पायीं कान्हा॥ जाऊंदे रे
तुजाविणें मज संसार झाला पाठमोरा।
तुझ्या मुरलीनें माझा उडवीला थारा।
तिच्या नादें ऐसें वाटे व्यर्थ हा पसारा।
एका जनार्दनीं झाल्या साऱ्या येरझारा॥ जाऊंदे रे

रि ग म प	म गरि नि. सा	रि ग म प	ग म(प) ग ०
अ रे कृ ष्णा।	तु झी मुर ली	दे खी य ली	आ ऽज रे ऽ
+	+		+ +

या पहिल्या चरणाच्या चालीप्रमाणेंच पुढचे २ चरण म्हणावयाचे; व नंतर ‘ जाते शुद्ध पंथें कृष्णा ’ हा चरणः—

म नी ध नी	प ध मै प	रि ग म प	ग म ग ०
जा ते शु द्ध	पं थें कृ ष्णा	आ ड वी शी	का ऽ न्हा ऽ
+	+		+

या प्रमाणें म्हणावयाचा. नंतर ' जाऊंदे रे जाऊंदे रे ' हा चरण ' अरे कृष्णा तुझी मुरली ' या चरणा प्रमाणेंच म्हणावयाचा. या गीतांत ' जाऊं दे रे जाऊंदे रे कमलनयना ' हें पालुपद आहे. अशा रीतीनें ' हें १ लें कडवें पुरें झालें. पुढलीं कडवीं ४।४ चरणांचीं आहेत. त्यांतले ३ चरण ' अरे कृष्णा तुझी मुरली ' या १ ल्या चरणाच्या चालीनें म्हणावयाचे व ४ था चरण ' जाते शुद्ध पंथें ' या चरणाच्या चालीनें म्हणावयाचा.

+ या ठिकाणीं गळ्यानें कुशलता करावी.

---

८ कृष्ण.

राग अलैया विलावल.–ताल दादरा.

कृष्ण माझा प्राणसखा देखिला गे काय कुणीं ॥ ध्रु० ॥
चरणकमल ज्याचे मृदु सुंदरता काय वदूं ।
गोपिकेचि घाली वेणी ॥ देखि० ॥
धन्य धन्य नंदराणी, पायावरि ब्रह्म न्हाणी ।
पालखांत गाय गाणीं ॥ देखि० ॥
गोवर्धन उचलुनी, इंद्रपद हरिल जनीं ।
मर्दियला काळीय फणी ॥ देखि० ॥
कृष्ण बाळ नंदाघरीं, आनंदल्या नरनारी ।
गोपि सांगती गान्हाणीं ॥ देखि० ॥

धा धी ना	०	धा तू ना	धा धी ना	०	धा तू ना
ग ० ग	०	ग म री	ग ० प	०	ध सां ०
कृ ऽ ष्ण	०	मा ऽ झा	प्रा ऽ ण	०	स खा ऽ
		+			+

ध	०	प	म	०	ग	रि	ग	सां	रि	ग	०
दे	ऽ	खि	ला	ऽ	गे	का	ऽ	य	कु	णी	ऽ
ग	म	प	म	०	ग	रि	ग	सा	रि	ग	०
दे	ऽ	खि	ला	ऽ	गे	का	ऽ	य	कु	णी	ऽ
						+					
प	प	प	नि	ध	नि	सां	०	सां	सां	सां	०
च	र	ण	क	म	ल	ज्या	ऽ	चे	मृ	दू	ऽ
						+				+	
नि	०	नि	नि	ध	नि	सां	०	ध	नि	प	०
सुं	ऽ	द	र	ता	ऽ	का	ऽ	य	व	दूं	ऽ
				+		+				+	
ग	०	ग	ग	म	रि	ग	०	प	ध	सां	०
गो	ऽ	पि	के	ऽ	चि	घा	ऽ	लि	वे	णी	ऽ
			+							+	
ध	०	प	म	०	ग	रि	ग	सा	रि	ग	०
दे	ऽ	खि	ला	ऽ	गें	का	ऽ	य	कु	णी	ऽ
						+					

या सबंध चालीप्रमाणें प्रत्येक चरण म्हणावयाचा आहे. हें गाणें फारच प्रेमळ आहे. यांत गाणाराला गळ्यानें आलाप घेऊन गावें असें वाटेल. हें गाणें काव्य सुंदर आहे.

या गीतांत 'देखी लागे काय कुणी' हें पालुपद आहे. व प्रत्येक चरणाचे शेवटीं हें पालुपद घ्यावयाचें आहे. चाल उदात्त, सोपी व शुद्ध रागाची असून बहारीची आहे. रागदारीची माहिती असेल त्याला हें गीत गळेबाजीनें कुशलतेनें गातां येईल.

+ या ठिकाणीं गळा हालविण्याचा व लहान लहान तान मुरकी घेण्याचा प्रयत्न करावा.

९ कृष्ण दर्शन.

रागिणी काफी धून.–ताल केरवा.

ब्रिजराज शामसुंदर, घननीळ सांवळा ।
वैजंती माळ कंठीं, कौस्तूभ शोभला ।
मधु मुरली वाजवीतो, श्रीहरि तो सावळा ॥ ब्रिज०॥
मोहिल्या मुरलीनादें, गोपीका सुंदरी ।
विसरल्या देहभाना, द्रवल्या हो अंतरीं ।
अंतरंगीं पाहताती, श्रीहरि तो सावळा ॥ ब्रिज० ॥

(कृष्णराव)

० ० ध. नि.	सा ० ० सा	सा ० ० रि	ग ० म ०
ऽ ऽ ब्रि ज	रा ऽ ऽ ज	शा ऽ ऽ म	सुं ऽ द ऽ
ग म ग म	रि गॅ सा रि	० गॅ ० म	प म गॅ रि
ऽ र घ न	नी ऽ ळ ऽ	ऽ सा ऽ व	ळा ऽ ऽ ऽ
सा निॅ ध. निॅ	सा ० सा ०	सा सा ० रि	ग ० म ०
ऽ ऽ वै ऽ	जं ऽ ती ऽ	ऽ मा ऽ ळ	कं ऽ ठीं ऽ
ग म ग म	रि गॅ सा रि	० गॅ ० म	प म गॅ रि
ऽ ऽ कौ ऽ	स्तु ऽ भ ऽ	ऽ शो ऽ भ	ला ऽ ऽ ऽ
सा सा ग म	प प प ०	० प ० ध	प ध पधनीॅ
ऽ ऽ म धु	मु र ली ऽ	ऽ वा ऽ ज	वी ऽ तो ऽ
ध प म ०	रि गॅ सा रि	० गॅ ० म	प म गॅ रि
गे ऽ श्री ऽ	ह रि हा ऽ	ऽ सा ऽ व	ळा ऽ ऽ ऽ

शबरी.

वनिं वनिं हिंडुनि फळें मी आणिलीं. पृ० ६९.

सा नि॑ ध़ नि॑	सा ० ० सा	सा ० ० रि	ग ० म ०
ऽ ऽ ब्रि ज	रा ऽ ऽ ज	शा ऽ ऽ म	सुं ऽ द ऽ

स्त्रियांच्या गीतांत ही एक सुंदर हिंदी धून आहे. ही लहानशी परंतु कुशलतेची आहे. चाल बसली म्हणजे ती अतिशय मधुर वाटेल. ही चाल बसवितांना थोडी कठीण वाटेल. तथापि शब्द घेऊन ते बसवीत गेलें म्हणजे तितकी सोपी होते. यांत प्रत्येक ओळीच्या शेवटचें अक्षर चार सुरांच्या तानेचें आहे हाच या गिताचा विशेष आहे. ही लहानशी तान गीताला फारच बहारीची शोभा आणते.

या गीतांत १ ल्या २ ओळी एकाच चालीच्या व ३ री ओळ वेगळ्या चालीची अशा २ चालींत हें गीत आहे. या धोरणानें पुढचें कडवें म्हणावें. यांत गॅ ग असे दोनी प्रकारचे आहेत.

१० शबरी.

रागिणी झिंझोटी धून–ताल धुमाळी. (किंवा कवाली.)

वनिं वनिं हिंडुनी फळें मी आणिलीं तुज साठीं श्री रामा रे।
सुवास हा कळावयासी प्रथम नासिके लाबियले।
काय मनीं तुज संशय रमला। सांग मला रघुराया रे॥
सांग मला यदुराया रे॥ १॥
अंबट किंवा तुरटही म्हणुनी अधरीं अपुल्या लावियलें॥
नव्हे उष्टें फळ हें रामा शुद्ध दंत मी लावियले॥ काय मनीं॥

सा सा सा सा	सा ० रि ग	म म प ०	ग ग म ०
व निं न निं	हिं ऽ डु नि	फ ळें मी ऽ	आ णि लीं ऽ

रि ग ग ०	ग ० रि ग	म प म ग	रिगमगरिसा ०
तु ज सा ऽ	ठीं ऽ श्री ऽ	रा ऽ मा ऽ	रे ऽ ऽ ऽ

नि॑	रि	०	रि	०	रिग॑मग॑रिग॑				रि	सा	०	रि	०	नि॑	०	ध.	०
सु	वा	ऽ	स	०	हा	ऽ	ऽ	ऽ	क	ळा	ऽ	व	०	या	ऽ	सी	ऽ
नि.सा	नि.सा			०	०	रि	म	ग॑	रि	०	सा	नि॑	०	धनिसानिधपम.			
प्र	थ	म	ना	०	ऽ	सि	के ×	ऽ	ला	ऽ	वि	य	०	ले	ऽ	ऽ	ऽ
प.	०	ध.	ध.	०	नि॑धनि॑.	प.	ध.		नि॑	ग॑	रि	ग॑	०	सा	रि	सा	०
का	ऽ	य	म	०	नीं	ऽ	तु	ज	सं	ऽ	श	य	०	र	म	ला	ऽ
नि॑	०	सा	सा	०	सा	०	म	ग॑	रि	०	सा	नि॑	०	धनिसानिधपम.			
सां	ऽ	ग	म	०	ला	ऽ	र	घु	रा	ऽ	या	ऽ	०	रे	ऽ	ऽ	ऽ
प.	०	ध.	ध.	०	ध.	नी॑	प.	ध.	नि॑	ग॑	रि	ग॑	०	सा	रि	नि.	सा
सा	ऽ	ग	म	०	ला	ऽ	र	घु	रा	ऽ	या	ऽ	०	रे	ऽ	ऽ	ऽ

ही चाल फार सुंदर आहे. या गीतांतलें पालुपद 'कांथें मनीं तुज संशय रमला' हें आहे. पुढचें कडवें पहिल्या कडव्या प्रमाणें (क्रमानेंच) म्हणावयाचें. ही चाल पुष्कळ प्रचारांतली आहे. हें गीत पुष्कळ स्त्रिया बहारीनें गातात. हें गाणें बसवलें म्हणजे तें 'प' च्या पडद्यापासून हि वाजविण्याचा प्रयत्न करावा. त्यावर तें जास्त उठावदार होतें.

+ येथें गळा हालवावा. यांत ग॑ ग दोनी प्रकारानें आहेत.

११ रथ

राग यमन. ताल धुमाळी

नंदगृहाच्या जवळ मुलींनो दिसतो रथ दुसरा ॥
कुणाचागे दिसतो० ॥
प्रथम रथाचा ध्वज सखे मोठा ।
दिसतो हागे अक्रुर खोटा ।
त्यानें आमुचा केला तोटा ।
नसे आसरा दुसरा ॥ जागिंया नसे० १ ॥
आला जेव्हां अक्रुर आला ।
भ्यालों आम्ही बघुनी त्याला ।
येउनि आमचा प्राणचि नेला ।
पदर तरी पसरा । तयाला पदर ० ॥ २ ॥
हरि गेल्या पासुनी लेणें नेसणें ।
कांहीं सुचेना वेणी विंचरणें ।
कोठुनि चंपक चंद्र पहाणें ।
न करी सण दसरा ॥ कुणी हो नकरी ३ ॥
उद्धव भाउजी प्रियानुसंगें ।
वेढुनी वेष्टुनी प्रियानुरागें ।
हरी चरणासि स्मरा ।
गोपिनो ॥ हरिचरणासि० ॥ ४ ॥

सा	०	रि	रि	ग	ध	मं	प	रि	रि	ग	ग	सां	रि	सां	नि.
नं	ऽ	द	गृ	हा	ऽ	च्या	ऽ	ज	व	ळ	मु	ली	ऽ	नों	ऽ
सा	सा	रि	०	ग	मं	प	मं	प	०	०	रि	ग	रि	सा	नि.
दि	स	तो	ऽ	र	थ	दु	स	रा	ऽ	ऽ	कु	णा	ऽ	चा	गे
सा	सा	रि	०	ग	मं	प	मं	प	०	०	०	गरिगमंप			०
दि	स	तो	ऽ	र	थ	दु	स	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ

(नि above ध)

‖ ग ग प प ¦ प ० प ० ‖ प प ध ध ¦ प ध. प म॑ ‖
‖ प्र थ म र ¦ था ऽ चा ऽ ‖ ध्व ज स से ¦ मो ऽ ठा ऽ ‖

(नि above ध)

‖ ग ग गप ० ¦ प ० प ० ‖ प ० ध ध ¦ प ध प म॑ ‖
‖ दि स तो ऽ ¦ हा ऽ गे ऽ ‖ अ ऽ क्रु र ¦ खो ऽ टा ऽ ‖

(नि above ध)

‖ ग ० ग ० ¦ प प प ० ‖ प ० ध ० ¦ प ध प म॑ ‖
‖ त्या ऽ नें ऽ ¦ अ मु चा ऽ ‖ के ऽ ला ऽ ¦ तो ऽ टा ऽ ‖

‖ ग ग ग रि ¦ ग म॑ प म॑ ‖ प ० ० ० ¦ रि ग सा ० ‖
‖ न से आ ऽ ¦ स रा डु स ‖ रा ऽ ऽ ऽ ¦ ज गिं या ऽ ‖

‖ सा सा रि ऽ ¦ ग म॑ नि ध ‖ प ० ० ० ¦ ० ० ० ० ‖
‖ न से आ ऽ ¦ स रा डु स ‖ रा ऽ ऽ ऽ ¦ ऽ ऽ ऽ ऽ ‖

या गीतांतली १ ली ओळ ही पालुपदाची आहे. 'प्रथमरथाचा' येथ पासून 'नसे आसरा येथ पर्यंत १ लें कडवें आहे. पुढलें प्रत्येक कडवें ४।४ ओळींचें आहे. कडवें पुरें झालें कीं प्रत्येक वेळीं 'नंदगृहाच्या' ही पालुपदाची १ ली ओळ म्हणावयाची आहे.

या गाण्याची चाल कुशलतेनें लहान मुरक्या व अलंकार घेऊन गाण्याजोगी असल्यामुळें कित्येक स्त्रिया तशा तऱ्हेनें गातात. तें फारच गोड व भारदस्त वाटतें.

या गीतांत म॑ हा तीव्र स्वर घ्यावयाचा आहे. पहिल्या कडव्या प्र० इतर कडवीं सहज म्हणतां येतील. केरव्यांत म्हटलें म्हणजे धुमाळींत बसतें.

१२ गवळण.

रागिणी झिंझोटी–ताल दीपचंदी.

जाउंदे हे मम प्राणप्रिया माझी वाट धरूं नको सोड ।
जाऊन सांगेन नंद मामंजीला मोडीन तुझी तरी खोड ॥जाऊं०॥

तूं तर गवळी मी आहे राधा ।
तुझी माझी कैशी रे जोड ॥ जाऊं० ॥
मी आहे गोरी तूं आहे काळा ।
मम पदरासी रे सोड ॥ जाऊं० ॥
नंदा घरचा तूं गुरेराखी ।
जळो जळो ही तुझी खोड ॥ जाऊं० ॥
माणिक प्रभु म्हणे अनुभव जाणें ।
नाम असे बहु गोड ॥ जाऊं० ॥

“

|| रि ग रिगम ० ग रि सा सा || ध़ ० नि़ सा ० नि़ध़नि़ प़ प़ ||
|| जा उ दे ऽ ० हे ऽ म म || प्रा ऽ ण प्रि ० या ऽ मा झी ||

”

|| ध़ ० सा सा ० रिगरि ग म || ग ० ० ग ० ग ० ० ० ||
|| वा ऽ ट ध ० रू ऽ न को || सो ऽ ऽ ड ० ऽ ऽ ऽ ऽ ||

|| सा ० ग ग ० म ० प प || ग ग म प ० ग पम ग ० ||
|| जा ऽ उ न ० सां ऽ गे न || नं द मा मं ० जी ऽ ला ऽ ||

|| ग ० ग ग ० म ग रिग सा || रि ० ० रि ० ध़ ध़ सा रि ||
|| मो ऽ डि न ० तु झी त रि || खो ऽ ऽ ड ० अ रे का न्हा ||

|| ग ० ग ग ० म ग रिग सा || रि ० ० रि ० ० ० ० ० ||
|| मो ऽ डि न ० तु झी त रि || खो ऽ ऽ ड ० ऽ ऽ ऽ ऽ ||

या गतींत १ त्या २ ओळींत सबंध चाल आहे. तें पालुपद आहे. पुढचीं कडवीं 'जाऊन सांगेन' या कडव्याप्रमाणें घेऊन प्रत्येक वेळीं पालुपद घ्यावयाचें.

श्री एकनाथांच्या गवळणी प्रमाणेंच ही माणिक प्रभूंची गौळण जुन्या गृहिणींना प्रिय आहे; ती पुष्कळ स्त्रियांना येत असते.

या गीताचा ताल दीपचंदी आहे तरी सोप्या रीतीनें गळेबाजीनें म्हणतां यावें म्हणून केरव्यांत लिहिलें आहे. केरव्यांत बसलें म्हणजे दीपचंदीचें धोरण लक्षांत घेऊन त्यांत तें बसवितां येईल.

---

१३ कुबजा

रागिणी सिंधूरा. ताल दीपचंदी

आवडली हरीला नार कुबजा बरी बटकी ।
तिशि आम्हांसि वैरचि फार मुळची मनलटकी ।
खळ वोंगळ अमंगळ दुर्बळ ।
चित्र विचित्रचि ध्यान गे ।
भक्तिबळें परि वळे हरी करि ।
बहुत तिचा सन्मान केवळ कडु कुटकी ॥ आवडली० ॥
कंबर मोडकी मान वाकुडी डोळे चिपडे पिचके गे ।
अशा स्वरूपा पाहुनि भुलला झालों आम्ही
त्या परकी तिजला बळें हटकी ॥ आवडली ० २ ॥
आम्ही व्रजवासी दासी तयाच्या पायाच्या पैजार गे ॥
अक्रुर हा क्रुर मेळी तयाच्या घडो विघड संसार,
धोतर कधिं झटकी ॥ आवडली ० ३ ॥
बन्सीधर मुरलीधर गिरिधर बघुनि भुलें देहभान गे ।
रामचंद्र कवि अनुदिनि हृदयीं गात
हरीचें ध्यान मनिं घटको घटकी ॥ आवडली० ४ ॥

|| ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ⁞ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ सा नि. ||
|| | ⁞ | आ ऽ ||

|| सा सा ० | रीगम ० प ⁞ मपधॅ ० ० | मप ० ० ० ||
|| व ड ऽ | ली ऽ ऽ ह ⁞ री ऽ ऽ | ला ऽ ऽ ऽ ||

|| रिगॅ सारि ० | ० ० ० ग ⁞ म प ० | पधॅ मप ० ० ||
|| ना ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ र ⁞ कु व ऽ | जा ऽ ऽ ऽ ||

म म
|| गॅ गॅ ० | गॅ ० सा री ⁞ सा ० ० | ० ० ० ० ||
|| ब री ऽ | ऽ ऽ ब ट ⁞ की ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ||

|| ध. सा ० | सा ० ० ० ⁞ सा सा ० | प ० ० ० ||
|| ख ळ ऽ | वों ऽ ऽ ऽ ⁞ ग ळ ऽ | अ ऽ ऽ ऽ ||

|| प ० ० | म ध ० म ⁞ पधनिसां ० | सां ० सां ० ||
|| म ऽ ऽ | ग ऽ ऽ ळ ⁞ दु ऽ ऽ | बं ऽ ळ ऽ ||

|| नि ० ० | धॅ ० ० प ⁞ पँ ० ० | ध ० ० म ||
|| चि ऽ ऽ | त्र ऽ ऽ वि ⁞ चि ऽ ऽ | त्र ऽ ऽ चि ||

|| प ० ० | ० ० धॅ मप ⁞ गॅ ० ० | रे सा ० ० ||
|| ध्या ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ न ⁞ गे ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ||

|| री ० ० | म ० ० म ⁞ म ० ० | प ० म ० ||
|| भ ऽ ऽ | क्ति ऽ ऽ व ⁞ ळे ऽ ऽ | प ऽ रि ऽ ||

|| री ० ० | म ० ० म ⁞ प ० ० | प ० ० प ||
|| व ऽ ऽ | ळे ऽ ऽ ह ⁞ री ऽ ऽ | कं ऽ ऽ रि ||

|| नीॅ नीॅ ० | धॅ ० ० धॅ ० प ० म | ० ० पधॅ मप ||
|| ब हु ऽ | त ऽ ऽ ति ० चा ऽ ऽ | ऽ ऽ स न ||

|| गॅरी ० ० | ० ० ० ग ० ग ध ० | ० ० पधॅ मप ||
|| मा ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ न ० के ऽ ऽ | व ऽ ळ ऽ ||.

|| गॅ गॅ ० | ० ० सा रि ० सा ० ० | ० ० सा नि. ||
|| क डू ऽ | ऽ ऽ कु ट ० की ऽ ऽ | ऽ ऽ आ ऽ ||

या गीतांतल्या १ ल्या २ ओळी एकाच चालीच्या आहेत त्यांत १ ली ओळ पालुपदाची आहे. पुढचीं कडवीं ' खळवोंगळ' या चालींनीं म्हणावयाचीं.

हें गीत ' असतांना यतिसंन्निध ' या सौभद्र नाटकांतल्या गीताच्या चालीचें आहे. हें दीपचंदी तालांत आहे. शब्द घेऊन बसवीत गेलें म्हणजे चाल बसेल. इतर गाण्यांपेक्षां हें थोडें अवघड आहे. पण चाल स्वतंत्र असून कुशल रचनेची आहे. शब्दरचना कवीनें फारच मौजेची व स्त्रियांच्या मुखांतून सहज निघाणारी घातलेली आहे. हाच या गाण्यांतला विशेष आहे. पुष्कळांच्या ऐकण्यांत ही चाल असल्यामुळें हें गीत चटकन् बसेल. ताल दीपचंदी हळू हळू बसेल.

---

१४ मुरली.

रागिणी भैरवी. ताल दादरा.

आजि कमलानायका । मुरलि वाजवूं नका ।
ही यमुना राहे स्थीर । स्वस्थ राहिला समीर ।
हालविना धरणीधर । आत्म मस्तका ॥ मुरलि० ॥
शिरिं घागर पाझरते । रोमांचित तनु होते ।
मन मुरली गुंगविते । नंद बालका ॥ मुरलि० ॥

टाकुनिया तान्हें घरीं । आलें ऐकुनि कुंजपुरीं ।
नाहिं सुचत मुळिंच घरीं । सांगे गोपिका ॥ मुरलि० ॥
म्हणे कृष्णा तव मुरली । भरुनि त्रिभुवन उरली ।
विषयक्षुधा ही हरली । चित्तवेधका ॥ मुरलि० ॥

सा ० सा ‖ सा प प ⁞ पधनि॑ सांनि॑ ‖ धॅपमप ० ०
आ ऽ जि ‖ क म ला ⁞ ना ऽ य ‖ का ऽ ऽ

गॅ गॅ रि ‖ सा ० रि ⁞ मगॅरिगॅ रि॑ ‖ सा ० ०
मु र लि ‖ वा ऽ ज ⁞ वू ऽ न ‖ का ऽ ऽ

० ० ० ‖ धॅ ० धॅ ⁞ म धॅ नि॑ ‖ सां ० रिं॑
ऽ ऽ ऽ ‖ ही ऽ य ⁞ मु ना ऽ ‖ वा ऽ हे

नि॑सांगॅरि॑ सां ‖ नी॑ ० नी॑ ⁞ सां ० सां ‖ नि॑सांरिं सांनि॑
स्थी ऽ र ‖ स्व ऽ स्थ ⁞ रा ऽ हि ‖ ला ऽ स

पधॅनि॑धॅ प ‖ गॅ ० प ⁞ पधॅनि॑सां नि॑ ‖ धॅ प रिगॅम
श्री ऽ र ‖ हा ऽ ल ⁞ वी ऽ ना ‖ ध र णी

रि॑गॅरि गॅ ‖ प ० प ⁞ धॅ ० प ‖ मपधॅपमगॅरिगॅ
ध ऽ र ‖ आ ऽ त्म ⁞ म ऽ स्त ‖ का ऽ ऽ

गॅ गॅ रि॑ ‖ सा ० रि ⁞ मगॅरिगॅ रि॑ ‖ सा ० ०
मु र लि ‖ वा ऽ ज ⁞ वू ऽ न ‖ का ऽ ऽ

हे गाणें काव्य प्रचुर आहे. चाल पुष्कळ स्त्रियांना येते. पुढचीं कडवीं ' ही यमुना राहे स्थीर ' या कडव्याप्रमाणें म्हणावयाचीं. ज्याप्रमाणें तान मुखत्या घेऊन हें गाणें भगिनी म्हणतात त्या प्रमाणेंच वर लिहिलें आहे. स्त्रियांना चांगलीं काव्यें रचनां येतात त्याचें हें गीत एक उदाहरण आहे.

१५ पद.

रागिणी भैरवी.–ताल त्रिताल.

तें मन निष्ठुर कां केलें। जें पूर्ण दयेनें भरलें।
पांचाळीच्या करुणावचनीं, धावुनियां आलें। तें मन०
प्रल्हादाच्या भक्तीसाठीं, स्तंभीं गुरगुरलें। तें मन०
एका जनार्दनीं शरण जातां, निशिदिनिं अनुसरलें। तें मन०

“

० ० ० ०	म ० गॅ मपधॅमप	° गॅ ० रिॅ सा	सा रिॅ गॅ म
ऽ ऽ ऽ ऽ	तें ऽ म न	° नि ऽ ष्ठु र	कां ऽ के ऽ

म ० ० ०	० ० गॅ ०	° धॅ ० प प	प धॅ पधनीॅ
लें ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ जें ऽ	° पू ऽ र्ण द	ये ऽ नें ऽ

”

धॅ प म ०	म ० गॅ ०	° सा ० सा रिॅ	गॅ ० म ०
भ र लें ऽ	तें ऽ म ऽ	° पां ऽ चा ऽ	ळी ऽ च्या ऽ

गॅ रि गॅ म	रिॅ रिॅ सा ०	° गॅ ० रिॅ सा	सा रिॅ गॅ म
क रु णा ऽ	व च नीं ऽ	° धां ऽ वु नि	या ऽ आ ऽ

“ ”

म ० ० ०	म ० गॅ म	° गॅ ० रिॅ सा	सा रिॅ गॅ म
लें ऽ ऽ ऽ	तें ऽ म न	° नि ऽ ष्ठु र	कां ऽ के ऽ

श्री एकनाथांचें हें पद अत्यंत प्रेमभरित आहे. भैरवीची चाल गोड आहे. ताल धरून गातां आलें पाहिजे. पुढचे चरण ‘ पांचाळीच्या ’ या चरणा प्र० च आहेत.

१६ भूपाळी कृष्णाची.

राग भूपाळी--ताल धुमाळी.

घनःशाम सुंदरा श्रीधरा अरुण उदय झाला ।
उठि लवकर वनमाळी उदयाचलीं मित्र आला ॥ धृ० ॥
सायंकाळीं एके मेळीं द्विजगण अवघे वृक्षीं ।
अरुण उदय होतांचि उडाले चरावया पक्षी ।
अघमर्षणादि करुनि तापसी तपाचरण दक्षी ।
प्रभातकाळीं उठुनि कपाडी तीर्थपंथ लक्षी ॥
करुनि सडा संमार्जन गोपी कुंभ घेउनि कुक्षी ।
यमुना जळासि जाति मुकुंदा दध्योदन भक्षी ॥
मुक्तता होऊं पाहे कमळिणी पासुनी भ्रमरा ।
पूर्व दिशे मुख धुतले होतसे नाश तिमिरा ।
उठ लौकरि गोविंदा सांवळ्या नंदकुमरा ।
मुखप्रक्षालन करि अंगिकारी भाकरकाला ॥उठि लवकर०॥
घरोघरीं दीप अखंड त्यांच्या सरसावुनि वाती ।
गीत गाती सप्रेमें गोपी सदना येती जाती ।
प्रवर्तोनी गृहकामीं रंगमाळा घालूं पाहती ।
आनंदकंदा प्रभात झाली उठ सरली राती ।
काढीं धार क्षीरपात्रें घेउनी धेनु हंबरताती ।
द्वारीं उभे गोपाळ हाका मारुनी तुजला बहाती ।
हे मुक्ताहार कंठिं घाली या रंगमाळा ।
हातीं वेत्र काष्ट बरवें कांबळा घेई काळा ।
मम आत्मज मधुसुदना हृषीकेश जगपाळा ।
लक्षिताती वासरें हरि धेनुस्तनपानाला ॥उठि लवकर०॥

ही भूपाळीची चाल भारदस्त असून काव्य उत्कृष्ट आहे. होनाजी बाळ या लावणी करणाऱ्या शाहीरानें हें काव्य केलें आहे. पुष्कळ गृहिणी ही भूपाळी पहाटेस म्हणतांना आढळतील. याचीं पुष्कळ कडवीं आहेत. वर २ च घेतलीं आहेत.

१५ पद.

रागिणी भैरवी.–ताल त्रिताल.

तें मन निष्ठुर कां केलें । जें पूर्ण दयेनें भरलें ।
पांचाळीच्या करुणावचनीं, धावुनियां आलें । तें मन०
प्रल्हादाच्या भक्तीसाठीं, स्तंभीं गुरगुरलें । तें मन०
एका जनार्दनीं शरण जातां, निशिदिनिं अनुसरलें । तें मन०

“

|| ० ० ० ० | म ० गॅ मपधॅमप ¦ गॅ ० रिॅ सा | सा रिॅ गॅ म ||
|| ऽ ऽ ऽ ऽ | तें ऽ म न ¦ नि ऽ ष्ठु र | कां ऽ के ऽ ||

|| म ० ० ० | ० ० गॅ ० ¦ धॅ ० प प | प धॅ पधनीॅ ||
|| लें ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ जें ऽ ¦ पू ऽ र्ण द | ये ऽ नें ऽ ||

”

|| धॅ प म ० | म ० गॅ ० ¦ सा ० सा रिॅ | गॅ ० म ० ||
|| भ र लें ऽ | तें ऽ म ऽ ¦ पां ऽ चा ऽ | ळी ऽ च्या ऽ ||

|| गॅ रि गॅ म | रिॅ रिॅ सा ० ¦ गॅ ० रिॅ सा | सा रिॅ गॅ म ||
|| क रु णा ऽ | व च नीं ऽ ¦ धां ऽ वु नि | या ऽ आ ऽ ||

“ ”

|| म ० ० ० | म ० गॅ म ¦ गॅ ० रिॅ सा | सा रिॅ गॅ म ||
|| लें ऽ ऽ ऽ | तें ऽ म न ¦ नि ऽ ष्ठु र | कां ऽ के ऽ ||

श्री एकनाथांचें हें पद अत्यंत प्रेमभारित आहे. भैरवीची चाल गोड आहे. ताल धरून गातां आलें पाहिजे. पुढचे चरण ‘ पांचाळीच्या ’ या चरणा प्र० च आहेत.

१६ भूपाळी कृष्णाची.

राग भूपाळी--ताल धुमाळी.

घनःशाम सुंदरा श्रीधरा अरुण उदय झाला ।
उठि लवकर वनमाळी उदयाचलीं मित्र आला ॥ ध्रु० ॥
सायंकाळीं एके मेळीं द्विजगण अवघे वृक्षीं ।
अरुण उदय होतांचि उडाले चरावया पक्षी ।
अघमर्षणादि करुनि तापसी तपाचरण दक्षी ।
प्रभातकाळीं उठुनि कपाडी तीर्थपंथ लक्षी ॥
करुनि सडा संमार्जन गोपी कुंभ घेउनि कुक्षीं ।
यमुना जळासि जाति मुकुंदा दध्योदन भक्षी ॥
मुक्तता होऊं पाहे कमळिणी पासुनी भ्रमरा ।
पूर्व दिशे मुख धुतलें होतसे नाश तिमिरा ।
उठ लौकरि गोविंदा सांवळ्या नंदकुमरा ।
मुखप्रक्षालन करि अंगिकारी भाकरकाला ॥उठि लवकर०॥
घरोघरीं दीप अखंड त्यांच्या सरसावुनि वाती ।
गीत गाती सप्रेमें गोपी सदना येती जाती ।
प्रवर्तोनी गृहकामीं रंगमाळा घालूं पाहती ।
आनंदकंदा प्रभात झाली उठ सरली राती ।
काढीं धार क्षीरपात्रें घेउनी धेनु हंबरताती ।
द्वारीं उभे गोपाळ हाका मारुनी तुजला बहाती ।
हे मुक्तहार कंठिं घाली या रंगमाळा ।
हातीं वेत्र काष्ट बरवें कांबळा घेई काळा ।
मम आत्मज मधुसुदना हृषीकेशा जगपाळा ।
लक्षिताती वासरें हरि धेनुस्तनपानाला ॥उठि लवकर०॥

ही भूपाळीची चाल भारदस्त असून काव्य उत्कृष्ट आहे. होनाजी बाळ या लावणी करणाऱ्या शाहीरानें हें काव्य केलें आहे. पुष्कळ गृहिणी ही भूपाळी पहांटेस म्हणतांना आढळतील. याचीं पुष्कळ कडवीं आहेत. वर २ च घेतलीं आहेत.

| ध. ध. ० सा | ० ध. सा रि | रि रि ग सा | ग रि सा ० |
| घ न ऽ शा | ऽ म सुं ऽ | द् रा ऽ श्री | ऽ ध रा ऽ |

| सा ग रि ० | सा ध. सा रि | रि ग म ग | रि ग ० ० |
| अ रु ण उ | द् य ज ह्रा | ला ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |

| ग ग प प | प ध प प | रीं ग रि ० | सा रि सा ० |
| उ ठि ल व | क र व न | मा ऽ कीं ऽ | उ द् या ऽ |

| ग रि ० सा | सा ध. सा रि | रि ग म ग | रि सा ० ० |
| च लीं ऽ मि | ऽ त्र आ ऽ | ला ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |

या २ चरणां प्रमाणें पुढील चरण क्रमानें म्हणावयाचे, नंतर चाल फिरते तीः—

| ० ० ० रि | ग रि सा ० | सा ० ध. सा | रि रि ग ० |
| ऽ ऽ ऽ मु | ऽ क ता ऽ | हो ऽ उ पा | ऽ हे ऽ ऽ |

| ग ग म ग | रि सा सा रि | ग रि ग रि | सा सा ०• ० |
| क म लि नी | ऽ पा सु नि | भ्र म रा ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |

| रि ० ग ग | ग ० ग ग | रि ग रि सा | ० रि ग ० |
| पू ऽ र्व दि | शे ऽ मु ख | धु त ले हो | ऽ त से ऽ |

| सा ० ० रि | ग रि ग रि | सा ० ० ० | ० ० ० ० |
| ना ऽ ऽ श | नि मि रा ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |

| रि ग ग ० | ग ग ग | रि ग रि ० | सा ० रि ग |
| उ ठि लो ऽ | कर गो ऽ | विं द दा ऽ | सा ऽ व ळ्या |

० सा ० रि ऽ नं ऽ द्	ग रि ग रि कु म रा ऽ	सा सा ० ० ऽ ऽ ऽ ऽ	० ० ० ० ऽ ऽ ऽ ऽ
ध. ध. सा ० मु ख म ऽ	सा ० सा रि क्षा ऽ ल न	रि रि ग ग क री ऽ अं	० रि सा ० ऽ गी का ऽ
सा सा. ध. रि भा ऽ	सा सा सा रि क र का ऽ	रि ग ० ० ला ऽ ऽ ऽ	० ० ० ० ऽ ऽ ऽ ऽ

उठि लौकर वनमाळी

---

१७ गौळण.

रागिणी गाराजंगला.ताल केरवा.

(जरा ठाडे रहो बलमा—ही चाल.)

माशीं बोलुं नको गोविंदा मजला, आला तुझा राग ॥ ध्रु० ॥
तूं दधि दूध चोरुनि खाशी । घट अवघे ते फोडुनि देशी ।
पदरा धरिसी कशाला । मजला, आला तुझा राग ॥ १ ॥
तूं सोडुनि दे कर हे माझे । मी नमिते पदांबुज तूझें ।
तूं छलबल करिशी कशाला । मजला, आला तुझा राग ॥ २ ॥
किति हटकूं रे तुज कंसारी । मुळीं लाज तुला न मुरारी ।
कुब्जेचे गृहीं कां रमला । मजला, आला तुझा राग ॥ ३ ॥
धन्य धन्य हे यशोदे बाई । अवघ्या गौळणि लागति पायीं ।
एका जनार्दनी रत झाला । मजला, आला तुझा राग ॥ ४ ॥

० ० ० म ग ० ऽ ऽ म शीं — ०	म धध धनि सां बो लु न को गो — ०	निंध प पध नीं विं दा मज ला — ०	पध पध ग म आ ला तु झा — ०

,,

प ० प मग	प निसां रिं रिं	नि संसं निध प	मप निसां रिं रिं
रा ऽ ग माशि	नू दाधि दू ध	चो रुनि खा शी	घट अव घे ते
× ०	– ०	– ०	– ०

नि सांसां निध प	गम ध धनि सांसां	निध प पध नी	पध पध ग म
फो डुनि दे शी	पद रा धरि शिक	शा ला मज ला	आ ला ऽतु झा
– ०	– ०	– ०	– ०

प ० ध मग	म धध धनि सां	निध प पध नी	पध पध ग म
रा ऽ ऽग मशि	बो लुन को गो	विं दा मज ला	आ ला तु झा
– ०	– ०	– ०	– ०

श्रीएकनाथांची ही गौळण मागील गौळणींप्रमाणेंच सुंदर आहे. स्त्रियांच्या गळ्यांतून ही ऐकतांना मन रमून जातें यांत १ ली ओळ पालुपदाची आहे; ती प्रत्येक कडव्याच्या शेवटीं म्हणावयाची. २।२ ओळींचें कडवें आहे.

---

१८ बालमुकुंद.

रागिणी झिंझोटी. ताल धुमाळी.

तुझ्या बालमुकुंदें अजि बाइ दैना केली ॥ ध्रु० ॥
यमुनेच्या तटीं। धरितो मनगटीं । त्याला नाहिं भिड वाटली ॥तुझ्या०
ह्मणे कांग माझा चेंडू तुम्हि घेतला ।
बाळ येउनि झोंबे आमुच्या हो पदराला ।
आतां बाळ म्हणावा कैसा तरी बाइ याला ।
यानें चारजणांमधिं आबरु आमाचि घेतली ॥ तुझ्या० ॥
काल उभ्या दुपारीं माझ्या गृहासीं आला ।
म्हणे नेत्र दुखती दुध दे आपुलें मला ।
दिसे लहान म्हणुनी दिलें काढून याला ।
म्हणे द्यावें हस्तें पोरी जननि बोलली ॥ तुझ्या० ॥

असा नित्य टवाळ्या कृष्ण तुझा ग करितो ।
कुठवरी सोसावें आज तुला सांगतों ।
पुरे संगत तुमची गोकुळ आम्हि सोडितों ।
यशोदा म्हणे कान्हा ऐशी रळी तुवां बा केली ॥ तुझ्या० ॥
कृष्ण म्हणे यशोदे लटकं कां ग बोलसी ।
मला ठाऊक नाहीं याच मला शिकविती ।
करिं धरुनि मोठा कधीं होशिल पुसती ।
अशा सर्व गोपींनीं आळ मजवर घेतली ॥ तुझ्या० ॥
यशोदा म्हणे तुम्हि लटकं कां ग बोलतां ।
माझ्या तान्ह्या हरिवर आळ कां ग तुम्हि घेतां ।
म्हणे दास गुरुपदीं मन हें तत्पर होतां ।
मन मुरोनि गेलें सगुण-वृत्ति उरली ॥ तुझ्या० ॥

० ० सा नि.	सा ग रि म	म ग रिसा ०	नि. सा नि. ध.
ऽ ऽ तु झ्या	बा ऽ ल मु	कुं ऽ दे ऽ	अ जि बा ई
० –	× –	० –	× –
प. ० ध. नि.	नि. सा ० ०	० ० सा नि.	सा ग रि ग
दे ऽ ना ऽ	के ली ऽ ऽ	ऽ ऽ य मु	ने च्या ऽ त
० –	× –	० –	× –
म ग रि ग	रि पम ग रि	नि. सा. ० ०	सा रिग ग रि
टी ऽ ऽ ध	रि तो म न	ग टी ऽ ऽ	त्या ला ना हि
० –	× –	० –	× –
सा नि. ध. नि.	सा रि ० ०	० ० सा नि.	सा ग रि म
भि ड वा ऽ	ट ली ऽ ऽ	ऽ ऽ तु झ्या	बा ऽ ल मु
० –	× –	० –	× –
म ग रि सा	नि. सा नि. ध.	प. ० ध. नि.	नि. सा ० ०
कुं ऽ दे ऽ	अ जि बा ई	दे ऽ ना ऽ	के ली ऽ ऽ
० –	× –	० –	× –

इतकें झाल्यानंतर पुढले ३ चरण फिरत्या चालीचे आहेत. ती फिरती चाल अशीः—

० ० सा नि.	सा म ग म	रि ग नि. सा	नि. सा नि. ध.
ऽ ऽ म्हं णे	का ऽ ग ऽ	मा ऽ झा ऽ	चें ऽ डू ऽ
—	× —	० —	× —

प. प. ध. नि.	नि. सा ० ०	० ०
तु म्हि घे ऽ	त ला ऽ ऽ	ऽ ऽ
० —	× —	०

या चाली प्रमाणें 'बाळ येऊनि झोंबे' हा चरण व 'आतां बाळ म्हणावा' हा चरण असे दोनी चरण म्हणावे नंतर पुढचा चरणः—

० ० सा नि.	सा ग रि ग	म ग रि रि	रि ग रि सा
ऽ ऽ या ने	चा ऽ र ज	णा ऽ म धि	अ व रु अ
० —	× —	० —	× —

सा नि. ध. नि.	सा रि ० ०	० ० सा नि.	सा ग रि म
मु चि धे ऽ	त ली ऽ ऽ	ऽ ऽ तु झ्या	बा ऽ ळं मु
० —	× —	० —	× —

कुं ऽ दें ऽ	अ जि बा ई	दे ऽ ना ऽ	के ली ऽ ऽ

असा म्हणावा म्हणजे इतकें हें सबंध कडवें पुरें झालें.

हें चटकदार गाणें जुन्या बायांच्या तोंडून ऐकूं येतें. चाल लहान आहे परंतु यांत त्या, जागोजाग गळेबाजीच्या लहान लहान अलंकृत ताना घेतात.

१९ शूर्पणखा.

रागिणी झिंझोटीधून.–ताल धुमाळी.

गेलें तुझ्यावर जडून । रामा मन गेलें तुझ्यावर जडून ॥
किति नटून सजून मी आलें । किति अलंकार हे ल्यालें ।
किति नाजुक बाइ गेलें होऊन । रामा मन० ॥ १ ॥
ही आभाळी वसनें मला । प्रिय तुझ्या साठिं घननिळा ।
किति घेशि अतां जिव ओढून । रामा मन० ॥ २ ॥
तुझ्या रुपानें मन मोहिलें । तुझ्या पायाशीं तन वाहिले ।
चल भेटुं आतां कडकडून । रामा मन० ॥ ३ ॥
मी प्रभावशालिनि सती । कां सितेवर धरिशी रती ।
जिवलगा चल तिला सोडून । रामा मन० ॥ ४ ॥
मति रामाची विस्मित झाली । सीता माइ हंसु लागली ।
शूर्पणखा मग गेलि चिडून । रामा मन० ॥ ५ ॥
धावे खायास मायाविण । लक्ष्मणानें तंव येउन ।
परतविली नाक कान कापून । रामा मन० ॥ ६ ॥

(गिरीश)

सा	रि	०	ग	रि	ग	रि	ग	म	प	०	प	म	प	म	गरि
गे	लें	ऽ	तु	झ्या	ऽ	व	र	ज	डू	ऽ	नरा	मा	ऽ	म	न
×		–		०		–		×		–		०		–	

नि.	सा	०	रि	सा	नि.	प.	ध.	नि.	सा	०	०	०	०	ग	रि
गे	लें	ऽ	तु	झ्या	ऽ	व	र	ज	डू	ऽ	ऽन्	ऽ	ऽ	कि	ति
×		–		०		–		×		–		०		–	

नि.	सा	०	रि	सा	नि.	ध.	नि.	सा	रि	०	०	०	०	ग	रि
न	टू	ऽ	नस	जू	ऽ	न्मी	ऽ	आ	लें	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	कि	ति
×		–		०		–		×		–		०		–	

नि. सा नि. सा अ लं ऽ का × –	० नि. ध. नि. ऽ र हे ऽ ० –	नि. सा ० ० ल्या लें ऽ ऽ × –	० ० स नि. ऽ ऽ कि ति ० –
सा रि ० रि ना जू ऽ क × –	रि ग रि ग गे लें वा इ ० –	म प ० प हो ऊ ऽ नूरा × –	म प म गरि मा ऽ म न ० –
नि. सा ० रि गे लें ऽ तु × –	सा नि. ध. प. झ्या ऽ व र ० –	नि. सा ० ० ज डू ऽऽन् × –	० ० ० ० ऽ ऽ ऽ ऽ ० –

पुढलीं कडवीं ' किती नटून सजून' या चालींनीं म्हणावयाचीं. हें गाणें ठुमकदार आहे. धुमाळींत किंवा केरव्यांत बसवावें. सोपें आहे. कविवर्य ' गिरीश ' यांनी ही शूर्पणखा बहारीची केलेली आहे.

---

२० बोध–भजन.

रागिणी काफीजंगला.–ताल दादरा.

(लग्नाला जातो मी–ही चाल)

रे जीवा ध्याइ गाइ राघवा सदा ।
तद्रूपीं रमुनीयां चुकवि आपदा ॥ ध्रु० ॥
सुखनिधान तुजपाशीं । तूंचि आनंद असाशि ।
तूं विशुद्ध अविनाशी । बघरे स्वस्वरुपासी ।
मृगमदनिधि जवळि असुनि । फिरशि कां सदा ॥ रे जीवा०
तूं असशी रत्न खरें । परि न कळे गुरुविण रे ।
तन मन धन म्हणुनि त्वरें । अर्पण करि प्रभुपदिं रे ।
दाविल मग श्रीहरि तव । स्वरुप संपदा ॥ रे जीवा०
ती आत्मारामज्योति । अतुलकोटि चंद्रदीप्ति ।
तीच सकल मूलसृष्टि । जीवाची चिर शांती ।
श्रुति वदले नेति नेति । ज्या सुखपदा ॥ रे जीवा०

(अज्ञातवासी भागिनी)

“

नि.	०	सा	०	सरिगॅ		सा	रि	सा	ध.	निॅ.	प.
रे	ऽ	जी	ऽ	वा	ऽ	ध्या	ऽ	इ	गा	ऽ	इ
×			०			×			०		

ध.	०	सा	रिगॅम		गॅ	रि	०	०	०	०	०
रा	ऽ	घ	वा	ऽ	स	दा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

सा	०	सा	०	नि.	सा	रि	रि	गॅ	रि	०	०
त	ऽ	द्रू	ऽ	पीं	ऽ	र	मु	नि	या	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

ग	ग	ग	म	०	प	म	०	०	गॅमगॅरिसारि”		
चु	क	वि	आ	ऽ	प	दा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

नि.	नि.	नि.	सा	०	सा	रि	रि	गॅ	०	रि	०
सु	ख	नि	धा	ऽ	न	तु	ज	पा	ऽ	शीं	ऽ
×			०			×			०		

ग	०	ग	म	०	०	गॅ	म	गॅ	रि	रि	रि
तूं	ऽ	चि	आ	ऽ	ऽ	नं	ऽ	द	अ	स	शि
×			०			×			०		

नि.	०	सा	सा	०	सा	रि	गॅ	रि	०	रि	०
तूं	ऽ	वि	शु	ऽ	द्ध	अ	वि	ना	ऽ	शी	ऽ
×			०			×			०		

ग	ग	ग	०	म	०	गॅ	म	रि	गॅ	रि	०
ब	ध	रे	ऽ	स्व	ऽ	स्व	रु	पा	ऽ	शी	ऽ
×			०			×			०		

सा	सा	ग	ग	ग	ग	ग	म	प	म	ग	म
मृ	ग	म	द	नि	धि	ज	व	ळि	अ	सु	नि
×			०			×			०		

रि	ग॑	सा	रिग॑म		ग॑	रि	०	०	०	०	०
फि	र	शि	कां	ऽ	स	दा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

या गीतांतील कडवें ३।३ ओळींचें आहे, तें वर दिलेल्या पहिल्या कडव्याच्या चालीनें म्हणावें.

ही चाल सर्व प्रसिद्ध आहे. ती भगिनींनीं खुलवून म्हणावी या हेतूनें हें गीत मुद्दाम दिलें आहे.

भाग ३ रा.

हिंदुस्थानी धर्तीचीं सुंदर गाणीं.

महाराष्ट्र स्त्रियांच्या गायनांत हिंदुस्थानी चाली हल्लीं पुष्कळ आल्या आहेत. अलीकडील सुशिक्षित भगिनींना हिंदुस्थानी चालींची गोडी लागून त्यांनीं तशा चालीवर थोडीं बहुत कवनेंहि रचलेलीं आहेत. हिंदुस्थानी चाली त्यांना जितक्या जास्त अवगत होतील तितक्या त्यांच्या काव्य स्फूर्तीला उपयुक्तच होतील या हेतूनें या भागांत हिंदुस्थानी स्त्रीगायकींतील अनेक सुंदर चालांचीं गीतें कविवर्यांनीं व कवयित्रींनीं रचून दिलेलीं व कित्येक गीतें रूपांतरित केलेलीं, अशीं घातलीं आहेत. प्रचारांतले सोपे ताल बसावे म्हणून दादरा, धुमाळी, केरवा, त्रिताल अशा सोप्या तालांतलीं गीतें अधिक घातलीं आहेत. अशा रीतीनें निरनिराळ्या सुंदर चालींत व सोप्या तालांत भगिनींना स्वयंस्फूर्तीनें स्वतंत्र कवनें करण्यास ह्या भागांतील गीतें पुष्कळ उपयोगीं पडतील हा भरंवसा आहे.

पुढील प्रत्येक गीत हातानें ताल धरून तालांत म्हणतां यावें. तालांत चांगलें बसलें म्हणजे मग त्यांत गळ्यानें लकेऱ्या घ्याव्या. मात्र त्या ताल धरूनच घेतल्या पाहिजेत हें लक्षांत ठेवावें.

१ गणपति स्तवन.

रागिणी सिंध भैरवी. ताल केरवा.

(आनंद कंद ऐसा हा हिंद देश माझा. ही चाल.)

गणराज गौरिबाला । जो तारितो जनाला ॥
भावें नमूं तयाला । प्रभुराज मंगलाला ॥
वंदू गणाधीशाला । त्या सिद्धि नायकाला ॥ गण० १ ॥
अघ दुःख ने लयाला । मज दावि सत्पथाला ।
दे कीर्ति सद्यशाला । वाहे प्रसून माला ॥ गण० २ ॥
करि शुद्ध या मनाला । लव शांति ना जिवाला ।
प्रार्थीतसेंहि तुजला । मी दीन अज्ञ बाला ॥ गण० ३ ॥
सौभाग्य देइ मजला । दुजि आस ना मनाला ।
ही अल्प काव्य माला । अर्पी पदांबुजाला ॥ गण० ४ ॥

(अज्ञातवासी भागिनी.)

न क धि न	त धि न ति	न क धि न	त धि न ति
० ० प. धॅ.	सा ० ० धॅ.	सा ० ० रि	गॅ म गॅरिगॅ
ऽ ऽ ग ण	रा ऽ ऽ ज	गौ ऽ ऽ रि	बा ऽ ला ऽ
०	×	०	×

० ० सा रि	गॅ ० ० प	म ० ० गॅ	रि गॅ सा ० :
ऽ ऽ जो ऽ	ता ऽ ऽ रि	तो ऽ ऽ ज	गा ऽ ला ऽ
०	×	०	×

ही पहिल्या चरणाची चाल आहे. दुसरा चरण असाः—

० ० धॅ ०	धॅ ० ० धॅ	धॅपमगॅ ० गॅ	सगॅ सगॅमप
ऽ ऽ भा ऽ	वें ऽ ऽ न	मूं ऽ ऽ त	या ऽ ला ऽ
०	×	०	×

० ० सा रि	ग॑ ० ० प	म ० ० ग॑	रि ग॑ सां ०
ऽ ऽ प्र भू	रा ऽ ऽ ज	म ऽ ऽ ग	ला ऽ ला ऽ
०	×	०	×

ही दुसऱ्या चरणाची चाल म्हटल्यानंतर ' वंदूं गणाधिशाला ' ही ओळ ' गणराज गौरीबाला ' या सबंध ओळी प्र. म्हणावयाची.

पुढील कडवीं २।२ चरणांचीं आहेत. प्रत्येक कडव्यांतला पहिला चरण ' भावें नमू तयाला ' या ओळीच्या चालीनें व २ रा चरण ' जो तारितो जगाला ' या चरणाच्या चालीनें म्हणावयाचा. ही चाल सुप्रसिद्ध असून गोड आहे.

---

२ शारदावंदन.

रागिणी काफी.—ताल त्रिताल.

वंदन हे शारदे । नामिति जिस विधि हरिहरादि अमर सकल
हरितधी हृदयमल सदा विततबल ॥ वंदन० ॥
वसन सितातम परिहित करुनी जी पंकजीं सुधवली ।
सतत विलसत धरित विणा, निजीं सुशित करीं ॥ वंदन०

ना ती ती ना	ना धी धी ना	ना धी धी ना	ना धी धी ना

सा रि रि ग॑	० रि सा रि	प ० ० ध	प ध म प
वं द न हे	ऽ शा ऽ र	दे ऽ ऽ न	मि ति जि स
०	—	×	—

प सां ध नी॑	ध प ० प	म म प सां	प सां म नी॑
वि धि ह रि	ह रा ऽ दि	अ म र स	क ल ह रि
०	—	×	—

प गॅ ० म	गॅ रि सा रि	नॉ ध ० प	म ग रि सा
त धी ऽ हृ	द् य म ल	स दा ऽ वि	त त व ल
०	–	×	–

सा रि रि गॅ	० रि सा रि	म म प ध	सां ० सां नि
वं द न हे	ऽ शा ऽ र	व स न सि	ता ऽ त म
०	–	×	–

सां रिं सां नि	ध प म गॅ	री ० ० म	० प सां ०
प रि हृ त	क रु नी ऽ	जी ऽ ऽ पं	ऽ क जीं ऽ
०	–	×	–

० नी प म	गॅ ० नि ०	सा रि म प	ध सां नि ध
ऽ सु ध व	ळी ऽ ऽ ऽ	स त त वि	ल स त ऽ
०	–	×	–

ध म म म	प ० ० ०	नि ध ० प	म गॅ रि सा
ध रि त वि	णा ऽ ऽ ऽ	न जीं ऽ सु	शि त क रिं
०	–	×	–

सा रि रि गॅ	० रि सा रि	प ० ० ०	म गॅ रि नि
वं द न हे	ऽ शा ऽ र	दे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–

हें गीत हल्लीं सर्वत्र प्रसिद्ध आहे. त्रितालाचा ठेका वर दिल्याप्रमाणें-हि असतो.

३ पद. गजेंद्राचा धावा.

रागिणी झिंझोटी.–ताल दादरा.

हे गोविंद आलों शरण, जगत जीवन हारे ।
तृषाकूळ जीव होत । म्हणुनि सिंधु तीरीं येत ।
दुष्ट नक्र चरण धरित। ओढि कीं मला रे ॥ १ ॥
चार प्रहर युद्ध होत । नक्र मध्यधारीं नेत ॥
नाकिं कार्णि नीर शिरत । रक्षि हे मुरारे ॥ २ ॥
गजेंद्राचि दीनवाणी । ऐकुनियां चक्रपाणी ।
गरुडावर स्वार झणीं । तेथ पातलारे ॥ ३ ॥
वधुनी नक्र पापराशी । मुक्त केलें गजेंद्रासी ।
भक्ताच्या संकटाशीं । त्वरित धांवला रे ॥ ४ ॥
दास कृष्ण धरित आस । तवपदांबुजीं निवास ।
देई हे जगन्निवास । नक्रमर्दना रे ॥ ५ ॥

(कृष्णराघ)

|| धा धीं ना | धा तू ना || धा धीं ना | धा तू ना ||

पधानिसां	नि		सां	०	प	पधसां	नीं		ध	म	ग
हे	ऽ	गो	विं	ऽ	द	आ	ऽ	लों	श	र	ण
×			०			×			०		

“

प	म	म	ग	सा	रि	ग	म	रि	ग	म	प
ज	ग	त	जी	व	न	हा	ऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

”

प	प	प	नि	ध	नि	सां	सां	सां	सां	सां	सां
तृ	षा	ऽ	कू	ऽ	ल	जी	ऽ	व	हो	ऽ	त
×			०			×			०		

नि	नि	नि	|	सां	ध	नि	सां	नि	सां	|	ध	नि	प
म्ह	णु	नि	|	सिं	ऽ	धु	तीं	ऽ	रीं	|	ये	ऽ	त
×				०			×				०		

नि	०	नि	|	सां	०	सां	नि	नि	ध	|	निं	प	प
दु	ऽ	ष्ट	|	नं	ऽ	क	च	र	ण	|	ध	रि	तें
×				०			×				०		

म	ध	प	|	म	प	म	ग	म	रि	|	गमप		० :
ओ	ऽ	ढि	|	कीं	ऽ	म	ला	ऽ	ऽ	|	रे	ऽ	ऽ
×				०			×				०		

हें गीत हिंदुस्थानी " हे गोविंद राखु शरण अवतो जीवन हारे " या गीताचें रूपांतर आहे. हा गजेंद्राचा धावा लोकप्रिय आहे. चाल सोपी व सुंदर आहे. एकंदर ५ कडवीं (अंतरें) आहेत. प्रत्येक कडव्याच्या शेवटीं ' जगत जीवन हारे ' हें पालुपद म्हणून ' हे गोविंद आलों शरण जगत जीवन हारे ' इतकें पुनः सबंध म्हणावें.

---

४ ठुंबरी.

झिंझोटी खमाज.-ताल त्रिताल (पंजाबी)

(जावो जावोरे कन्हाई)

जाइजाईरे कन्हैया मशीं बोल न काहीं ॥ ध्रु० ॥

जाणत मी तुझिरे चतुराई । कुबजेशि प्रेम करिशी लवलाही ।
कुटिल कपटि किति असशि तरी तूं । जा म्हणिं येथुनि जाई ॥ जाई०
आवडली तुज कुबजा कुबडी । धुवुनि राहिरे तिचीं तूं लुगडीं ॥
वटवट किति करिशी स्वमुखानें । स्वस्थ तिच्या गृहीं राही ॥ जाई०
अक्रुर मेला घातकि आला । घालुनि प्रेमावरि कीं घाला ॥
अदय हृदय नकळत खल कैसा । श्रीहरि मथुरे नेई ॥ जाई०

(कृष्णराव)

ताली	खाली	ताली	सम
ताधिनतिंऽनतिंऽ	तातिनतिंऽतधिंऽ	धिंऽतधिंऽधिनाऽ	धिंऽतधिंऽतधिंऽ
० ० रिगमप प	म म गरि गमप	म गरिग सा री	प ० प प
ऽ ऽ जा ई	जा इ रे क	न्है या म शि	बो ऽ ल न
—	०	—	×
गम रिग ० ०	प ० प प	पधनि ० नि नि	सां ० सां सां
कां हीं ऽ ऽ	जा ऽ ण त	मी ऽ तु क्षि	रे ऽ च तु
—	०	—	×
सां रिं सां पप	पधपधनि नि नि	नि नि ध नि	धनिसां नि सां
रा ऽ ई कुब	जे ऽ शि प्रे	ऽ म क रि	शी ऽ ल व
—	०	—	×
धनिसांनिधनि प ०	प रिं रिं रिं	रिं रिं रिं रिं	नि नि सां सां
ला ऽ दी ऽ	कु टि ल क	प टि कि ति	अ स शि त
—	०	—	×
निसा धनि मं प	प नि नि नि	नि सां सां सां	ध सांनिंधपमगरि
री ऽ तूं ऽ	जा ऽ ज्ञ णिं	ये ऽ धु नि	जा ऽ ई ऽ
—	०	—	×
ग ० रिगमप प	म म गरिग प	म गरिग सा रि	पधमप म म
रे ऽ जा ई	जा इ रे क	न्है या म शिं	बो ऽ ल न
—	०	—	×

ग ग रिग गमप ॰	म म गरिग प	म गरिग सा री ‖	प मे ग ग
का ही जा ई ॰	जा इ रे क	न्है या म शि ‖	बो ऽ ल न
–	०	–	×

या गीताचा थोडा भाग रूपांतारित आहे. पुढील कडवीं स्वतंत्र रचनेचीं आहेत.

या गीताचा ताल त्रिताल आहे. परंतु त्याचा ठेका पंजाबी आहे. तो वर दिला आहे. हा ठेका अंमळ अवघड आहे. भगिनींनीं प्रथम साध्या त्रितालांत हें गीत बसवावें. पंजाबी ठेका तोंडानें पाठ म्हणून त्याच्या बोलाप्रमाणें ताल एक सारखा धरितां आला तर त्या ठेक्यांत तें बसेल. या ठेक्यांत या ठुंबरीचें स्वारस्य भगिनींना कांहीं वेगळेंच वाटेल यांत शंका नाहीं. हिंदुस्थानी पंजाबी ठेक्यांतल्या ठुंबरीची कल्पना या गीतानें येईल. हिंदुस्थानी ठुंबरीला बहुधा एकच कडवें (अंतरा) असतें. परंतु वरील ठुंबरीला २ कडवीं आणखी रचलीं आहेत. तीं पहिल्या कडव्याप्रमाणेंच म्हणावयाचीं.

---

५ सीता त्याग.

रागिणी झिंझोटी. ताल दादरा

(वारी उमर लरकैंया–ही चाल)

संशय कां मम घेतां ! नाथा । हे प्राणनाथा ॥ ध्रु० ॥
बहुपरी मी सांगुन दमलें । लवही काशि ना ममता ॥ नाथा ॥
कां मज त्यजितां अपराधाविण । दोष वृथा कां देतां ॥ नाथा ॥
दशमुखवदना नाहिं पाहिलें । सत्य वदे वच कांता ॥ नाथा ॥
शंका जनांचे स्वामी शोभतां । कोण न्याय दे आतां ॥ नाथा ॥
संकट समयीं शरणागत मी । जाउं कुणा रघुनाथा ॥ नाथा ॥
वात्सल्यें ये हे मम जननी । चरणीं शरण तव दुहिता ॥ नाथा ॥
दैव कसें वद फिरलें माझें । जीव नको मज आतां ॥ नाथा ॥
कंपित होउनी दुभंग झाली । तत्क्षणिं धरणी माता ॥ नाथा ॥
हृदयीं धरिलें प्रिय कन्येला । नेलि गृहीं निज सीता ॥ नाथा ॥

(अज्ञातवासी भगिनी)

|| धा धी ना ० धा तू ना || धा धी ना ० धा तू ना ||

|| प मं प ० म ग म || प ० ध ० नि नि ० ||

|| सं ऽ ऽ ० श ऽ य || कां ऽ ऽ ० म म ऽ ||

|| पधनिसां ० ० ० ० ० || सांनिधपध ० ० ० ० ० ||

|| घे ऽ ऽ ० ऽ ऽ ऽ || तां ऽ ऽ ० ऽ ऽ ऽ ||

|| मंप ० ० ० म ग म || प ० ध ० नि सांनिसां ||

|| सं ऽ ऽ ० शं ऽ य || कां ऽ ऽ ० म म ऽ ||

|| सांनिधपध ० प ० ० || पध ० ० ० पधनिसां ० ||

|| घे ऽ ऽ ० तां ऽ ऽ || ना ऽ ऽ ० था ऽ ऽ ||

|| प मं प ० म ग म || प ० ध ० नि सां ० ||

|| सं ऽ ऽ ० श ऽ य || कां ऽ ऽ ० म म ऽ ||

|| सांनिधपध ० ० ० ० || प ० ० ० ० ० ० ||

|| घे ऽ ऽ ० ऽ ऽ ऽ || तां ऽ ऽ ० ऽ ऽ ऽ ||

|| पधनिसां ० ध प म || ग रि ग ० सा ० ० ||

|| हे ऽ ऽ ० प्रा ऽ ण || ना ऽ ऽ ० था ऽ ऽ: ||

|| प प ० ० सां सां सां || सां ० ० ० सां ० ० ||

|| य हू ऽ ० ऽ ऽ प || री ऽ ऽ ० मां ऽ ऽ ||

|| सां नि ध ० प ध प || ग म पधनिसां ० ० ० ० ||

|| सां ऽ ऽ ० गू ऽ नि || दू म लें ० ऽ ऽ ऽ ||

|| ग म ० ! ग म ० || प प. ध ! नी सां ० ||
|| ल व ऽ ! ही ऽ ऽ || क शी ऽ ! ना ऽ ऽ ||

|| नि धपध ० ! प ० ० || मं प ० || मंपध ० ० ||
|| म म ऽ ! ता ऽ ऽ || ना ऽ ऽ || धा ऽ ऽ ||

|| प मं प ! •म ग म || प ० ध || नि नि ० ||
|| सं ऽ ऽ ! श ऽ य || कां ऽ ऽ || म म ऽ ||

हिंदुस्थानी दादऱ्यांना ठुंबरी प्रमाणें १ च कडवें असतें. येथें आपल्या संगीताला अनुसरून ५।७ कडव्यांचें गीत बनविलें आहे. अर्थात् प्रत्येक कडवें त्याच (कडव्याच्या) चालीनें म्हणावयाचें.

---

६ चिलया बाळ.

रागिणी झिंझोटी खमाज.–ताल त्रिताल.

(साम्य तिळहि नच दिसत मुखाचें–ही चाल)

ऐक वचन मम चिलया बाळा ॥
वांछि अतिथि तव मांस भोजना ।
देउनि सार्थक करि वेल्हाळा ॥ ऐक० ॥
नच गमावि सख्या ख्यातिहि अतुला ।
सत्त्वनिष्ठ अति जनक कुळींची,
पुरवी आस हे मम बाळा ॥ ऐक० ॥
कधिं चुकत नसे मृत्युहि मनुजा।
होइ निरंतर अमर जगीं या,
कीर्ति रूपें तूं मम बाळा ॥ ऐक० ॥
अश्रु नयनिं जरि पाहिल याचक ।
घेउनि जाइल सत्त्व पदरीचें,
जाणसि तूं हें माझे बाळा ॥ ऐक० ॥
समय अचुक ये तातऋण देण्या ।
हृदय देउनी चढवि मोक्षपदिं,
तव प्रिय पितया बालप्रियाळा ॥ ऐक० ॥

(अज्ञातवासी भगिनी)

ना ती ती ना | ना धी धी ना || ना धी धी ना | ना धी धी ना

मपध प मी | रि ग नि. सा || ग प ध नि | पधनिसां नि ध
ऐ ऽ क व | च न म म || चि ल या ऽ | बा ऽ ळा ऽ
० | – || × • | –

प सां नि सां | ध नि प ध || मी ० प ध | ग म रि ग
वां ऽ छि अ | ति थि त व || मां ऽ स भो | ऽ ज ना ऽ
० | – || × | –

सा रि ग प | ग प ध नि || नि नि नि ० | पधनिसां नि ध
दे ऽ उ नि | सा ऽ र्थ क || क रि वे ऽ | ल्हा ऽ ळा ऽ
० | – || × | –

प सां नि सां | ध नि प ० || गपधनि ध प | ग प मगरिग
न च ग म | वि स ख्या ऽ || ख्या ऽ ति हि | अ तु ला ऽ
० | – || × | –

सा रि ग प | ग प ध नि || नि नि नि नि | पधनिसां नि ०
स ऽ त्य नि | ऽ ष्ट अ ति || ज न क कु | ली ऽ ची ऽ
० | – || × | –

नि सरि ग रि ० | सांरिंसांनिधनि ० || प नि नि नि | पधनिसां नि ध
पु र वी ऽ | आ ऽ ऽ स || हे ऽ म म | बा ऽ ळा ऽ
० | – || × | –

पुढचीं कडवीं (अंतरें) ' नच गमावि ' या चालीच्या धोरणानें बसवावीं. या गीताची चाल पुष्कळ लोकप्रिय आहे.

७ वर्षा.

रागिणी खमाज.–ताल दादरा

(छाईरे बदरिया घटा काली)

पाही गे गगनीं या भरले घन । पाही गे गगनीं या ।
भय वाटे गे बिजली चमके, हृदया । पाहीगे ०
कोकिल वैरी करित कूक ।
हृदयिं भरली बाई हूंक ।
दादुर मयुर कहर करिति ।
जवळि कोणि न या समया बाई । पाहीगे०

धा	धी	ना	०	धा	तू	ना	धा	धी	ना	०	धा	तू ना

प	नि	नि	०	नि	नि	नि	ध	नि	ध	०	निसांरे नि	सां
पा	ही	गे	०	ग	ग	निं	या	ऽ	भर	०	ले	घ न
×				०			×				०	

ध	निपॅ	ध	०	नि	सां	नि	सां	०	०	०	०	०	गम
पा	ही	गे	०	ग	ग	निं	या	ऽ	ऽ	०	ऽ	ऽ	भय
×				०			×				०		

प	प	प	०	धनि॑	पध	धनि॑	रिंसांनिसां	नि॑नि॑	०	निधॅपध	”;
वा	टे	गे	०	बिज	ली	चम	के	ऽ हृद	०	या	ऽ ऽ
×				०			×			०	

म	नी॑	ध	०	नी॑	प	ध	नि	सां	नि	०	सां ०	सां
को	की	ल	०	वै	ऽ	रि	क	रि	त	०	कू ऽ	क
×				०			×				०	

दा. क्र. ३७५४

प नि नि	सां सां रिं	नि सां नि	ध प ध
हृ द यीं	भ र लि	बा ऽ	
×	०	×	०

सां गं रिं	गं मं गं	नि सां रिं	नि सां सा
दा दु र	म चु र	क ह र॰	क रि ति
×	०	×	०

प नि नि	नि नि सां	ध नि धनि	निसांरिं नि सां
ज व ळि	को णि न	या ऽ सम	या बा इ
×	०	×	०

ध निधँ ध	नि सां नि	सां ० ०	धनिसां ० :
पा हि गे	ग ग निं	या ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ
×	०	×	०

या गीतांत " भय वाटे गे बिजली चमके हृदया " ही ओळ २।३ वेळां म्हणून " पाही गे गगनीं या " ही सबंध ओळ (अस्ताई) पुनः २।३ वेळ म्हणावी. नंतर " कोकिल वैरि " हा अंतरा म्हणावा. हें गीत रूपांतरित आहे.

---

८ ठुंबरी.

रागिणी पिलू. ताल त्रिताल (पंजाची).

(भंवरारे बारिक मोलन दे)

भ्रमरा रे किति किति गूंजसि रे। फिर फिर गुंग फिरे ॥ भ्र०
जारे भ्रमरा सांग प्रियाला। प्रणयिनि पाहि झुरे ॥ भ्र०
नलिनी संगम भ्रमरा तुजला। मी विरहाचि किरे ॥ भ्र०
कृष्ण प्रियाच्या कानीं भ्रमरा। गुंजन जा करि रे ॥ भ्र०

(कृष्णराव)

|| ० ० ० ० | ० ० ० ० ० प प धनिसांरिं | सांरिंसांनिसां ० ||
|| ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ० भ्र म रा ऽ | रे ऽ ऽ ऽ ||
× ० –

|| सांनिधानि ० ० | ० ० ० प ० नि सां गँ रिं | सांनिं सांनिसांनिं पप ||
|| ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ० कि ति कि ति | गूं ऽ ऽ जसि ||
× – ० –

|| धपमंप ० ० ० | मंपधनिं सांनिं धपमंप ० प रिं रिं रिं | सांरिंग सां रिं ||
|| रे ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ० फि र फि र | गुं ऽ ग फि ||
× – ० –

|| निसांधनी ० ० | ० ० ० ० ० प ० निसांरिं ० | रिं रिं रिं ० ||
|| रे ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ० जा ऽ रे ऽ ऽ | भ्र म रा ऽ ||
× – ० –

|| नि ० गँ रिं | धनिं सांनिं धप० ० प रिं रिं रिं | सांरिंगं सां रिं ||
|| सां ऽ ग प्रि | या ऽ ला ऽ ० प्र ण यि नि | पा ऽ हि क्षु ||
× – ० –

|| निसांधनी ० प | रिं ० रिं ० ० रिं रिं रिं रिं | सांरिंगंमं रिं सां ||
|| रे ऽ ऽ प | हा ऽ रे ऽ ० प्र ण यि नि | पा ऽ हि क्षु ||
× – ० –

|| निसांधनी ० ० | ० ० ० ० ० प प निसांरिं ० | सांरिंसांनिसां ० ||
|| रे ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ० भ्र म रा ऽ | रे ऽ ऽ ऽ ||
× – ० –

सांनिधनि ० ०	० ० ० प ०	नि सां गं रिं	सांनिंसंनिसंनि प
ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ ०	कि ति कि ति	गूं ऽ ऽ जासि
×	–	०	–

प ० ० ०	० ० ० ० ०	
रे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ ०	
×	–	

ही ठुंबरी पंजाबी ठेक्यांतली आहे. प्रथम पंजाबी ठेका मागील ४ थ्या गीतावर दिला आहे तो लक्षांत घ्यावा. त्रितालांत बसवून मग पंजाबी ठेक्यावर गावें. या गीतांत मे गॅ घॅ हे स्वर आलेले आहेत. अस्ताई २।३ वेळ म्हटल्यावर अंतरा म्हणावा. या गीताला ३ अंतरे आहेत. ते प्रत्येक एकेक ओळीचे आहेत. ते " जारे भ्रमरा " या अंतऱ्याप्रमाणें म्हणावयाचे, व कालांतून सुरवात करावयाची.

---

९ होरी.

रागिणी पिलू.—ताल केरवा.

(कन्हैया मोसे खेलो होरी खेलो ना ठठोरी)

कन्हैया अजि खेळूं होरी । नको बळजोरी ॥ कन्हैया०

चंद्रवदन मृगनयन लोल मधु बोल बोले ब्रिजनारी ।
कुंकुम मूठ भरुनि बघ फेंकोशि मळविलि तनु चट सारी॥ रे कन्हैया
अबिर गुलाल उठे जणुं वादळ, खेळशि रंग मुरारी ।
पुरे श्याम अजि रंग पुरे हा, भिजालि पहा तनु सारी ॥ कन्हैया० ॥
नटुनि थटुनि सजुनी सखि आल्या कोणि सांवळि कोणि गोरी ।
अपुल्या रे अपुल्या गृहाहुनि येती, नणंदसासुची चोरी ॥ रे कन्हैया०

(कृष्णराव)

यांत १ ली ओळ पालुपदाची व पुढल्या २।२ ओळी कडवीं आहेत. पालुपद २।३ वेळां म्हणून मग कडवें घ्यावें.

| त धि न ति ⁞ न क धि न | त धि न ति ⁞ न क धि न |

“प | पधनीॅ धपध ⁞ म ० ग ० | म ० ध ० ⁞ ध ० निॅ ध |
क | न्है ऽ या ऽ ⁞ आ ऽ जि ऽ | से ऽ ळू ऽ ⁞ हो ऽ री ऽ |
× ० × ०

| नीॅ ० ध ० ⁞ प ध ० मं | प प ० ० ⁞ ० ० ० ० |”
| ऽ ऽ न ऽ ⁞ को व ऽ ळ | जो री ऽ ऽ ⁞ ऽ ऽ ऽ ऽ |
× ० × ०

| प ० प प ⁞ प प मं प | निॅ निॅ निॅ निॅ ⁞ निॅ निॅ निॅ निॅ |
| चं ऽ द्र व ⁞ द न मृ ग | न य न लो ⁞ ऽ ल म धु |
× ० × ०

| निॅ ० निॅ निॅ ⁞ ध सां निॅ ध | प ध पधनीॅ ⁞ ध ० ० ० |
| बो ऽ ल बो ⁞ ऽ ले ब्रि ज | ना ऽ ऽ ऽ ⁞ री ऽ ऽ ऽ |
× ० × ०

| प ० प प ⁞ नि ० नि नि | नि नि नि नि ⁞ सां ० सां सां |
| कुं ऽ कु म ⁞ मू ऽ ठ भ | रु नि व घ ⁞ फें ऽ कि शि |
× ० × ०

| प प निं नि ⁞ नि नि सां रिं | सां निॅ निॅ ध ⁞ धपमंप प ⁞|
| म ळ विं लि ⁞ त नु च ट | सा ऽ री ऽ ⁞ रे ऽ ऽ | क ⁞|
× ० × ०

विरहिणी राधा.

हरीला जाउनिया सांगा कि राधा वाट तुझी पाहे पृ० १०५

हें गीत पंचमाच्या सुरापासून म्हणावयाचें आहे. ही होरी फार सुंदर आहे. ती हिंदुस्थानी होरीचें रूपांतर आहे. पुढील कडवीं सहज लक्षांत येतील.

---

१० विरहिणी राधा.

रागिणी भैरवी.–ताल केरवा. (गजल)

(हमारे सरवरे आलमको–ही चाल)

हरीला जाउनियां सांगा किं राधा वाट तुझी पाहे ।
किं विरहें कंठिं प्राण उरले दर्शन देइ हो लवलाहे ।
कसा गे शामसखा रुसला सख्यांनो समजावुनि आणा ।
जळाविण मीन तशी गत गे कुडींतुनि प्राण निघूं पाहे ॥ह०॥
नको हा अंगराग सखये अधीकचि तापवितो तनुला ।
नको ते रत्नखचित शिणगार रुचेना अन्न पाणि मजला ।
कुठें मम प्राण सखा यदुराज सांवळा अजुनि कसा नच ये ।
तयाविण जीव त्यजिन अपुला सखेगे आण तुझी वाहे ॥ ह०॥

(कृष्णराव)

० ० ० सा	रिॅ ० सा ०	सा म म म	म प म प
ऽ ऽ ऽ ह	री ऽ ला ऽ	जा ऽ उ नि	या ऽ सां ऽ
×	०	×	०

मपधॅ ० प	गॅ म गॅरिगॅ	सा ० सा रिॅ	गॅ ० सा रिॅ
गा ऽ ऽ किं	रा ऽ धा ऽ	वा ऽ ट तु	झी ऽ पा ऽ
×	०	×	०

सा ० ० सा	सा रिॅ सां ०	सा म म म	म प म प
हे ऽ ऽ किं	वि र ह ऽ	कं ऽ ठिं प्रा	ऽ ण उ र
×	०	×	०

|| मपधॅ ० प ¦ गॅ म रि गॅ || सा ० सा रि ¦ गॅ गॅ सा रिॅ ||
|| ले ऽ ऽ किं ¦ द ऽ र्श न || दे ऽ इ हो ¦ ल व ला ऽ ||
× ० × ०

|| सा ० ० ० सा ¦ धॅ ० प ० || प ० प प ¦ प ० निॅ ध ||
|| हे ऽ ऽ ऽ क ¦ सा ऽ गे ऽ || शा ऽ म स ¦ खा ऽ रु स ||
× ० × ०

|| निॅधनिॅ ० प ¦ धॅ ० प ० || म म म प ¦ धॅ धॅ म प ||
|| ला ऽ ऽ स ¦ ख्या ऽ नो ऽ || स म जा ऽ ¦ उ नि आ ऽ ||
× ० × ०

|| म ० ० सा ¦ रिॅ ० सा सा || सा म म म ¦ म ० प प ||
|| णा ऽ ऽ ज ¦ ळा ऽ वि ण || मी ऽ न त ¦ शी ऽ ग त ||
× ० × ०

|| धॅ प धॅ प ¦ गॅ म रि गॅ || सा ० सा रिॅ ¦ गॅ ० सा रिॅ ||
|| गे ऽ ऽ कु ¦ डी ऽ तु नि || प्रा ऽ ण नि ¦ घू ऽ पा ऽ ||
× ० × ०

|| सा ० ० सा ¦ रिॅ ० सा ० || रिॅ म म म ¦ म प म प ||
|| हे ऽ ऽ ह ¦ री ऽ ला ऽ || जा ऽ उ नि ¦ या ऽ सां ऽ ||
× ० × ०

हें गाणें अत्यंत लोकप्रिय आहे. चाल भैरवीची व गजलाच्या धर्तीची असून मोहक व सोपी आहे. "कसा गे शामसखा" या तिसऱ्या चरणाला चाल फिरते. पुढचीं कडवीं सहज समजण्याजोगीं आहेत. या गीतांत रि रिॅ अशा दोनी प्रकारांचा उपयोग आहे तो लक्षपूर्वक पाहून गावें.

११ द्रौपदीचा धावा.

रागिणी कालंगडा.-ताल दादरा.

भगिनिलाज राखि आज जगत जीवन हारि रे ।
घाल उडी संकटांत कुंजवनविहारि रे ॥ ध्रु० ॥
केस केशवा सुटले अधमानें कर्षियले ।
वसन तेंहि बा गळलें कवण दैन्य हारि रे ॥ १ ॥
भगिनी मी तव असुनी, दासी हा मज वदुनी ।
दोषाचा होय धनी, पूतनांतकारि रे ॥ २ ॥
अबला मी उघडी परी, उघडी हा मजसि करी ।
उघडीं नयनास हरी, कालियाविदारि रे ॥ ३ ॥
नाथ असुनियां अनाथ, झालें मी गोपिनाथ ।
तूं तरी अनाथनाथ, होइ साह्यकारि रे ॥ ४ ॥
भीमाची तीक्ष्णगदा, कांपवि शत्रूंस सदा ।
पाहे ती मम विपदा, आज निराधारि रे ॥ ५ ॥
काळाचे असति काळ, शोभति ही लोकपाळ ।
अबलेचे किति रे हाल, कोणि ना निवारि रे ॥ ६ ॥
सोडुनियां सुख-निवास, भजकवृंद सुखविलास ।
ममाचि दैव दुर्विलास, बघसि कैटभारि रे ॥ ७ ॥
भोळी मी द्रुपदसुता, सर्व साक्षी तूं असतां ।
दाविशि कां निष्ठुरता, दिव्य किरिटधारि रे ॥ ८ ॥
अश्रूंच्या सुममाळा, तव चरणीं गोपाळा ।
वाहियल्या वेल्हाळा, मम हृदयविहारि रे ॥ ९ ॥
द्वारकेश गहिंवरला, गुप्तरूपीं अवतरला ।
झांकीं निज भगिनीला, राजसभाद्वारिं रे ॥ १० ॥

(अज्ञातवासी भगिनी)

म	ध॒	ध॒	॰	प	ध॒	म	मपध॒	॰	प	॰	ग	म	ग
म	गि	नि	॰	ला	ऽ	ज	रा	ऽ	खि	॰	आ	ऽ	ज
×			॰				×			॰			

“ ”

प	म	ग	रि	सां	रि	ग	म	ग	म	०	०
ज	ग	त	जी	व	न	हा	ऽ	री	रे	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

मपमपधॅप	प		म	ग	म	पधॅनिसां	नि		धॅ	प	प
घा	ऽ	ल	उ	डी	ऽ	सं	ऽ	क	टां	ऽ	त
×			०			×			०		

गमपधॅ	प		म	ग	रि	सरिगम	ग		म	०	गम
कुं	ऽ	ज	व	न	वि	हा	ऽ	रि	रे	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

प	०	प	धॅ	०	धॅ	नि	०	०	सां	रिं	सां :
के	ऽ	श	के	ऽ	श	वा	ऽ	ऽ	सु	र	ले
×			०			×			०		

नि	नि	सां	रिं	नि	सां	धॅनिसं	नि		धॅ	प	०
अ	ध	मा	ऽ	नें	ऽ	क	ऽ	र्षि	ये	ले	ऽ
×			०			×			०		

नि	नि	नि	सां	०	रिं	धॅनिधॅनिसां	नि		धॅ	प	०
व	स	न	तें	ऽ	हि	वा	ऽ	ग	ळ	लें	ऽ
×			०			×			०		

नि	सां	नि	धॅ	प	म	गमगमपधॅ	ध		प	०	०
क	व	ण	दै	ऽ	न्य	हा	ऽ	रि	रे	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

वरील गीतांत द्रौपदीचे उद्गार अनेक ठिकाणीं हृदयद्रावक वठले आहेत. चाल सोपी आहे. गीताच्या १ ल्या २ ओळी पालुपदाच्या व पुढच्या प्रत्येक २ ओळी कडव्याच्या आहेत.

---

१२ कृष्णाचा हट्ट.

राागिणी काफी जंगला.—ताल दादरा.

सोड सोड तान्हुलिया छंद हा न घेई ।
गगनिं दूर चंद्र तुझ्या हातिं केंवि येई ॥
दर्पण हें तुज पुढतीं त्यांत निरखि बाळा ।
काय दिसे सांग मला बोल बोल वेल्हाळा ।
देउं कोणता जरि हे चंद्र दोन ठाईं ॥ सोड सोड ॥ १
रडसि म्हणुनि चंद्र तुला हंसतसे पहा हा ।
कां न तूंहि हंससि तया उद्गारुनि हा हा हा ।
फाजित करुनि चंद्रा मज गोड मुका देई । सोड सोड ॥ २

(श्री. न. चिं. केळकर)

धा	धी	ना	०	धा	तू	ना	धा	धी	ना	०	धा	तू	ना

रि	ग॑	रि	०	सा	नि.	सा	रिग॑मप	रि	०	मग॑	रि	०
सो	ऽ	ड	०	सो	ऽ	ड	ता	ऽ	न्हु	लि	या	ऽ
×				०			×			०		

रि	म	म	०	रिमपनी॑	प	मग॑मग॑रिग॑	०	०	सरिसरिग॑म	०
छं	ऽ	द	०	हा	ऽ	न	घे	ऽ	ऽ	ई	ऽ	ऽ
×				०		×			०	

रि मगॅ रि	० सा नि. सा	रिगॅमप रि	० मगॅ रि ०
सो ऽ ड	० सो ऽ ड	ता ऽ न्हु	० लि या ऽ
×	०	×	०

रि म म	० रिमपनीॅ प	मगॅ मगॅ रिगॅ	० रि ० ०
छं ऽ द	० हा ऽ न	घे ऽ ऽ	० ई ऽ ऽ
×	०	×	०

म निॅ ध	० धनिसां ० सां	ध सांनिॅ प	० ध प ०
ग ग निं	० दू ऽ र	चं ऽ द्र	० तु ह्या ऽ
×	०	×	०

रि म म	० रिमपनीॅ प	मगॅमगॅरिगॅ ०	० सरिसरिगॅम
हा ऽ ति	० के ऽ वि	ये ऽ ऽ	० इ ऽ ऽ
×	०	×	०

रि मग रि	० सा नि. सा	रिगॅम ० रि	० मगॅ रि ०
सो ऽ ड	० सो ऽ ड	ता ऽ न्हु	० लि या ऽ
×	०	×	०

रि गॅ रि	० सा नि. सा	रि रि रि	० मगॅ रि ०
द ऽ र्प	० ण हें ऽ	तु ज पु	० ढ ती ऽ
×	०	×	०

रि म म	० म पनिॅ प	मगॅमगॅरिगॅ ०	० रि ० ०
त्यां ऽ त	० नि र खि	बा ऽ ऽ	० ळा ऽ ऽ
×	०	×	०

रि	ग॑	रि	सा	नि.	सा	रिग॑म	०	रि	ग॑	रि	०
का	ऽ	य	दि	से	ऽ	सां	ऽ	ग	म	ला	ऽ
×			•			×			०		

रि	म	म	रिमपनी॑		प	ग॑प	म	रि	ग॑	रि	०
बो	ऽ	ल	बो	ऽ	ल	वे	ऽ	ल्हा	ऽ	ळा	ऽ
×			०			×			•		

नि॑	०	नि॑	ध	प	ध	नि	०	सां	नि	सां	०
दे	ऽ	उ	को	ऽ	ण	ना	ऽ	तुं	ज	हे	ऽ
×			०			×			०		

नि॑	०	ध	म॑	ग	म	ग॑	म	गम	पधनिसां		०
चं	ऽ	द्र	दो	ऽ	न	ठा	ऽ	ई	ऽ	ऽ	ऽ
×			०			×			०		

रि	ग॑	रि	सा	नि.	सा	रिग॑म	०	रि	मग॑	रि	०
सो	ऽ	ड	सो	ऽ	ड	ता	ऽ	न्हु	लि	या	ऽ
×			०			×			०		

वरील लहानशा काव्यांत कवीची सुंदर कल्पना व प्रसादपूर्ण काव्य हीं फारच आनंददायक आहेत. बाल श्रीकृष्णानें यशोदा मातेला 'चंद्र खेळायला दे' हा हट्ट धरला. त्याची समजूत कविवर्यांनीं मार्मिकपणें या लहानशा काव्यांत यशोदेच्या मुखीं घातली आहे. गीताची चाल सोपी व गोड असून काव्याला अनुरूप अशीच आहे.

---

१३ सुगृहिणीचा वेदान्त.

रागिणी पहाडी.–ताल धुमाळी.

(काहेको दीनी सैंया)

सांगुं नको वेदांत सये मी जाणत सारा ॥ ध्रु० ॥
प्रकृति पुरुष हीं आम्ही दोघे वावरतों गेहीं ।
पुत्र कन्यका रूपें नांदे माया ती देही ।
प्रेमा द्वैती अमुच्या न मिळे द्वैताला थारा ॥ १ ॥
जिवशिव भेटी होती अहर्निश ब्रह्मानंद घडे ।
मी निर्गुण पति सगुण मूर्ति तत्पूजन छंद जडे ।
पंच प्राणांची सुममाला वाही उपचारा ॥ २ ॥

(श्री. न. चिं. केळकर)

रि ० ग ग	ग ० ग ०	ग म रि रि	गमंपधनिसांनिधप
सां ऽ गु न	को ऽ वे ऽ	दां ऽ त स	ये ऽ ऽ ऽ
× –	० –	× –	० –

प ० ग रि	ग रि सा ०	रिगमगरिसा ०	० ० ० ०
मी ऽ जा ऽ	ण त सा ऽ	रा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
× –	० –	× –	० –

ग ग ग ग	प प प ०	मंप ० मंपध ०	पधनिध प ०
प्र कृ ति पु	रु ष हीं ऽ	आ ऽ म्ही ऽ	दो ऽ घे ऽ
× –	० –	× –	० –

ग ० ग ग	ग ० ग रि	गमंपधनिधपमगमंप	० ० ०
वा ऽ व र	तो ऽ गे ऽ	ही ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
× –	० –	× –	० –

| ग ० ग प | ० प प ० | प ० ध ० | पधनिध पधप |
| पु ऽ त्र क | ऽ न्य का ऽ | रू ऽ पें ऽ | नां ऽ दे ऽ |
× — ० — × — ० —

| ग ० ग ० | ग ० ग रि | गमंपधनिधपमं गमंप ० ० |
| मा ऽ या ऽ | ती ऽ दे ऽ | ही ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |
× — ० — × — ० —

| ग ० प ध | पधनिसां सां ० | नि सां निधपमंप | ध नि धपमंप |
| प्रे ऽ मा ऽ | द्वै ऽ ती ऽ | अ मु च्या ऽ | न मि ळे ऽ |
× — ० — × — ० —

| ग ० ग ० | ग ० ग रि | गमंपधनिधपमंगरि | सा ० ० ० |
| द्वै ऽ ता ऽ | ला ऽ था ऽ | रा ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |
× — ० — × — ० —

हें गीत अगदीं सावकाश म्हणण्यांत यांतलें रहस्य स्पष्ट खुलवून दिसेल व सुंदर गातां येईल.

एका पोकळ वेदांती बाईला एका कुटुंबवत्सल गृहिणीनें गृहस्थाश्रमांतच वेदांततत्त्वें भरलीं आहेत हें या लहान काव्यांत दाखवून दिलें आहे. वेदांतांतील प्रकृति, पुरुष, द्वैत, अद्वैत, माया, ब्रह्मानंद, जीव–शिवभेट, निर्गुण–सगुण भक्ति या परिभाषेचें, कुटुंबपरिवारांतच तादात्म्य कविवर्यांनीं फार मार्मिकपणानें गोंवलें आहे.

१४ पाळणा.

रागिणी काफी–ताल धुमाळी.

(लग्न आम्ही लाविलें ही चाल)

पालक हा पाळणा । जगाचा पालक हा पाळणा ॥
दिव्य गुणिं न मुळि गणा उणा हा । पालक ॥ ध्रु० ॥

हा पंजर मृत काष्ठांचा ।
परि अमृतपूर्ण ओष्ठांचा ।
आर्द्र मेघ वळवुनि साचा ।
वरि धार पाडवी पुनः पुन्हा ॥ पालक ॥ १

तृण पर्ण पुष्प पाचोळा ।
कंथा वा शाल दुशाला ।
सुख शयन पुरत जीवाला ।
प्रेमें आंथरिलें कुणी कुणा ॥ पालक ॥ २

गत जन्म जोडि हा दुवा ।
ठेविलें न अजुनी नांवा ।
परि पाहुनि पाळण्यांत ध्याव्या ।
दो जन्मींच्या सकल खुणा ॥ पालक ॥ ३

गात गात मंजुळ गीता ।
आंदोलन येतां जातां ।
दे व्यापृत कर जी माता ।
ती दिग्विजय करी ललना ॥ पालक ॥ ४

(श्री. न. चिं. केळकर)

॥ धी धी । ना ती ० ना धी । तृक धी ॥ धी धी । ना ती ० ना धी । तृक धी ॥

सा ० रि रि	रि ग मं प	ग म ० प	ँ रि सा नि.
पा ऽ ल क	हा ऽ पा ऽ	ळ णा ऽ ज	गा ऽ चा ऽ
× –	० –	× –	० –

| सा ऽ रि रि ¦ रि ग म प | ग म ० ० ¦ ० ० ० ० |
| पा ऽ ल क ¦ हा ऽ पा ऽ | ळ णा ऽ ऽ ¦ ऽ ऽ ऽ ऽ |
× – ० – × – ० –

| म नीॅ ध नीॅ ¦ प ध म प | ग म ० प ¦ गॅ ० रि ० |
| दि ऽ व्य गु ¦ णिं न मु ळि | ग णा ऽ उ ¦ णा ऽ हा ऽ |
× – ० – × – ० –

| सा ० रि रि ¦ रि ग म प | ग म ० ० ¦ ० ० म ० |
| पा ऽ ल क ¦ हा ऽ पा ऽ | ळ णा ऽ ऽ ¦ ऽ ऽ हा ऽ |
× – ० – × – ० –

| गॅ रि गॅ रि ¦ सा सा ध. निॅ. | सा निॅ. सा ० ¦ ० ० म म |
| पं ऽ ज र ¦ मृ त का ऽ | शां ऽ चा ऽ ¦ ऽ ऽ प रि |
× – ० – × – ० –

गॅ रि गॅ रि ¦ सा सा ध. निॅ. | सा निॅ. सा ० ¦ ० ० म ० |
अ मृ त पू ¦ ऽ र्ण ओ ऽ | ष्ठां ऽ चा ऽ ¦ ऽ ऽ आ ऽ |
× ० – × – ० –

| रि गॅ ० रि ¦ सा सा ध. निॅ. | सा निॅ. सा ० ¦ ० ० म ग |
| द्रं मे ऽ घ ¦ व ळ वु नि | सा ऽ चा ऽ ¦ ऽ ऽ व रि |
× – ० – × – ० –

म नीॅ ध निॅ ¦ ध प म ग | रि ग म प ¦ म ० सा नि. |
धा ऽ र पा ¦ ऽ ड वी ऽ | पु नः ऽ पु ¦ न्हा ऽ ऽ ऽ |
× – ० – × – ० –

| सा ० रि रि ¦ रि ग म प | ग म ० प ¦ गॅ रि सा निॅ. |
| पा ऽ ल क ¦ हा ऽ पा ऽ | ळ णा ऽ ज ¦ गा ऽ चा ऽ |
× – ० – × – ० –

सा ० रि रि	रि ग म प	ग म ० ०	० ० ० ०
पा ऽ ल क	हा ऽ पा ऽ	ळ णा ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
× –	० –	× –	० –

या गीतांत गॅ ग या दोन्ही प्रकारांचा उपयोग आहे. हें गीत केरव्यांत व धुमाळींत अशा दोन्हीं पर्यायांनीं म्हणतां येण्यास धुमाळीचा ठेका देऊन अक्षराखालीं ताल धरण्याचीं चिन्हें दिलीं आहेत. हे लहानसें गीत काव्यप्रचुर आहे. जगत् पालकाच्या सृष्टिपाळण्याची उदात्त कल्पना या काव्यांत मनास उच्चभूमिकेंत नेऊन सोडील यांत शंका नाहीं. चाल गोड असून स्त्रियांच्या पुष्कळ परिचयांतली आहे.

---

१५ आसावरी.

राग आसावरी. त्रिताल.

असा वरी तूं वर मनुजा। जाइल दुरित सकल
अघनाशा। घडेल निशिदिनिं हरिपूजा॥ ध्रु०॥
वर वरण्या सद्भाग्य लागतें। जरि ईश्वर सन्मुख
झाला। निर्धन परि पुण्यशील रंका। सुचेल कधिंहि
न जें राजा॥ असा०॥

(श्री. न. चिं. केळकर)

रि म ० म	पधॅनिॅसं धॅ प	म प पधॅ मप	गॅ ० रि सा
अ सा ऽ व	री ऽ तूं ऽ	व र म नु	जा ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–

गॅ ० रि सा	रि म प धॅ	म प पधॅ मप	गॅ ० रि सा
जा ऽ इ ल	दु रि त स	क ल अ घ	ना ऽ शा ऽ
०	–	×	–

रि म ० म	प धॅ सां सां	निॅ सां निसांरिं	निॅ धॅ प ०
घ डे ऽ ल	नि शि दि निं	ह र पू ऽ	जा ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–
म म प प	निॅ धॅ ० धॅ ०	सां ० सां धॅनिसां	० सां सां ०
व र व र	ण्या ऽ स ऽ	द्रा ऽ ग्य ला	ऽ ग तें ऽ
०	–	×	–
सां रिं सांरिंगॅं	रिं सां सां ०	निॅ सां निॅसांरिं	निॅ धॅ प ०
ज रि ई ऽ	श्व र स ऽ	न्मु ख ह्मा ऽ	ला ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–
म ० प प	धॅ म म प	प धॅ म प	गॅ ० रि सा
नि ऽ र्ध न	प रि पु ऽ	ण्य शी ऽ ल	रं ऽ का ऽ
०	–	×	–
प गॅं ० गॅं	रिं रिं सां सां	निॅ सां निॅसांरिं	निॅ धॅ प ०
सु चे ऽ ल	क धिं हि न	जें ऽ रा ऽ	जा ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–

रागाचें नांव गीतांत आरंभींच्या शब्दांत च असलें तर तें गीत पाठ केल्यानें राग ओळखण्याला फार सोपें जातें ही कविवर्य श्री० केळकर यांची कल्पना फार सुंदर असून नमुन्याकरितां येथें मुद्दाम त्यांनीं वरील 'असावरी' हें गीत रचून त्या कल्पनेला मूर्त स्वरूप आणलें आहे. प्रत्येक रागाचें एकेक गति याप्रमाणें झाल्यास तें महाराष्ट्र वर्गास राग समजण्यास एक अगदीं सोपें साधन होईल यांत शंका नाहीं. कारण अशा प्रकारच्या गीतांवरून त्या त्या रागाचे आरोह अवरोह त्याचें स्वरूप आणि त्याला लागणारे कोमल तीव्र स्वर यांचें साहजिक ज्ञान होणारें आहे.

---

१६ झिम् झिम् पाऊस.

राग मिया मल्हार. ताल त्रिताल. (ख्याल)

झिम् झिम् झिम् पर्जन्य पडे । गमत गगन जणुं ॥
मिटुनि नयन अणु । करुनि मलिन मुख ।
करुण रडे ॥ झिम्० ॥ ध्रु० ॥
घन जमले बहु दाट भरभरा ।
वायु हालवी वृक्ष थरथरा ।
हरिणगण भयें अंग कापवुनि ।
घन कुंजांतरिं शिरुनि दडे ॥ झिम् १ ॥
दिशि दिशि सुचपल वीज चकाकत ।
तेजेंचिं करी दृष्टी विफलित ।
परि रंगित पसरोनि पिसारा ।
मयूर किति नाचत मुरडे ॥ झिम् ॥ २ ॥

(श्री. न. चिं. केळकर)

धसां निॅ प	म प गॅ म	नीॅ ध नि नि	निसांरिं निं सां
झि ऽम् झि ऽम्	झि ऽम् प ऽ	र्जं ऽ न्य प	डे ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–

ध निॅ प म	पॅ पॅ गॅ म	गॅ गॅ गॅ म	रि रि सा सा
ग म त ग	ग न ज णुं	मि टु नि न	य न अ णु
०		×	–

म रि प म	निॅ ध नि सां	नि सां सां रिं	नि सां धनिसां
क रु नि म	लि न मु ख	क रु ण र	डे ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–

रि रि प म	नि ॅध नि ॅध	नि सां सां सां	सां रिं सां ०
घ न ज म	ले ऽ ब हु	दा ऽ ट म	र म रा ऽ
०	–	×	–

धं नि ॅध नि	सां नि सां ०	सां रिं सां सां	ध नि ॅ प ०
वा ऽ यु हा	ऽ ल वी ऽ	वृ ऽ क्ष थ	र थ रा ऽ
०	–	×	–

म म म प	प प नि ॅध	नि सां सां सां	० रिं सां सां
ह रि ण ग	ण भ यें ऽ	अं ऽ ग का	ऽ प वु नि
०	–	×	–

नि सां रिं मं	रीं ० सां सां	नि सां सां रिं	नि सां धनिसां
ध न कुं ऽ	जां ऽ त रिं	शि रु नि द	डे ऽ ऽ ऽ
०	–	×	–

हिंदुस्थानी ख्यालाप्रमाणें हा महाराष्ट्रीय ख्याल आहे. यांतील कवि कल्पना हिंदुस्थानी ख्यालापपेक्षां सरस असून स्त्रियांनीं म्हणण्यास योग्य आहे.

---

१७ रामाचा निषेध.

रागिणी भैरवी.–ताल त्रिताल.

होसि रे अदय कसा रघुवीरा ।
कां वनिं धाडिली सखि सुकुमारा ॥ ध्रु० ॥
जानकी माझी कुसुम कोंवळें ।
अर्पण करितां विरहज्वाळे ।
निघेल निंदा-काजळ काळें । केलें या न विचारा ॥होसि॥ १

प्रिय यश मानुनि छळिलें सीते ।
अपयश याहुनि अन्य कोणतें ।
सार-असार भ्रम हा तूंते । कैसा झाला सारा ॥ होसि॥ २

(श्री० न. चिं. केळकर)

" "

धॅ प गॅमपधॅप ०	रि गॅ सा रि	सा रि गॅ म		गॅरि गॅरि सा ० ०
हो सि रे ऽ ०	अ द् य क	सा ऽ र घु		वी ऽ रा ऽ ०
—	०	—	×

सा धॅ प प ०	प ० प प	प प धॅ नि		पनि धॅप मगॅ ० ०
कां ऽ व निं ०	धा ऽ डि लि	स खि सु कु		मा ऽ रा ऽ ०
—	०	—	×

| . . . . ० | इतकें थांबून नंतरः—

० सा सा सा रि	गॅ म म ०		गॅ गॅ म म	रिगॅ रि सा ० ०
० जा ऽ न कि	मा ऽ झी ऽ		कु सु म कों	ऽ व ळें ऽ ०
अ ऽ र्प ण	क रि तां ऽ	वि र ह ऽ	ज्वा ऽ ळे ऽ
नि घे ऽ ल	निं ऽ दा ऽ	का ऽ ज ळ	का ऽ ळें ऽ
०	—	×	—

| ० सा धॅ प ० | प ० धॅ नि | धॅनि धॅप मगॅरिगॅ | होसि रे अदयकसारघु
| ० के ऽ ळें ऽ | या ऽ न वि | चा ऽ रा ऽ |
| ० | — | × |

लोकापवादास्तव रामानें सीतेला वनांत सोडून दिलें असतां सीतेच्या सखीनें रामाचा या कृत्याबद्दल निषेध केला हें या गीतांत वर्णिलें आहे.

या गीताचा अंतरा कालभागांतून सुरू करावयाचा आहे म्हणून ४ मात्रेचा काल मुग्ध जाऊं द्यावयाचा हें लक्षांत येईल.

१८ वेणी फणी.

रागिणी जोगीया आसावरी. ताल केरवा (धुमाळी.)

(जमका अजव तडाकां बे ऱ्ही चाल.)

रचिसी काय वेषभूषा ? । अथवा कुसुमचापपाशा ॥ ध्रु० ॥
सुटले काळे केश मोकळे, तैल बिंदु वरि स्त्रवती ।
विंचरिसी त्यां हस्तिदंतमय, कंकत घेउनि हातीं ॥ रचिसी ॥ १
कुरळकुंतला स्वैरबालकापरि आवरुनी ठायीं ।
उन्नतिमार्गें हळु हळु वळवुनि, नेतां श्रम तुज नाहीं ॥ रचिसी ॥ २
पेड पिळाचा वळुनि बांधितां, ऐटदार वाटोळा ।
शिव–पिंडीतें वाटे वेढी सर्पराज जणुं काळा ॥ रचिसी ॥ ३
स्थिर तर्जनिनें सुरम्य कुंकुमतिलक लाविसी भाळीं ।
रक्त गोल जणुं प्रभात रविचा, प्रगटे प्राची मूळीं ॥ रचिसी ॥ ४
वेषाभूषित देह यष्टि मग, बघसी जायें आदर्शीं ।
प्रतिबिंबातें बिंब तेंवि मम, मन तव मन आकर्षी ॥ रचिसी ॥ ५
अर्धोन्मीलित कुंद्‌कळयांचा गजरा घालिसि वरती ।
गमतें गिरिशिरिं गंगामंडळ धरि रविकिरणें कांती ॥ ६ ॥
रत्नमुद्रिका मंडित अंगुलि, ईची करुनि शलाका ।
विशाळ निर्मळ नयन संपुटीं काढिसि कज्जल रेखा ॥ ७ ॥

(श्री० न. चिं. केळकर)

सा	रिॅ	सा	०	नि.	०	नि.	नि.	०	नि.	सा	रिॅ	ग	०	०	०
र	चि	सी	ऽ	का	ऽ	य	वे	ऽ	ष	भू	ऽ	पा	ऽ	ऽ	ऽ
०		–		×		–		०		–		×			

ग	म	प	०	ग	ग	म	ग	०	रिॅ	सा.	नि.	सा	०	०	०
अ	थ	वा	ऽ	कु	सु	म	चा	ऽ	प	पा	ऽ	शा	ऽ	ऽ	ऽ
०		–		×		–		०		–		×			

०	०	०	०	म	म	म	०	म	०	ग	म	मपधॅ		धॅ	धॅ
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	सु	ट	ले	ऽ	का	ऽ	ळे	ऽ	के	ऽ	श	मो
०		–		×		–		०		–		×		–	

०	धॅ	धॅपधॅ		म	०	प	म	०	प	ग	म	प	धॅ	प	०
ऽ	क	ळे	ऽ	नै	ऽ	ल	चिं	ऽ	डु	व	रि	ख	व	ती	ऽ
०		–		×		–		०		–		×		–	

०	०	०	०	रि	०	म	म	म	०	म	०	रि	०	म	प
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	विं	ऽ	च	रि	सी	ऽ	त्यां	ऽ	ह	ऽ	सित	दं
०		–		×		–		०		–		×		–	

०	प	प	प	धॅ	०	धॅ	धॅ	धॅ	०	प	धॅ	म	प	ग	०
ऽ	त	म	य	कं	ऽ	क	त	घे	ऽ	उ	नि	हा	ऽ	ती	ऽ
०		–		×		–		०		–		×		–	

या गीतांत रिॅ रि दोनी प्रकारानें आले आहेत. दोघी मैत्रिणीं पैकीं एक वेणी घालीत बसली असतां तिच्या वेणीकडे पहात, दुसरी तिचा विनोद करीत आहे. गीतांतील कविकल्पना किती गोड आहे !

---

१९ होरी.

रागिणी काफी. ताल त्रिताल.

(ऐसो होरी को खिलारी)

डोले नंदाचा श्रीहरी हातीं रंगपिचकारी,
संगे गोपीका सुंदरी खेळे होरी रे ॥ ध्रु० ॥
एकमेक झोकिति रोखुनियां । अबिर गुलाल सुरंग सुगंधित
कपट करुनि रंग उडविति बहुपरी । भिजविती हरितनु सारी रे ॥

"

० ० म ग ॰ म नीॅ ध नीॅ	ध नीॅ प ध		नी रि'सां ध नीॅ
ऽ ऽ डो ले ॰ नं दा चा श्री	ह री हा तीं		रं ग पि च
— ०	—	×

"

पध प ग म ॰ नीॅ ध म प	रि गॅ सा रि		प म प ०
का री सं गें ॰ गो पि का सुं	द री से ळे		हो री रे ऽ
— ०	—	×

० ० ० ० ॰ म ० प नी	० नी सां ०		सां रि' सां रि' गॅ'
ऽ ऽ ऽ ऽ ॰ ए ऽ क मे	ऽ क ञो ऽ		कि ति रो ऽ
— ०	—	×

नि नि सां ० ॰ ध नीॅ ध ध	निधॅ नीॅ प ध		नि सां ध नीॅ
खु नि यां ऽ ॰ अ वि र गु	ला ऽ ल सु		रं ऽ ग सु
— ०	—	×

प ध प प ॰ नि नि नि नि	सां सां प ध		निॅ रि' सां निॅ
गुं ऽ धि त ॰ क प ट क	रु नि रं ग		उ ड वि ती
— ०	—	×

ध म प प ॰ नीॅ ध म प	रि गॅ सा रि		प म प ०
ब हु प रि ॰ भि ज वि ति	ह रि त नु		सा रि रे ऽ
— ०	—	×

ही होरी रूपांतरित आहे ती त्रितालांत अगदीं सोपी आहे. तालांत चांगली बसली म्हणजे ताल न चुकतां त्यांत तान मुरक्या घेऊन म्हणणेंहि सुलभ जाईल.

---

२० यशोदा व राधेची माता यांचा विनोद.

रागिणी सिंध काफी.–ताल केरवा. (धुमाळी)

(कन्हैया तेरो कारो कारो कैसे व्याहु राधा)

कन्हैया तुझा काळा बाई, कैशि देऊं राधा ॥ बाई ॥ ध्रु० ॥
तुझा कन्हैया अगदिंच काळा जैशी रात्र अंधेरी ।
माझि राधिका बिजली जैशी झकझकते तनु गोरी ॥ बाई०
काळा काळा म्हणुं नको गौळणि, माझा तो शशितारा ।
ठेवुनि घे घरिं राधा अपुली, राहिल कृष्ण कुंवारा ॥ बाई०
शशितारागण बाइ यशोदे तेजहीन बघ होती ।
मम राधामुखचंद्र सदोदित झळझळतो दिनराती ॥ बाई०
श्यामवर्ण श्रीकृष्ण किं माझा, आकाशीं घन जैसा ।
तुझी राधिका बिजली असुंदे, योग घडे आपैसा ॥ बाई ठेव तुझी राधा

(कृष्णराव.)

|| त धि न ति | न क धि न || त धि न ति | न क धि न ||

|| ध ० ध ० | ० ध ध ० || पधनिसां निॅधपम ० म प मिपधॅम ||
|| न्है ऽ या ऽ | ऽ तु झा ऽ || का ऽ ळा ऽ | बा ऽ ई ऽ ||
× ० × ०

|| ० ० गॅ ० | रि नी॒ ० सा || रि गॅ री ० | रि म रिमपधॅम ||
|| ऽ ऽ कै ऽ | शि दे ऽ उं || रा ऽ धा ऽ | मा ऽ झी ऽ ||
× ० × ०

|| ० ० गॅ ० | रि नीॅ ० सा || री गॅ री ० | ० ० ० ० ||
|| ऽ ऽ कै ऽ | शि दे ऽ उं || रा ऽ धा ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ||
× ० × ०

यशोदा व राधेची माता यांचा विनोद.

कन्हैया तुझा काळा बाई कैशि देउं राधा पृ० १२४.

म म ० म	प ० नि ०	सां सां सां सां	सां ० सां ०
तु झा ऽ क	न्है ऽ या ऽ	अ ग दी च	का ऽ ळा ऽ
×	०	×	०

प ० नि ०	नि ० सां सां	निसां निसांरें निॅ	० ० ध प
जै ऽ शी ऽ	रा ऽ त्र अं	घे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ री ऽ
×	०	×	०

म ध ध ध	० ध ध ०	निॅं निॅं निॅं निॅं	ध प प ०
मा ऽ झि रा	ऽ धि का ऽ	थि ज ळी ऽ	जै ऽ शी ऽ
×	०	×	०

प नि नि नि	सां ० सां रिं	सां निॅ ध प	म ० रिमपधॅमप
झ क झ क	ते ऽ त नु	गो ऽ री ऽ	बा ऽ ई ऽ
×	०	×	०

० ० गॅ ०	रि नि़ॅ ० सा	रि ० रि ०	० ० ० रि
ऽ ऽ कै ऽ	शि दे ऽ ऊं	रा ऽ धा ऽ	ऽ ऽ ऽ क
×	०	×	०

ध ० ध ०	० ध ध ०	प ध निॅ रिं सारिं सा	निॅधपम रिमपधॅमप
न्है ऽ या ऽ	ऽ तु झा ऽ	का ऽ ळा ऽ	वा ऽ ई ऽ
×	०	×	०

० ० गॅ ०	रि नि़ॅ ० सा	रि ० रि ०	० ० ० ०
ऽ ऽ कै ऽ	शि दे ऽ उं	रा ऽ धा ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
×	०	×	०

या गीतांत यशोदा व राधेची आई या उभयतांमध्यें विनोदी संवाद आहे. तुझा कृष्ण काळा आहे व माझी राधा गोरी आहे तेव्हां त्याला माझी राधा कशी देऊं ? यावर यशोदा म्हणते— तर तुझी ती गोरी राधा खुशाल घरीं ठेवून घे. माझा कृष्ण कुंवार (लग्न न होतां तसाच) राहिला तरी चालेल. मात्र 'काळा' म्हणूं नकोस. तो मला शुद्ध चंद्राप्रमाणें उज्वल दिसतो. इ० विनोद बहारीचा आहे. ह्या गीतांतील १ लीं २ कडवीं मूळ हिंदी गीतावरून रूपांतरित केलीं आहेत व पुढील कडवीं स्वतंत्र रचनेचीं आहेत.

२१ ठुंबरी (कथ्थकी)

रागिणी देशी धानी.–ताल त्रिताल.

(कृष्ण मुरारी विनति करत)

कृष्ण मुरारी किति कितिरे विनवुं तरी ॥ कृ० ॥
पदर धरिशि, कर मुरडिशि, तुज तरी कशी लाज न कांहीं,
निष्ठुरचि बाइ, किति दांडगाइ, डर न कांहि यासि हारि ॥ कृ० ॥
सकल नरनारि देखत लाज मज वाटे किति तरि छळिशि देशि
उगीच त्रास, जाऊंदे मात्र सोडीरे हात गृहीं मी जात, बघ
अजुनि समज कशि न धरिशि सासु भरिल रागे, उशिर न मज करि.

(कृष्णराव)

पधनीॅ ० धॅ प	निॅधॅ प गॅ म	० प सां निॅ प	गॅ रि नि़ॅ सा
कृ ऽ ष्ण मु	रा रि कि ति	० कि ति रे वि	न वुं त रि
नि़ॅ सा सा गॅ	सा गॅ म प	० म प निॅ प	प निॅ प निॅ
प द र ध	रि शि क र	० मु र डि शि	तु ज त री
सां सां सारिंगॅं	रिं सां निॅ प	० प सां निॅ सां	निॅ प प रिं
क शी ला ऽ	ज न कां हीं	० नि ष्ठु र चि	बा ई कि ति
निॅ सां निॅ प	म म म गॅमपधॅ	० ० प गॅ ०	रि नि़ॅ सा सा
दां ड गा ई	ड र न कां	० ऽ हि या ऽ	सि हा ऽ रि
म म म प	प निॅ प नीॅ	० सां निॅ सां सां	सां सां सां सां
स क ल न	र ना रि दे	० ख त ला ऽ	ज वा ऽ टे
निॅ सां गॅं मं	पं मं पं पं	० मं मं गॅं गॅं	गॅं गॅं गॅं सां
कि ति त रि	छ ळि शि दे	० ऽ शि उ गी	च त्रा ऽ स

प रि' सां रि'	रि' रि' नि˘ सा	°	नि˘ सां ० सां	प नि˘ प नि˘
जा उं दे मा	ऽ त्र सो डी	°	रे हा ऽ त	गृ हीं मी जा

नि˘ नि˘ म प	ग˘ म ग˘ सा	°	ग˘ म प नि˘	पं नि˘ सां सां
ऽ त व घ	अ जु नि स	°	म ज क शि	न ध रि शि

मं मं गं˘ सां	नि˘ प ग˘ म	°	प सां नि˘ प	ग˘ रि नि. सा
सा ऽ सु भ	रि ल रा गें	°	उ शि र न	म ज क रि

ही ठुंबरी कृष्णमुरारी या नांवानें प्रसिद्ध आहे. या गीतांत धॅ हा स्वर कोमल कोठें कोठें आला आहे.

हें गीत लांब लचक असल्यामुळें अस्ताई अंतरा हे दोन्ही भाग तालांत चसून तें व्यवस्थित म्हणण्यास थोडा वेळ लागेल. तथापि तें तालांत बसल्यानें ताल पक्का घटेल.

हें रूपांतर केलें आहे; तथापि त्यांतील पुष्कळ शब्दरचना महाराष्ट्र स्त्रियांना गाण्याला योग्य अशी फिरवून घेतली आहे.

ही ठुमरी 'कथ्थकी' आहे. कत्थक लोक हे नृत्य करणारे म्हणून प्रसिद्ध आहेत. ते. नृत्यकला फार उत्तम वर्तवितात. अभिनय व नृत्य यांचे ते परंपरेनें सांप्रदायिक आहेत. त्यांनीं वरील प्रकारच्या त्रितालांतील ठुंबऱ्या रचलेल्या असतात. दुसऱ्या पुष्कळ तालांत त्यांनीं ठुंबऱ्या रचलेल्या आहेत. नृत्यांत या ठुंबऱ्या गाऊन ते त्यांचा अभिनय करितात. वरील ठुंबरी त्यापैकीच आहे.

---

२२ गजल.

विरहिणी राधिका.

रागिणी काफी जंगला.–ताल पिस्ता मात्रा ७

दुःख मनिचें श्री हरीला जाउनी कळवा।
विरहज्वाला या तनूला जाळिते, कळवा॥ ध्रु०
सूत्रविरहित रत्नमणि ते व्यर्थ ती दीप्ति।
मत्प्रेममणि तव हृदयसूत्रीं ओंविले कळवा॥

ममाप्रियाच्या नेत्र भ्रुकुटींतूनि सुटले बाण ते ।
घाय हृदयींचा बुजेना, जाउनी कळवा ॥
अंतरीच्या वेदना किती सांगुं त्या कवणा ॥
एक जाणे प्राणेश्वर त्या जाउनी कळवा ॥
कैशि राहिलं एकली ती प्रभा सूर्याविणें ।
राहिना कधिं राहिना हें कृष्णाला कळवा ॥

(कृष्णराव)

तिं ऽ त | धिं ऽ धा गे । तिं ऽ त | धिं ऽ धा गे

नि. ० नि. | सा सा सा ० । नि.सरि सा | नि॑. सा नि॑. ध.
दु ऽ स | म नि चें ऽ । श्री ऽ ह | री ऽ ला ऽ

नि॑. ० रि | रि ० म म । रिग॑मग॑रिग॑ ० | रिसरि ० ०
जा ऽ उ | नी ऽ क ळ । वा ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ

नि. नि नि. | सा ० सा ० । नि॑.सारि सा | नि॑. सा नि॑. ध
वि र ह | ज्वा ऽ ला ऽ । या ऽ त | नू ऽ ला ऽ

नि॑. ० रि | रि ० म म । रिग॑मग॑रिग॑ ० | रिसरि ० ०
जा ऽ झि | ते ऽ क ळ । वा ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ

रि ० रि | म म म म । प ० प | प प प ०
सू ऽ त्र | वि र हि त । र ऽ त्न | म णि ते ऽ

म ० म | प ० मपमपधप । मग॑मग॑ रिसारि | ० ० नि. ०
व्य ऽ र्थ | ती ऽ दी ऽ । सीं ऽ ऽ | ऽ ऽ म तू

सा ० सा	सा सा सा सा	ग॑ रि सा	नि॑.सा नि॑.ध.
प्रे ऽ म	म णि त व	हृ द य	सू ऽ त्री ऽ
रि ० रि	रिगम म म	मग॑रिग॑ ०	ग॑रिसारि ० ०
ओ ऽ वि	ले ऽ क ळ	वा ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

हें गाणें नवीन धर्तीचें आहे. 'अपसाना मेरे दर्दका' या उर्दु भाषेंतील गजलाच्या धर्तीची ही चाल आहे. महाराष्ट्र स्त्रियांच्या गाण्यांत ही चाल घेण्याजोगी आहे. यांतील पहिल्या दोन ओळी एकाच चालीच्या आहेत. तें पालुपद आहे व पुढल्या प्रत्येक दोन ओळी कडव्याच्या आहेत. त्या 'सूत्रविरहित' या कडव्याप्रमाणें म्हणावयाच्या.

या गाण्यांचा ताल गज्जलाचा आहे. याला पिस्ता म्हणतात. याच्या सात मात्रा असतात. त्याच्या ठेक्याचे बोल वर दिले आहेत. या ठेक्याची सम कालांत असते ही या च ठेक्याची विशेष बाब ध्यानांत ठेवण्या सारखी आहे. भगिनींनीं प्रथम गीताची चाल लक्षांत घेण्याची जास्त काळजी घ्यावी. कारण या गीतांत तीन चार ठिकाणीं लहान लहान मुरक्या आहेत, त्या सावकाशपणानें बसवून तशी सबंध चाल गळयानें म्हणतां आली म्हणजे या गाण्याची मोहक स्वररचना लक्षांत येईल व ठेक्याच्या बोलावरोबर ती बसेलही.

---

२३ होरी.

रागिणी **काफी खमाज**.–ताल दीपचंदी.

(मोपे डार दई सारी रंगकी गगर)

ओतीली गे मजवर सारी रंग गगर ।
किती असशी अनाडी अहा, शामसुंदर ॥ ध्रु० ॥
भिजविन चिंब तरिच मी राहिन, घेइन वैर पुरें हें ।
जाउं नको पळ काढुनि आतां, कांरे लपशी कुंवर ॥

(कृष्णराव)

धा गे धिं ऽ ‖	धा धिं ऽ |	धा गे तिं ऽ ०	ता तिं ऽ
“ म ध प ध ‖	म ग म |	ग रि ग सा ०	रि ग रि
ओ ऽ ती ऽ ‖	ली ऽ ऽ |	गे ऽ ऽ मज ०	व ऽ र ”
गमगम प म ‖	प ० ० |	प म प म ०	ग ० ग
सा ऽ ऽ रि ‖	रं ऽ ऽ |	ग ऽ ऽ ग ०	ग ऽ र
० ० प ध ‖	नि नि नि |	सां ० ० सां ०	निॅ सां निॅ
ऽ ऽ कि ति ‖	अ स ऽ |	शी ऽ ऽ अ ०	ना ऽ डि
ध निॅ प ध ‖	प ध सां |	निॅ ध निॅ ध ०	पमप मगरिग
अ ऽ हा ऽ ‖	शा ऽ ऽ |	म ऽ ऽ सुं ०	द र ऽ

पुनः ओती ली गे मजवर सारी रंग गगर इतकें म्हटल्यावरः—

० ० ० ० ‖	प प ० |	रिं ० रिं ० ०	रिं ० ०
ऽ ऽ ऽ ऽ ‖	भि ज ऽ |	वी ऽ न ऽ ०	चिं ऽ ऽ
गॅं रिं गॅं सां ‖	सां रिं ० |	नि ० ० ० ०	सां ० ०
ब ऽ ऽ त ‖	रि च ऽ |	मी ऽ ऽ ऽ ०	रा ऽ ऽ
सां रिं सांरिंगॅं ‖	रीं ० ० |	सां ० ० सां ०	नीॅ ० ०
हो ऽ न ऽ ‖	घे ऽ ऽ |	ई ऽ ऽ न ०	वै ऽ ऽ
प ० ० ध ‖	नि ० ० |	सां ० ० ० ०	धनिधनिसां
र ऽ ऽ पु ‖	रें ऽ ऽ |	हें ऽ ऽ ऽ ०	ऽ ऽ ऽ
धनिसां ० ० ‖	ग म ग ग |	म गम प ध ०	निधॅनिॅ ध प
ऽ ऽ ऽ ऽ ‖	जा ऽ उ न |	को ऽ प ळ ०	का ऽ ढु नि

| म प गॅ रि || नि नि नि नि | सां निसां नी ॅप ० पम प मगरिग |
| आ ऽ ना ऽ || कां ऽ रे ल | प ऽ शी कुं ० व ऽ र ऽ |

| ओ ऽ ती ऽ || ळी ऽ ऽ ऽ | गे ऽ म ज ० व ऽ र ऽ |

| सां ऽ री ऽ || रं ऽ ऽ ऽ | ग ऽ ऽ ग ० ग ऽ ऽ र |

काफी रागिणीला गॅ निॅ हे कोमल आहेत. परंतु कित्येक गीतांत गॅ, ग दोनी असतात. त्यांतलें हें गीत आहे. " मोपे डार दई " ही हिंदुस्तानी होरी फार लोकप्रिय आहे. त्याचें हें रूपांतर आहे. तथापि अंतऱ्यांत थोडा बदल केला आहे व अस्ताईचा मूळची शब्दरचनाही मराठीला अनुरूप करून घेतली आहे.

या गीताचा अंतरा समे पासून सुरू होतो हें लक्षांत येईल. तसेंच 'जाउ नको पळ काढुनि आतां 'हे शब्द त्रितालांत दोन तीन वेळां पुनरावृत्तीनें गाऊन पुनः मूळ ' ओतीळी गे' येथें दीपचंदीला मिळावयाचें हें लक्षांत घ्यावें. दीपचंदी तालांतील होरी गातांना वर दिल्याप्रमाणें त्रितालाचा उपयोग करितात. तो फार बहारीचा वठतो. दादरे दीपचंदी यांतील गीतें तसेंच कवाली गजल यांत असाच त्रिताल मध्यें उपयोगांत घेतात.

'होरी' ही बहुतकरून दीपचंदी तालांत विशेष आढळते. तथापि त्रिताल केरवा यांतहि होऱ्या आहेत. त्यांचे नमुने या भागांत दिले आहेत

२४ आपल्या विधवा सुनेला पाहून सासूचे उद्गार

राग सारंग धून.—ताल केरवा. (धुमाळी)

(चलो सखी कुंजनबनमे—ही चाल)

जळो तुझें मुख हें काळें, दाऊं नको मातें ॥ दाऊं० ॥ ध्रु०
तुझा पायगुण भोंवला, दुःखी केलें भारी ।
निर्दाळुनिया सुपुत्र माझा, जगलीस निराधारी ॥ बाई दाऊं
फसलें तव मोहक रूपा, आलें आज ध्यानीं ।
धवल भाल जाळित हृदया, झालीस अपशकुनी ॥ बाई दाऊं
ममभुवन स्मशान केलें, परी कैशी ही राहिली ।
पाल पांढरी केलें वाटोळें, पूर्ण मुळावर बसली ॥ बाई दाऊं
जळत शेगडी हृदिं भासे, ताप होत फार ।
अन्नवस्त्र तुज कोठुनि देऊं, बुडविलें घरदार ॥ बाई दाऊं
रत्न हरपतां चिंधि कशाला, ठेवून घेऊं गेहीं ।
होई चालती या सदनांतुनि होवो तुझें कांहीं ॥ बाई दाऊं

(अज्ञातवासी भगिनी)

० रि प ०	० म प म	रि रि रि म	रि ० सा ०
ऽ ज ळो ऽ	ऽ तु झें ऽ	मु ख हें ऽ	का ऽ ळें ऽ

० ० म ०	रि सा सा रि	नि. सा निसारिगॅ	रि ० ० ०
ऽ ऽ दा ऽ	ऊ न को ऽ	मा ऽ ऽ ऽ	तें ऽ ऽ ऽ

० ० रि ०	रि म म ०	प ० प म	रि म रिमपनीमॅप
ऽ ऽ दा ऽ	ऊ न को ऽ	मा ऽ ते ऽ	बा ऽ ई ऽ

० ० रि ०	सा सा सा रि	नि. सा निसारिगॅ	रि ० ० ०
ऽ ऽ दा ऽ	उं न को ऽ	मा ऽ ऽ ऽ	ते ऽ ऽ ऽ

| ० रि रि ० । ० म ० म | प ० ० प । प म प ० |
| ऽ तू ज्ञा ऽ । ऽ पा ऽ य | गू ऽ ऽ ण । भं व ला ऽ |
— ० — ०

| ० म ० म । प ० ० प | मपमपधप ० ० । मरि ० ० ० |
| ऽ दुः ऽ खि । के ऽ ऽ लें | भा ऽ ऽ ऽ । री ऽ ऽ ऽ |
— ० — ०

| म ० नीं ० । ध ध निं ० | प प ० म । रि म रिमप |
| नि ऽ र्दो ऽ । ळु नि या ऽ | सु पु ऽ त्र । मां ऽ ज्ञा ऽ |
— ० — ०

| गॅ गॅ गॅ ० । रि सा सा रि | नि सा निसारि । रि म रिमपनीं |
| ज ग ली ऽ । स नि रा ऽ | धां ऽ री ऽ । बा ऽ ई ऽ |
— ० — ०

| मप ० गॅ ० । रि सा सा रि | नि. सा निसारि । रि ० ० ० |
| [illegible] ऽ दा ऽ । उ न को ऽ | मा ऽ ऽ ऽ । ते ऽ ऽ ऽ |
— ० — ०

या गीतांत शुद्ध सारंग रागांत न येणारे सूर 'ध' आणि 'गॅ' हे आले आहेत. वरील चालीवरून पुढलीं कडवीं बसविणें कठीण नाहीं.

एखाद्या हतभागी विधवेला स्वगृहींच किती दुःखमय स्थितींत आयुष्य कंठण्याचा प्रसंग येतो याचें दृश्य वरील कवनांत 'अज्ञातवासी भगिनीनें' हृदयद्रावक रेखाटलें आहे.

२५ मातेचा पुत्रास निरोप.

रागिणी भैरवी. ताल केरवा (धुमाळी.)

बलवंत गुणवंता रे । गुण गाउं किती बाळा रे ॥

सोडुनी जासि दुरि आता । भरुनि ये हृदय मम ताता ।
प्राणरूप तूं मज असशी । मन्मना तूंचि सुखराशी ॥ १ ॥
सत्कार्य करीं जगिं बाळा । वाढवी कीर्ति वेल्हाळा ।
सन्मार्ग कधीं ना सोडी । जरि जाय देह यश जोडीं ।
जगिं धन्य म्हणवुनी घेई । प्रभु साह्य करिल तुज पाही ॥ २ ॥
आशीर्वच तुज मम आहे । सद्भाग्य लाभ लवलाहें ।
पुनरपी भेट कधिं देशी । घळघळत अश्रु नयनासी ।
मत्प्राण भूतलीं राहे । तोंवरी वाट तव पाहें ॥ ३ ॥

(सौ. सुंदर)

रिॅ निॅ सा रिॅ	म ० ० म	म म म प	मपधॅ प म
ऽ ऽ ब ल	वं ऽ ऽ त	गु ण वं ऽ	ता ऽ रे ऽ
०	×	०	×
रि गॅ रि गॅ	सा रिॅ सा सा	गॅ प म गॅ	सा रिॅ सा ०
ऽ ऽ गु ण	गा ऽ ऽ उं	कि ति बा ऽ	ळा ऽ रे ऽ
०	×	०	×

ही पहिल्या चरणाची चाल झाली, व

० ० धॅ ०	प प ० प	० प गॅ म	पधनीॅ धॅ प
० ० सो ऽ	डु नी ऽ जा	ऽ सि दु रि	आ ऽ ता ऽ
०	×	०	×
धॅ ० म प	गॅ म ० म	म प धॅ धॅ	म प गॅ म
ऽ ऽ भ रु	नि ये ऽ हृ	द य म म	ता ऽ ता ऽ
०	×	०	×

ही दुसऱ्या चरणाची चाल झाली. नंतर 'प्राणरूप तूं' हा तिसरा चरण पहिल्या चरणाच्या चालीनेंच म्हणावा म्हणजे १ लें कडवें पुरें झालें. अशा रीतीनें पुढचें ३।३ चरणांचें कडवें वरील २ चालींनीं क्रमानें म्हणावें. ही चाल मोहक व प्रेमभरित आहे.

२६ बाल—राम.

रागिणी झिंझोटी—ताल दादरा.

(ठुमक चले रामचंद्र बाजत पैंजनिया)

ठुमक चले रामचंद्र वाजति पैंजणिया ॥ ठुमक ॥
किंकाळुनि पळत सुटत लटपटूनि भूमि पडत ।
धावे माय अंकिं घेत दशरथ भामिनि—या ॥ १
झाडुनि रज निज पदरें बाल अंग गोजियरें ।
तुजवरि ओंवाळु प्राण बाळा मम गुणिया ॥ २
मोदक मेवा रसाळ अथवा घे कनक चाळ[1] ।
अथवा करि दुग्ध पान, माझ्या तान्हुलिया ॥ ३
अहा वाल कंबुकंठ, ग्रीवा अति रुचि सुरेख ।
कुटिल केश चंद्रवदन, मंद हंसन छकुलिया ॥ ४
विद्रुमपरि अधर लाल बोलत बोबडिये बोल ।
सरल नासिका सुभाल लटकत रविमणियां[2] ॥ ५
अद्भुत तनुकांति फार कोण वर्णु शके पार ।
शेष तो सहस्र जिव्ह थकला वर्णुनियां ॥ ६
कृष्णदास वर्णिल किति रूपरंगपटचित्रीं ।
रघुवरसम सुंदर छवि, रघुवराचि जानिं या ॥ ७

(कृष्णराव.)

“

में	में	में	प	प	ध	प	मेप	म	ग	रि	ग
ठु	म	क	च	ले	ऽ	ग	ऽ	म	चं	ऽ	द्र
–			०			–			०		

में	०	प	प	प	०	ध	सां	नि	सां	नि	सां
वा	ऽ	ज	ति	पैं	ऽ	ज	णे	या	ऽ	ऽ	ऽ
–			०			–			०		

१ सुवर्णाचें खेळणें, खुळखुळा, चाळ. २ पिंपळपानासारखा रत्नाचा दागिना.

ध	नि	प	प	पं	०	ध	सां	नि	०	०	०
वा	ऽ	ज	ति	पैं	ऽ	ज	णि	या	ऽ	ऽ	ऽ
प	०	नि	नि	निध	नि	सां	सां	रिं	रिं	रिं	रिं
किं	ऽ	का	ऽ	ळु	नि	प	ळ	त	सु	ट	त
सां	सां	रिं	रिं	रिं	रिं	सं	रिं	सं	नि	नि	नि
ल	ट	प	ट	ऽ	नि	भू	ऽ	मि	प	ड	त
प	०	सां	नि	ध	नि	सां	रिं	सां	रिं	०	रिं
धां	ऽ	वे	मा	ऽ	य	अ	ऽ	किं	घे	ऽ	त
नि	सां	ध	नि	प	०	ध	सां	नि	सां	नि	सां
द	श	र	थ	भा	ऽ	मि	नि	या	ऽ	ऽ	ऽ
ध	नि	ध	नि	प	०	ध	सां	नि	०	०	०
द	श	र	थ	भा	ऽ	मि	नि	या	ऽ	ऽ	ऽ

यांत पहिली ओळ पालुपदाची आहे व पुढल्या दोन दोन ओळींचें कडवें आहे. कडव्याच्या शेवटीं 'ठुमकचले' ही पहिली ओळ म्हणावयाची.

हें तुळशीदासाचें पद मूळ हिंदींत काव्यप्रचुर आहे. चालही फारच गोड, साधी व प्रेमळ आहे. ताल सोपा सरळ आहे. त्या पदाचें हें रूपांतर आहे.

२७ ईशमहिमा (गजल)

रागिणी झिंझोटी.–ताल कवाली.

(गरीबोंपे दया रखे–ही चाल)

नसे कळला कुणालाही प्रभूजी आपला महिमा ।
हजारो जाहले वेडे कळाया आपुला महिमा ॥
अचल हे मेदिनी वरती कोणत्या काळिं अंथरलें ।
कुठूनी सागरीं आलें सलिल हें आपुला महिमा ॥ १ ॥
दिसावा तिमिर कां काळा असावी कां प्रभा विमला ।
फिरे हा वायु स्थल नाहीं रितेंही कोंदला महिमा ॥ २ ॥
चंद्रमा शीतला शांती तरणि दे प्रखर तपातें ।
नसे कां ऐक्यता ताता विषमता चित्र हा महिमा ॥ ३ ॥
दिसेना अंबरा लवही कशाचा आसरा होई ।
कशी ती चंचला नाचे गगनिं हा आपुला महिमा ॥ ४ ॥
सुगंधी रंगि बेरंगी गुलाबा यावे कां काटे ।
निगमही विस्मये चकले कसा कळे पामरा महिमा ॥ ५ ॥

(शिवानंद)

ग ग || ग ० ० ग | ग ० ग ० || म ग म ग |
क ळ || ला ऽ ऽ कु | णा ऽ ला ऽ || ही ऽ ऽ प्र |

| रि ग सा ० || रि ० ० रि | ग ० ग म || ग ० ० सा |
| भू ऽ जी ऽ || आ ऽ ऽ पु | ला ऽ म हि || मा ऽ ऽ ह |

| सरिगम ग ० || ग ० ० ग | ग ० ग ० || म. ग म ग |
| जा ऽ रो ऽ || जा ऽ ऽ ह | ले ऽ वे ऽ || डे ऽ ऽ क |

| रि ग सा ० || रि ० ० रि | ग ० ग म || ग ० ० सा |
| ळा ऽ या ऽ || आ ऽ ऽ पु | ला ऽ म हि || मा ऽ ऽ अ |

ग म प ० ॥ ० प ० प । प ० प मं ॥ धपमंप ० ग
च ल हे ऽ ॥ ऽ मे ऽ दि । नी ऽ व र ॥ ती ऽ ऽ को
• — ० —

प म गरिग ॥ म ० ० ध । पमंप ग म ॥ ग ० ० सा
ऽ ण त्या ऽ ॥ का ऽ ऽ ळिं । अं ऽ थ र ॥ ले ऽ ऽ कु
० — ० —

सारिगम ग ० ॥ ग ० ० ग । ग ० म ग ॥ म ग म ग
ठू ऽ नी ऽ ॥ सा ऽ ऽ ग । रीं ऽ आ ऽ ॥ ऽ ले ऽ स
० ० ० —

रि ग सा ० ॥ रि ० ० रि । ग ० ग म ॥ ग ० ० सा
लि ल हें ऽ ॥ आ ऽ ऽ पु । ला ऽ म हि ॥ मा ऽ ऽ ऽ
० — ० —

हें गीत हिंदुस्तानी कवालीच्या चालीचें आहे. ही चाल अतिशय लोकप्रिय झालेली आहे. वरील कवन एका देशभक्तानें फार सुंदर रचलें आहे.

पहिल्या दोन ओळी एकाच चालीच्या आहेत. (तें पालुपद आहे.) पुढल्या दोन दोन ओळींचें एकेक कडवें आहे. व तें दुसऱ्या चालीचें (अंतऱ्याचें)आहे.

---

२८ गरबा.

रागिणी **मांड** ताल दादरा (जलद)

उद्धव नंदनो छोरो नमेरो गयो जो ।
मुने एकली मुकीने मथुरा गयो जो ॥ उद्ध०
एने मुकी जातां दया नव उपजी जो ।
मुने भ्रांती पडी छे एना रूपनी जो ॥ उद्ध०
ओरो आवनी सलूणा प्रभु शामळा जो ।
मार्ग मूकोनी कहुंछु काना क्यारनी जो॥ उद्ध०

प ध ध ॥ प ० म । ग रि सा ॥ रि ग ०
उ द्ध व ॥ नं ऽ द । नो ऽ छो ॥ रो ते ऽ
• × ० ×

ग्रंथ संग्रहा

गोपी व सखी.

उद्धव नंदनो छोरो न मेरो थयो जो पृ० १३८

म	ध	०	प	०	म	ग	०	रि	सा	०	०
न	मे	ऽ	रो	ऽ	थ	यो	ऽ	ऽ	जो	ऽ	ऽ
०			×			०			×		

म	ग	म	प	०	ध	नी	०	सां	सां	०	नि
मु	ने	ऽ	ए	ऽ	क	लो	ऽ	मु	की	ऽ	ने
०			×			०			×		

ध	प	०	ग	०	ग	ध	०	०	प	०	०
म	थु	ऽ	रा	ऽ	ग	यो	ऽ	ऽ	जो	ऽ	ऽ
०			×			०			×		

हा गरबा अगदीं सोपा आहे. गुजराथी गाण्यांत माड रागिणीचा फार प्रचार आहे. या रागिणींत अनेक चालींचीं गुजराथी गीतें आहेत. नमुन्याकरितां वरील सुंदर गीत येथें घेतलें आहे. पुढचीं कडवीं याच चालीनें म्हणावीं.

---

२९ हिंदोला–क्रीडा.

राग झिंझोटी–जलद दादरा.

(कुंजन वनमें श्याम झूले हिंडोला)

कुंजन वनिं गे श्याम झूले हिंडोला ।
कुंजन वनिं गे माधोवनिं गे श्याम० ।
चमकते बिजली तें अभ्रपटल पाही गे ।
चल सखि चल झटकन् झूलुं बहार येई गे ।
बसत वाट बघत श्याम सुंदर राही गे ।
वाजे बन्सी मज ऐकवी कान्हाई गे ।
अहा सांवळी सुरत वसे मनिं गे ॥ श्याम झूले ॥

(कृष्णराव)

|| धा धि ना ¦ धा तू ना || धा धि ना ¦ धा तू ना ||

सा	ग	०	ग	¦	ग	०	ग	‖	म	ग	म	¦	ग	रि	ग	‖
कुं	ज	ऽ	न	¦	व	ऽ	निं	‖	गे	ऽ	ऽ	¦	शा	ऽ	म	‖
	×				०				×				०			

सा	०	रि	¦	ग	०	म	‖	ग	रि	ग	¦	सा	०	रि
झू	ऽ	ऽ	¦	ले	ऽ	हिं	‖	डो	ऽ	ऽ	¦	ला	ऽ	कुं
×				०				×				०		

ग	०	म	¦	प	०	प	‖	प	०	०	¦	रि	०	०
ज	ऽ	न	¦	व	ऽ	निं	‖	गे	ऽ	ऽ	¦	मा	ऽ	ऽ
×				०				×				०		

रिग	०	०	¦	गमप		प	‖	म	ग	म	¦	ग	रि	ग
धो	ऽ	ऽ	¦	व	ऽ	नि	‖	गे	ऽ	ऽ	¦	शा	ऽ	म
×				०				×				०		

सरिग		०	¦	ग	०	म	‖	ग	रि	ग	¦	सा	०	०
झू	ऽ	ऽ	¦	ले	ऽ	हिं	‖	डो	ऽ	ऽ	¦	ला	ऽ	ऽ
×				०				×				०		

०	०	०	¦	०	सस	रि	‖
ऽ	ऽ	ऽ	¦	ऽ	चम	कते	‖
×				०			

याला जोडूनच न थांबतां पुढेंच ' बिजली तें अभ्रपटल ' हें घ्यावयाचें, परंतु तें दुगणींत घ्यावयाचें आहे म्हणून दुगणीचा ठेका देऊन त्यांत बसलेले शब्द खालीं दिले आहेत.

|| धाधि नाधा तूना || धाधि नाधा तूना || धाधि नाधा तूना धाधि नाधा तूना

‖	गग	गऽ	गऽ	¦	मऽ	मम	मग	‖	रिग	रिम	गग	¦	गग	सस	सारि ‖
‖	बिज	ली	ते	¦	अ	भ्रप	टल	‖	पाऽ	हीऽ	गेऽ	¦	ऽऽ	चल	सखि ‖
	×				×				×				×		

‖ गग गग गग ॰ मम मम मग ‖ रिग रिम गग ॰ मगग सासारि ‖

‖ चल झट कन ॰ झूऽ लुब हार ‖ येऽ ईऽ गेऽ ॰ ऽऽऽ बसत ‖

× × × ×

‖ गग गग गग ॰ मम मम मग ‖ रिग रिम गग ॰ ० ० ग म

‖ वाऽ टव घत ॰ श्याऽ मसुं दर ‖ राऽ हीऽ गेऽ ॰ ऽ ऽ या जे

× × × ×

‖ प प पप ॰ मप मग मम ‖ रिग रिगम ग ॰ ० ० स रि ‖

‖ बऽ न्सी मज ॰ ऐऽ कवी ऽक ‖ न्हाऽ इऽ गेऽ ॰ ऽ ऽ अ हा ‖

× × × ×

येथून त्रिताल सुरूं झालाः—

‖ ग ग ग ग ॰ ग ग ० ग ‖ ग रि ग ग ॰ मगम रिगम ‖

‖ सा व ळी सु ॰ र त ऽ व ‖ स ऽ म निं ॰ गे ऽ शा म ‖

× × × ×

येथून पुनः दादरा

‖ सारिग ग म ॰ गरि ग सा री ‖ ग ० ग ॰ ग ग ० ‖

‖ झू ऽ ले हिं ॰ डो ऽ ला कुं ‖ ज ऽ न ॰ व निं ऽ ‖

× × × ×

हें गीत ठुमकदार हिंदुस्थानी धर्तीचें आहे. 'शाम झूले हिंडोला' हें मूळ गीत अति लोकप्रिय आहे. त्याचें हें रूपांतर आहे, तरी शब्दफेर आहे. ताल दादरा आहे पण जलद लयीचा असल्यामुळें व कडव्यांत गीताच्या शब्दांची वाटणी झडपंदार असल्यामुळें सबंद चाल लक्षांत घेण्यास ज़ास्त वेळ लागेल. तथापि एकेक शब्द घेऊन सावकाश बसवीत गेलें म्हणजे चाल लक्षांत येईल. जलद दादऱ्याचा ठेका चालू असतां त्यांत झडपेचे शब्द योजणें हाच

या गीताचा विशेष आहे. शिवाय शेवटचा चरण त्रितालांत घेऊन पुनः शाम झूले हिंडोला हें पालुपद दाद-यांत घेणें हेंही एक धोरण साधावयाचें आहे, म्हणून ठेक्याच्या बोलांतच हें गीत मुद्दाम लिहिलें आहे.

---

३० भजन.

रागिणी भैरवी.–ताल त्रिताल. (कवाली ठेका)

(सोनेका ये समे–ही गजलाची चाल)

रामकृष्ण आठवावा, हा जीविचा विसावा ।
श्रीकृष्ण आठवावा, हा जीविचा विसावा ॥ धृ० ॥
गेलें आयु वारे, तें मीपणेंच सारें ।
काया दो दिसांची, गोविंद आठवावा ॥ राम० ॥ १
सोहं नाद वेणू, वाजे देहिं रात्रंदिनु ।
तेथ राधिका रमणु, हा अंतरीं पहावा ॥ राम० ॥ २
उर्मी आलि रे चिर्दी, ध्याता उन्मनीं पदीं ।
मुरली वृत्ति तत् पदीं, कृष्णा चरणिं ठाव द्यावा ॥राम०॥३

(कृष्णराव)

० ० गॅम ०	० ० म रिॅ गॅ	रिॅ सा ० रिॅ	म ० म ०
ऽ ऽ रा ऽ	ऽ ऽ म् कृ	ष्ण आ ऽ ठ	वा ऽ वा ऽ
—	०	—	×

गॅगॅमपधॅमप ०	० ० ० धॅ	सां नीॅ ० धॅ	प धॅ म ०
हा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ जी	वि चा ऽ वि	सा ऽ वा ऽ
—	०	—	×

गॅपमधॅ ० ०	० ० पमगॅरिॅ	० ० सरिॅगॅमगॅरिॅसानिॅ	सा ०
रा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ मा ऽ
—	०	—	×

| ० ० ० ० ॰ सां ० सां ० | ० सां ० सां || निसं रिं ० सां ० |
| ऽ ऽ ऽ ऽ ॰ गे ऽ लें ऽ | ऽ आ ऽ यु || वा ऽ रे ऽ |
— ० — ×

| ० ० पधंमप ॰ ० ० धं ० | सां नी ० धं || प धं म ० |
| ऽ ऽ तें ऽ ॰ ऽ ऽ र्मा ऽ | प णें ऽ चि || सा ऽ रें ऽ |
— ० — ×

| ० ० ० ० ॰ गंम ० रिं गं ० | ० सा ० रिं || म ० म ० |
| ऽ ऽ ऽ ऽ ॰ का ऽ या ऽ | ऽ दो ऽ दि || सां ऽ ची ऽ |
— ० — ×

| ० ० पधंमप ॰ ० ० धं ० | सां नी ० धं || प धं म ० |
| ऽ ऽ गो ऽ ॰ ऽ ऽ विं ऽ | द् आ ऽ ठ || वा ऽ वा ऽ |
— ० — ×

ही चाल फार गोड असल्यामुळें लोकप्रिय झाली आहे. स्त्रियांच्या तोंडूनहि ऐकूं येते. ताल धरून गातां येण्यास वरील प्रमाणें शब्द बसवावे. पुढलीं कडवीं याच चालीच्या धोरणानें स्वतः तालांत बसवावीं.

समाप्त.

REFBK-0003144

श्री ग्रंथ संग्रहालय
3944

मागील पृ० ६८ वरील गाण्यांतलीं २ कडवीं.

ब्रिजराज शाम सुंदर.

पीतांबर कशीयेला कटिला तो भरजरी ।
नवरंगी लाल शेला वेष्टीला त्यावरी ।
पायिं नूपूर वाजताती रुणझुणती मंजुळा ॥ ३ ॥
मस्तकीं मुगुट शोभे कोंदणीं जडियला ।
कुंडलें झळकडाती चंद्राची चित्कळा ।
उपमा ती काय द्यावी नयनींचा सोहळा ॥ ४ ॥

म. ग्रं
विषय
सं. नं.

तर संगीत पुस्तकें.

। पद्धति-यांत स्वर ताल राग लय
ऊन राग तालांत सुंदर गाणीं दिलीं
ण्यास या सारखें उपयुक्त पुस्तक एक

किंमत १। रुपया.

स्थानीं निरनिराळ्या रागरागिण्यांतील
रें इ० निवडक व लोकप्रिय चिजांचें

किंमत प्रत्येक भाग २ आणे.

ळण्याचीं ठिकाणें-

ऐ पुराणिक मंडळी-माधवबाग. मुंबई.
। किताबखाना-बुधवार चौक. पुणें.
दळे यांचा वाडा-आपाबळवंत चौक. पुणें.
कडे.)

कृष्णराव गणेश मुळे.